

ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ

Выпуск №3 (55)
(сакавік)

www.lit-bel.org www.novychas.gmail.com

Культурна-асветніцкі праект Грамадскага аб'яднання «Саюз беларускіх пісьменнікаў» і «Новага часу»

Анонс

«НАВІНЫ»: мазаіка літаратурна-грамадскага жыцця.....	с. 2.
«РЭСПУБЛІКА»: «Пралетар на Парнасе: Цішка ГАРТНЫ.....	с. 3.
«ПУБЛІЦЫСТЫКА»: развагі Мікалая АЛЯКСАНДРАВА пра літаратурную цяпершыню.....	с. 4.
«ФОРУМ»: Раман ЛУБКІЎСКІ пра Шаўчэнкавае Слова.....	с. 5.
«ПУБЛІЦЫСТЫКА»: роздум Алеся Гібкаўскага аб пошуках радасці.....	с. 6.
«ПРОЗА»: новае апавяданне Алеся ЖУКА.....	с. 7.
«ПАЭЗІЯ»: анталогія грамадзянскай лірыкі ад Ніла ПЛЕВІЧА...с. 8-9.	
«ПРОЗА»: апавяданне Генрыха ДАЛІДОВІЧА.....	с. 10-11.
«УГОДКІ»: у вянок Тараса ШАЎЧЭНКІ і Лэсі УКРАЇНКІ.....	с. 12.
«ЭСЭ»: «Нёман плыве ў вечнасць» Яўгена ЛЕЦКІ.....	с. 13-14.
«ГРАМАДСТВА»: гутарка з паэткай Антанінай ХАТЭНКА.....	с. 15.
«ЛІТАГЛЯД»: ЛеГал пра юбілейны нумар «ДЗЕЯСЛОВА».....	с. 16.

▶ ПАЗІЦЫЯ

КАПІРКА СТРЫВАЕ, АБО ПІСАННЕ АД ВАЛЕРЫЯ ГРЫШКАЎЦА

Мікалай АЛЯКСАНДРАЎ,
пісьменнік, галоўны рэдактар газеты
«Брестский курьер»

Журналісты пішуць для бягучага часу, паспяваючы за падзеямі. Літаратары дзеюць для вечнасці, нават калі гэта ўсяго толькі водгук на «злобу дня». Іх творы па прыродзе сваёй асуджаныя жыць даўжэй. У тым ліку і тыя, якіх аўтар можа засарамаціцца па сканчэнні дзён. Калі, вядома, мае ён Божую іскру, а не абрыдлую галавешку на папялішчы сумлення.

У № 28 (5191) газеты Савета міністраў Рэспублікі Беларусь «Рэспубліка» зацікавіла мяне публікацыя «Вышэй харугвы дэмакратыі!», ілі «Театр маріонеток» заігрался» Валерыя Грышкаўца, берацейца-пінчука, пазначыўшага сябе як член Саюза пісьменнікаў Беларусі (не блытаць са старэйшым Саюзам беларускіх пісьменнікаў). Стаў унікаць у тэму і высветліў, што гэты артыкул выйшаў яшчэ раней, 20.01.2011 г., у абласной «Зарэ». А ёй папярэднічала іншая па той жа тэме: «Літпроцэс Некляева і башмакі Микола Купрэева» (30.08.2010 г.) з перадапавяданнем: «Для мяня літаратура, творчасць літаратурны працэс — гэта іменна тое, што держит на земле, дает силы жить, не загнуться прежде времени. Короче говоря, литература для мяня — мое ВСЁ».

Вось тут спынімся перад тым, як пайсці далей, і спытаем сябе і аўтара: маецца на ўвазе літаратура як асабістая творчасць, спосаб самавыяўлення («маё ўсё») ці як нейкая цэхавая з'ява, у якой аўтар саўдзельнічае ў якасці творцы духоўнай прасторы? Пытанне не дзеля пытання. Бо калі Грышкавец, дагусцім, мае на ўвазе другі складнік, то і свае меркаванні заклікаючы выказаць па няписаных законах літаратурнай супольнасці (не Саюза!), выпрацаваных лепшымі яго прадстаўнікамі за гады і стагоддзі. А яны простыя.

Назаву галоўныя з іх у меру свайго разумення. Шукай праўду, а не абгрунтаванне сваіх памылак. Не становіся носьбітам «перакананняў па пасадзе» (Дастаеўскі). Ды і проста сумленне май — як дарадчыка і сурэдактара ў творчай справе. Нарэшце, апошняе: не блытай літаратурны цэх з ідэалагічнай кузняй, ахранкай або «міністэрствам праўды». Бо гэта з цалкам розных опер: «істину царям с улыбой говорить» і палюхаць народ страшылкамі аб «сусветным закуліссі». Апошняе асабліва акцэнтую, паколькі бачу ў пісаннях Грышкаўца не вольную гульню думкі (якой магу цешыцца нават пры нягодзе), а завэдзаны з даўніх часоў россып ідэалагічных клішэ. Нават у самой назве «рэспубліканскага» артыкула ўжытыя гэтыя цацкі, якія звякалі яшчэ ў часопісе «Политический

Мікалай АЛЯКСАНДРАЎ

собеседнік» ЦК КПБ, — «харугвы дэмакратыі», «тэатр марыянетак». Прычым па ўсіх тэкстах Грышкавец ужывае беларускія словы толькі ў двукоссях, надаючы імі гэтакі паганенскі падтэкст і бардэльную фельетоннасць:

«Ура, свершилось! Наконец-то!! Создана «Нацыянальная каардынацыйная рада дэмакратычнай апазіцыі». Ура, ура, ура!!!

Захлебываецца «Радые Свабода»; главные советские запевалы белорусской поэзии Рыгор Бородулин и Генадь Буравкин в две руки строчат «вершаваную» реляцыю на первую полосу «Народной Воли»; бегут на Главпочтамт столицы, повывлезав из всех нор и щелей, «палітолагі» і «праваабаронцы», «акадэмікі» і «старшыні», «аглядальнікі» і «каментатары», «кансультанты» і «экспэрт» і «прочие подстрекатели и провокаторы разного пошиба и толка, отстучать депешу «за межным калегам», а прощя говоря, своим содержателям — в Вашингтон и Брюссель, Берлин и Москву, Варшаву и далее по списку».

Памятаецца, у ранейшыя гады гэтак жа «разухабіста» выстрэльвалі ў «Рэспубліц» Эдуард Скобелеў і Яўген Росцікаў, які служыў таксама па ведамстве праханаўскай газеты «Завтра». Адна лінія інтанацый, пазіцый, стылістыкі.

Хоць і не скажаш, што Грышкавец вызнае беларусафобію. Перакладаў жа на расійскую мову вершы Яўгені Янішчыц, Анатоля Сыса, Микола Купрэева, іншых аўтараў, захапляўся імі. Ці, можа, папросту адбіраў іх з чужой яму «мовы», асвойваў на сваю патрэбу? Складана зразумець. Як і яго злое непрыманне Рыгора Барадуліна: «Какой по большому счету поэт Р. Бородулин? Так, не в меру активный и еще более того плодовитый версификатор» (гэта вынятка з папярэдняй публікацыі ў «Зарэ»). Аўтар лічыць сябе правамоцным выказваць такое меркаванне. Падумаеш, Народны паэт Беларусі! Цыф! І не бачыць, не чуе Грышкавец, што плое ён на рэ-

галі чалавека, якога і ўлада не шануе, а на сівізну яго, на творчы лёс, заслужана занесены на скрыжалі народнай любові. І прагаворваецца, чаму плое: не ў меру актыўны. А дзе ж для паэта вызначаецца — гэтая мера? Вось жа напісаў дзядзька Рыгор яшчэ задоўга да мінулага снежня:

Стогны вязьняў
Да сэрца прымае цямяніца.
Ды ў няволі каменнай
Каменная воля.
Стогну вязьняў
І здрада, і ўлада баіца.
Ў нетутэйшага дрэва
Згінаецца гольце...

І якімі аргументамі карыстаецца Грышкавец, каб зняважыць паэта, запісаць яго ў разрад нячысцікаў «версіфікатараў»? Прыём шматкроць апрабаваны: «Нікак не могу забыць строчки Р. Бородулина: «Летазлічэнне мы вядзём з СЕМНАЦАТАГА года», то есть с Великой Октябрьской социалистической революции. Уважаемый Рыгор Иванович, дорогой «народный поэт Беларуси», так с какого все-таки года «летазлічэнне мы вядзём» — с «октября 17-го» или, как пишут «писменник і гісторык Уладзімер Арлоў» і «прочие наши местечковые «несторы», «з 25 сакавіка 1918-га»?». Такім манерам лёгка засудзіць і Купалу, і Коласа, і Пастарнака, і Твардоўскага, вырваўшы радкі, напісаныя ў савецкую эпоху.

Гэта ж аўтар распраўляецца і з Уладзімірам Някляевым, абвальваючы на яго свой галоўны ўдар: «Сегодня немногие помнят: белорусский поэт Владимир Некляев от имени советской молодежи приветствовал XXV съезд КПСС!» (гэта яшчэ з летняга артыкула Грышкаўца «Літпроцэс Некляева і башмакі Микола Купрэева»). Выключна добрая памяць у аўтара! Як у аднаго з персанажаў Юза Аляшкоўскага, які веў допыт падследнага: «Где моя папочка? Во-от моя папочка!..». У той жа публікацыі Грышкавец пераконвае чытачоў, што Някляеў не проста так рынуўся ў прэзідэнцкую кампанію, а з адмысловым прыцэлам: «Владимир Некляев требует ПРАВДЫ, а скорее всего, сами понимаете, чего душа поэта просит». Чаго ж? Намёк становіцца зразумелым з наступнага тлумачэння, што, маўляў, усё гэта для паэта «не более чем промежуточный этап на стяжание нобелевских лавров». Далей і зусім «грязенько»: «В комитете по присуждению Нобелевской премии, если внимательно присмотреться, как раз-то и любят всякого рода «нетрадиционно ориентированных писателей». Кто стал лауреатом у тех же братьев русских? Как один — антисоветчики! После развала СССР Нобелевскую премию никому из русских писателей не дали, хотя соискатели были. И в ближайшее время, думаю, не скоро кого-то из них удосужат сим вниманием. Спросите: а как же Шолохов? Отвечаю: «Тихий Дон» еще больше антисо-

ветский роман, нежели «Доктор Живаго» Б. Пастернака».

У новым артыкуле Грышкавец працягвае той жа напад, дзіўна кампліментарнічаючы і не меней дзіўна высноўваючы: «Конечно, как всякий большой талант, Владимир Некляев подвержен эпатажу, часто — жажде славы, денег, но... Поэт». — І дадае па-панібрацку, як бы з вышыні свайго літаратарскага вялікадушша: «Потому, Володя, давно простил тебе статейку «На двух стульях не уседеши!», в которой ты, походя, оскорбил в том числе и меня». А далей і зусім ідзе павучанне ад «мэтра», усёведнага і шматмудрага: «Дорогой Володя, пришло время, когда пора уже думать не о КРЕСЛАХ, а о том, как достойно дожить здесь и ЧТО сказать, когда придется предстать ТАМ. Так что надо никого демонизировать, как ты это делал по отношению к коллегам из Союза писателей Беларуси и его руководства.

Працяг на стар. 4 (12) ▶

▶ ЧЫН

ДЗЕНЬ 25 САКАВІКА

Алеся ГАРУН

Радзіўся Ты у Менску Беларускім,
Пажарам Край дыміўся у вагні.
Наўкол чужыніцы: немец, лях і рускі
Тапталі лепшыя палеткі нашых ніў.

Народ стагнаў, угору ўзносіў рукі,
Лавіў святла недасяжны прамень.
Быў цяжкі час. Сярод нясцёрпнай мукі
З'явіўся Ты, прыгожы, светлы Дзень.

Цудоўнай зоркай ўзняўшыся высока,
Народу шлях да волі асвятліў.
І зашасцелі казкаю асокі,
Мінула славай лес загаманіў.

І край ажыў. Народ памкнуўся к свету.
Ў вачох крынічыць радасці струмень.
І нашых продкаў слаўны запаветы
Ўваскрэслі ў гэты незабытны Дзень.

Вялікі Дзень! Нічым Цябе не сцерці,
Стагоддзям нат Цябе не перажыць!
Вякі мінуць, а Ты ў народным сэрцы
У песнях-былях будзеш вечно жыць.

1918 г.

НАВІНЫ

10 (2)

▶ ВІНШАВАНКА

ПАЎЛУ МІСЬКО 80 ГАДОЎ

14 сакавіка сваё 80-годдзе адзначыў вядомы беларускі літаратар, сябра Саюза беларускіх пісьменнікаў Павел Андрэвіч Місько. Сардэчна віншuem юбіяра, зычым яму здароўя і плёну ў творчасці!

Павел Місько нарадзіўся ў 1931 годзе ў вёсцы Старцавічы (цяпер Знамя) Слуцкага раёна Менскай вобласці ў сялянскай сям'і.

Скончыў філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (1955). Працаваў адказным сакратаром, намеснікам рэдактара Давыд-Гарадоцкай раённай газеты «Сцяг Леніна». У 1959-1964 гг. — уласны карэспандэнт газеты «Звязда» па Гарадзенскай вобласці, у 1964-1967 гг. — літсупрацоўнік «Сельскай газеты», у 1967-1971 гг. — загадчык аддзела культуры рэдакцыі штотыднёвіка «Літаратура і мастацтва», у 1971-1972 гг. — загадчык аддзела навукі і мастацтва часопіса «Полымя». З 1972 г. — загадчык рэдакцыі прозы, у 1976-1980 гг.

— намеснік галоўнага рэдактара выдавецтва «Мастацкая літаратура». Сябра СП СССР з 1968 г.

Першае апавяданне апублікаваў у 1958 г. (альманах «Брэст»).

Аўтар шэрагу кніг прозы і аднаактовых п'ес.

Пераклаў на беларускую мову паэму М.Гогаля «Мёртвыя душы».

▶ АФІЦЫЙНА

САКАВІЦКАЯ РАДА

Адбылося чарговае пасяджэнне Рады Саюза беларускіх пісьменнікаў, на парадку дня якога былі наступныя пытанні: прыём у Саюз новых сяброў, якія прайшлі прыёмную камісію; справаздача старшыні аб праведзенай рабоце; аб старшыні рэвізійнай камісіі; рознае.

Сярод асноўных мерапрыемстваў, праведзеных Сакратарыятам СБП за апошнія чатыры месяцы, у арганізацыйным кірунку сталі:

- дапамога ў правядзенні выступленняў членаў СБП як арганізацыі-сузаснавальніцы грамадскай кампаніі «Будзьма беларусамі!» ў Мінску і рэгіёнах Беларусі (97 сустрэч-паездак);
- кропкавыя акцыі ў падтрымку арыштаваных 19 снежня 2010 г. пісьменнікаў (арганізацыя і публікацыі ў СМІ, інтэрнэт-ресурсах і ў недзяржаўных СМІ);
- удзел у справаздачна-выбарным сходзе Брэсцкага абласнога аддзялення. Вечарына з нагоды 30-годдзя аддзялення і прэзентацыя альманаха «Жырандоля» (№3);
- аб'ядленне і правядзенне грамадскай акцыі «Дапаможам музею Быкава ў Вялікай Севярынцы (Украіна)» (метадычная, навукова-тэматычная дапамога ў стварэнні пры музеі «беларусазнаўчага кутка», перапіска са школьнікамі, збор кніг);
- арганізацыя і правядзенне грамадска-культурніцкіх мерапрыемстваў і публікацый у СМІ з нагоды наступных юбілеяў пісьменнікаў: 90-годдзя І.Мележа і І.Шамякіна, а таксама юбілеяў Т.Шаўчэнкі і Л.Украінкі (Мінск, Брэст);
- літаратурныя конкурсы і семінары:

а) заснаванне літаратурнай прэміі імя М.Багдановіча «Дэбют» — у намінацыях паэзія, проза і пераклад (супольна з ПЭН-цэнтрам);

б) правядзенне конкурса на лепшую другую кнігу (пераможца атрымлівае магчымасць выдаць яе бясплатна) і інш.

в) правядзенне семінара «Жанчына ў сучасным грамадстве», прысвечанага гендэрнай праблематыцы.

У кірунку міжнароднай дзейнасці на пасяджэнні Рады быў адзначаны ўдзел СБП у працы Еўрапейскай пісьменніцкай Рады (у траўні 2011 г. адбудзецца Агульнаеўрапейскі кангрэс), а таксама ўдзел у працы Балтыйскага пісьменніцкага саюза (у красавіку 2011 г. запланавана асамблея гэтай пісьменніцкай арганізацыі).

Асноўнымі здабыткамі выдавецка-папулярызатарскай працы СБП сталі:

- перыядычная падрыхтоўка і выданне незалежнага дадатка СБП «Літаратурная Беларусь» у газеце «Новы час» (1 раз на месяц, тыраж 7 000 экз.);
- перыядычная падрыхтоўка, выданне і распаўсюд (папя-

рвая версія і электронная) супольна з ЗБС «Бацькаўшчына» рэкламнага бюлетэня «Кніганюша» (змяшчае анонсы кніг незалежных выдавецтваў, інтэрв'ю з пісьменнікамі, водгукі і рэцэнзіі на літвыданні); выданне чарговага альманаха Брэсцкага абласнога аддзялення СБП «Жырандоля-3» (пры падтрымцы Сакратарыята СБП).

Падрыхтаваныя і здадзеныя ў друк:

- чарговая кніга прозы і эсэ Альбіны Сямёнавай / серыя СБП «Кнігарня пісьменніка»;
- кніга прозы Лявона Вольскага «Міларусь» / серыя СБП «Кнігарня пісьменніка» (супольна з ЗБС «Бацькаўшчына»);
- кніга перакладаў Э. По / серыя СБП «Кнігарня пісьменніка» (група маладых беларускіх перакладчыкаў);
- кніга-альбом пра Барыса Кіта (супольна з ЗБС «Бацькаўшчына»).

Акрамя таго, працягваецца штодзённае інфармацыйнае напаўненне сайта СБП lit-bel.org, абноўлены ды рыхтуецца да друку тэлефонны даведнік «Саюз беларускіх пісьменнікаў», заканчваецца падрыхтоўка да друку чарговых тамоў Поўнага збора твораў Васіля Быкава (9 і 10 тамы).

На пасяджэнні сакавіцкай Рады СБП шэрагі старэйшай творчай арганізацыі Беларусі папоўніліся пяццю літаратарамі. Імі сталі:

Інеса БАГДЗЕВІЧ (СВАТОК) (празаік, паэт; нарадзілася ў 1971 г. у г.п. Астравец Гродзенскай вобл.; закончыла Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт, працуе журналістам; аўтар кніг «Куфэрак бабці Ганці» (2005) і «На кухні ў Рэгіны Магдалены» (2009)),

Павал КАСЦЮКЕВІЧ (празаік, перакладчык; нарадзіўся ў 1979 г. у Менску; закончыў псіхалагічна-сацыялагічны факультэт Тэль-Авіўскага Акадэмічнага каледжу; аўтар кнігі «Душпастарскія спатканьні для дачнікаў» (2008) і кнігі перакладаў: «Кіроўца аўтобуса, які хацеў стаць Богам» Этгара Керэта (2007), «Чалавек, які скраў Сьцяну Плачу» (зборнік ізраільскіх апавяданняў), «Бойня №5, або Крыжовы паход дзетаку» Курта Вонэгута (2010);

Паліна КАЧАТКОВА (СЦЕПАНЕНКА) (празаік, перакладчык; нарадзілася 26 лютага 1968 г. у г. Орша; закончыла філфак БДУ; суаўтар дакументальнай кнігі «Трагедія на Неміге» (2000),

аўтар калектыўных зборнікаў «Перад маімі вачыма» (1990), «Жанчыны выходзяць з-пад кантролю» (2007) і «Пакахай мяне, калі ласка» (2009), а таксама аповесці «Паэт» (пра юнацкія гады М.Багдановіча) і зборніка навэлаў «Начныя размовы» (існуе ў электронным выглядзе ў беларускай інтэрнэт-бібліятэцы на сайце kamunikat.org).

Уладзімір МАРУДАЎ (паэт; нарадзіўся 4 лютага 1950 г. у г.п. Зэльва Гродзенскай вобл.; закончыў БДУ, працаваў журналістам; аўтар кнігі вершаў «Памяць» у калектыўным зборніку «Напчадкі» (1979) і «Пад небам родным» (1993) і шэрагу публікацый у рэспубліканскім друку),

Сяргей ПЯТРОЎ (празаік, паэт; нарадзіўся 30 красавіка 1937 г. у Пецергофе Ленінградскай вобл., закончыў Беларускі інстытут механізацыі сельскай гаспадаркі і Маскоўскі інстытут навукова-тэхнічнай інфармацыі, працаваў інжынерам-механікам, патэнтаведкам; аўтар зборнікаў вершаў «Свет воспоминаний» (2007), «Подснежник» (2008), а таксама гумарыстычнага рамана «Мейлах в октябре» (2009)).

Рада СБП адзінагалосна прапанавала рэкамендаваць беларускага пісьменніка Уладзіміра Някляева на прысуджэнне Нобелеўскай прэміі, а таксама ў чарговы раз выказала падтрымку двум іншым знявольным літаратарам: Аляксандру Фядуту і Паўлу Севярынцу.

Рада СБП, разгледзеўшы інфармацыю аб паклёпніцкай дзейнасці Васіля Якавенкі ў адносінах да кіраўніцтва творчага саюза (артыкул «Дзе схаваны д'ябал...»: «ЛіМ», 25 снежня 2010 г.), рэкамендавала Рэвізійнай камісіі перабраць яго з пасады старшыні РК (у адваротным выпадку Рада пакідае за сабой права на сваім чарговым пасяджэнні выключыць яго з шэрагу СБП). Раней на сумесным пасяджэнні Рэвізійнай камісіі і Сакратарыята СБП факты, выкладзеныя ў вышэйзгаданым артыкуле, былі прызнаны не адпавядаючымі рэчаіснасці, а сам артыкул — неканструктыўным і скіраваным на дыскрэдытацыю старэйшай творчай арганізацыі краіны.

Сакавіцкая Рада абмеркавала і пытанні, звязаныя з заканчэннем ліквідацыі Беллітфонда і планаваннем чарговага справаздачна-выбарнага 3'езда Саюза беларускіх пісьменнікаў (мяркуецца прайсці восенню гэтага года).

Прэс-служба СБП

▶ MEMORIA

АДЫШОЎ У ВЕЧНАСЦЬ ЯНКА СІПАКОЎ

10 сакавіка на 76-м годзе жыцця спачыў у вечным жыцці выдатны беларускі пісьменнік, заслужаны дзеяч культуры, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі, сябра Саюза беларускіх пісьменнікаў Янка Сіпакоў.

Іван Данілавіч нарадзіўся ў вёсцы Зубрэвічы Аршанскага раёна. Скончыў аддзяленне журналістыкі філфака БДУ. Першы верш надрукаваў у 1953 годзе ў аршанскай раённай газеце. Аўтар кніг «Сонечны дождж», «З вясны ў лета», «У поўдзень, да вадзь», «Крыло цішыні», «Жанчына сярод мужчын», «Веча славянскіх балад», «Журба ў стылі рэтра». Перакладаў на беларускую паэзію У. Уйтмена, Хо Шы Міна, Ф.Прэшарна, Р.Гамзатава, Д.Паўлычкі.

Развітацца з калегам і сябрам 11 сакавіка прыйшлі многія літаратары. На грамадзянскай паніхідзе выступілі землякі пісьменніка, а таксама Зіновій Пры-

годзіч, Алесь Пашкевіч, Мікола Мятліцкі, Сяргей Законнікаў і іншыя.

— Для мяне гэта жаклівая вестка, — прызнаўся журналістам Геннадзь Бураўкін. — Зусім нядаўна мы разам ляжалі ў бальніцы. Ён трывожыўся за жыццё. Я стараўся вывесці яго з сумнага стану, надаць веселасці. Можа і дарма: трэба было пагаварыць па-іншаму. Але мне не хацелася верыць, што яго хвароба закончыцца так трагічна. Янка Сіпакоў з нашага пакалення шасцідзясятнікаў, пакалення, апаленага вайной. Для мяне ён быў найбольш беларускім па характары і ў творчасці. Ён не быў рэзкім з сябрамі. Не быў радыкальным у іншых пытаннях. Быў мяккім, памяркоўным беларусам. Бог бачыць тое, што не бачым мы, і спрыяе, каб таленты паспелі ўсё зрабіць на зямлі, што ім адведзена. Янка таленавіта і шмат працаваў і ў паэзіі, і ў перакладах, і ў прозе, і ў эсэістыцы. І асабліва за апошнія гады так шмат кніжак падаваў, што я нават па-сяброўску зайздросціў яму. Цяпер разумею, што яму трэба было расказаць пра свае Зубрэвічы, пра сяброў, пра сваю бібліятэку... Дзякуй Богу, што ён паспеў гэта зрабіць... Хочацца папрасіць даравання ў Янкі за тое, што яго імя выкідваецца са студэнцкіх праграм за тое, што ён да канца ціха, але прыныцпова любіў Беларусь, што ён не ўяўляе сябе на іншай службе, як Беларусі і яе народу.

У апошнія трыдні жыцця Янка Сіпакоў правёў вечарыну ў роднай Оршы і падарыў гарадской бібліятэцы свой кнігазбор — каля 14 тысячаў тамоў. Чытальная зала бібліятэкі носіць імя Янкі Сіпакова...

11 (3)

РЭСПУБЛІКА

▶ ПАРТРЭТЫ

ПРАЛЕТАР НА ПАРНАСЕ: ЦІШКА ГАРТНЫ

Алесь АКУЛІЧ

Першапачаткам Рэспублікі Беларусь сучасная дзяржаўная ідэалогія непахісна дэкларуе абвешчаную ў 1919 г. БССР. Колеры, сімвалы, а часта і метады апошняй леглі ў аснову цяперашняй Беларусі.

Аднак ці ўсё выглядала так «хрэстаматыйна», як дзесяцігоддзямі зацята паўтаралі савецкія гісторыкі ды прапагандысты? І якой сёння бачыцца асоба першага «бацькі» Савецкай Беларусі? Аб тым у «б» і разважае наш аўтар — у сімвалічны дзень 25 сакавіка: дзень абвешчэння незалежнасці Першай Беларускай Рэспублікі ХХ стагоддзя.

Гэта была ўнікальная фігура. Выхадзец з беднай сялянскай сям'і (бацька асушаў балоты на Палессі, маці хадзіла да капільскіх багаццяў на падзенку), малаграмацны гарбар (адну зіму слухаў «дарэктара», прайшоў двухкласную вучэльню), ён быў не па росце надзелены вялікімі амбіцыямі. Накрэмзаў некалькі вершыкаў — на нібыта расійскай мове — і вырашыў падацца да самога Льва Мікалаевіча Талстога: пра жыццё пагаварыць ды «стихи» паказаць. Праўда, у Тульскую губерню не дапаў, затое апынуўся ў Кіеве — і панёс свае творы ў найбольш прэстыжную тамтэйшую газету «Киевские новости», а па дарозе яшчэ раз прыкідваў, колькі ж гэта яму заплоціць ганару (калі верыць абвестцы, за радок давалі ажно 10 капеек, а ўсяго ж радкоў тых — цэлы шпытак набіраўся!). Ды «ад варот паварот» далі яму не толькі ў «Киевских новостях», але і ва ўсіх іншых кіеўскіх газетах.

А потым — ужо дома — на вочы патрапіла беларуская «Наша ніва» (прыяцель браў яе ў доктара Клейнбарта, вядомага сёння як біёграф Янкі Купалу). Вось тады і перастроіцца Дмитрий Жилунович на новы лад — і запіша па-беларуску. І надоўга ў большавіцкай, савецкай ды цяперашняй гісторыі літаратуры прапішацца Цішка Гартным. Але не ў нацыянальнай, нашаніўскай... На яго верш «Хто мы» рэдакцыя «Нашай нівы» дашле аптэмістычны водгук, аднак з публікацыяй — не спяшацьме. Хоць допісы-карэспандэнцый капільскага хлопца будзе, даправішы-перапісаўшы, змягчаць спраўна.

І падасца тады рабочы геній у Вільню — прасіцца на працу ў «Нашу ніву». На ноч яму прапануюць «атабарышца» на крывой (якая была) канале ў пярэдняй, а вось працы — не дадуць. І яго зноў адолее крыўда: «Як так?! Не

любяць і тут рабочых». (Гэта пра Аляксандра Уласава, братаў Луцкевічаў, Вацлава Ластоўскага.) Аб тым, што «па вазе» сваёй не падышоў, па таленце ды кругаглядзе — не думалася і не магло думацца Цішкі Гартнаму, хоць сам Багушэвіч з Сыракомлем блытаў, пісаў аднаго разу ў лісце: «...калі забудзеце сваю мову, — сказаў нам яшчэ вялікі пясняр беларускі Кандратовіч, — то памрэце», — чуў звон-гук, а што ён з Багушэвічавай «Дудкі...» — хіба ж запомніш... А мудры Уласаў шчыра ж яму тады раіў паступаць у настаўніцкую семінарыю!..

Гнеўную злосьць Цішка Гартны затоіць і на яшчэ аднаго з першых адраджэнцаў: на Вацлава Іваноўскага. Даведаўшыся, што рабочы-беларус шукае працу, той прапанаваў яму службу ў сваім маёнтку; завёз да сябе ў Лідскі павет і — бачыце! — не ў свае палацы хлопца адвёў, а ў хату, дзе жылі работнікі... Парабкам, не раўнуючы, захацеў зрабіць... А сам жа з дзяўчатамі да позняй начы іграў на раялі! Кленучы Іваноўскага, Цішка Гартны развітаўся і з маёнткам...

І былі расійскія сталіцы, якія, аднак, таксама не далі яму гонару-вядомасці Дзям'яна Беднага, хоць у 1912–1913 гадах Зміцер Жылуновіч друкаваў свае вершы ў большавіцкай «Правде» — і пад сваім прозвішчам, і пад псеўданімам Давид Скорбящий...

Тым не менш... ён стаў такі «першым» на Беларусі: з лютага 1918-га — сакратаром Беларускага нацыянальнага камісарыята пры ўрадзе РСФСР, і галрэдактарам савецкай «Дзяньніцы», а затым — і старшынёй урада Савецкай Беларусі, хоць і часовага, рабоча-сялянскага...

Ужо даўно народная мудрасць заўважыла: «Няма горшага пана, як з мужыкоў». Ачмураныя, падманутыя, пазбаўленыя «ліберальна-буржуазнай» самакрытычнасці, «мяккацеласці», гартныя пачыналі ўсведомляць сябе геніямі і правадарамі. А як жа, калі і «кухарка зможе управяць страной»? І аднойчы на нарадзе, якая праводзілася пад старшынствам Леніна, пасля запытання «Хто ў беларусаў зможа стварыць урад?» устаў Цішка Гартны і без хістанняў адказаў: «Я ствару!..».

...Бачачы актыўнасць кіраўнікоў абвешчанага яшчэ на пачатку 1918 года Беларускай Народнай Рэспублікі ды падтрымку яе некаторымі заходнімі дзяржавамі, Ленін і Сталін вырашылі «выпусціць беларускую пару»: стварыць фетыш-дублёр у форме сваёй — «савецкай» — рэспублікі. 30 снежня 1918 года ў Смаленску, які падчас нямецкай акупацыі стаў цэнтрам так званай Заходняй вобласці, была склікана VI Паўночна-Заходняя канферэнцыя РКП (б). «Ничтоже сумяшеся», канферэнцыя перайменавала сябе ў Першы з'езд Кампартыі (большавікоў) Беларусі, якая і сфар-

Цішка Гартны

мавала Часовы рабоча-сялянскі ўрад новай савецкай рэспублікі на чале з Жылуновічам. І толькі ўвечары 1 студзеня 1919 года быў абнародваны маніфест гэтага ўрада, якім абвешчалася стварэнне Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Беларусі (ССРБ). Вось так па-большавіцку: напачатку ствараецца ўрад-кіраўніцтва, а потым ужо абвешчаецца тое, чым яно прызначана кіраваць...

Ды каб жа — кіраваць! Усё было распісана загадзя.

За некалькі дзён да склікання вышэйзгаданай канферэнцыі Сталін у тэлеграме на імя старшыні Паўночна-Заходняга абласнога камітэта РКП(б) Мяснікова (у руках якога была ды і засталася сапраўдняя ўлада і сіла) тлумачыў-павучаў: «...вызджаоць у Смаленскіх беларусах: вязуць з сабою маніфест. Просьба ЦК партыі і Леніна прыняць іх, як малодшых братаў, можа быць яшчэ нявоятных, але готовых аддаць сваё жыццё партыйнай, савецкай рабоце».

Аўтарам маніфеста быў Жылуновіч-Цішка Гартны. Ён яго і напісаў, пад тым рукапісным тэкстам і ставілі подпісы члены «ўрада» — тэкстам бязграмацным, стыльва неахайным, які ў школьных падручніках і па сёння падаюць у паменшанай нечытальнай ілюстрацыі — і побач буйным шрыфтам яго «адаптаваны» варыянт. Ну а як жа інакш, калі нават зацяты двоечнік падніме тое на смех: «Манихваст Часовага Работніча-Селянскаго Савецкаго правіцельства Беларусі». Ну і гэтак далей: пра абагачэнне польскага вяльможнага панства, зламных грашаўнікоў-купцоў, багаццяў-крывасмокаў, расійскае крывавае самадзяржаўе, падманшчыкаў ксяндзоў ды папоў... Словам, усё, што накіпела на душы ў геніяльнага пралетара Цішкі Гартнага.

І праз дзесяцігоддзі забаронаў і замоўчвання, ідэалагічных выкрутасаў ды замбавання той «бэсэсэрыяй» не могуць зацьміць святло БНР. Ну кожны ж, хто мае вочы, праз усю гісторыю — і ўзад, і наперад — можа супаставіць той саматужны «манихваст» ды ўсю падрата-нявырабленую ідэалагічную скуру ССРБ-БССР — з наса-

мрэч нацыянальным выяўленнем дзяржаўстваральнай народнай волі, якая была названая Беларускай Народнай Рэспублікай. Толькі некалькі цытатаў з адпаведных Установаў граматаў, прынятых Выканкамам Рады Усебеларускага з'езда: «Беларусь у рубяжох рассялення і колькаснай перавагі беларускага народу абвешчаецца НАРОДНАЮ РЭСПУБЛІКАЙ... У рубяжох БНР абвешчаецца вольнасць слова, друку, сходаў, забастовак... безумоўная вольнасць сумлення, незацэпнасць асобы і памяшкання... У рубяжох БНР усе народы маюць права на нацыянальна-персанальную аўтаномію... права прыватнай уласнасці на зямлю касуецца. Зямля перадаецца без выкупу тым, хто на ёй працуе...».

Вось такія Устаўныя граматы БНР — і такія маніфесты Жылуновічаўскай савецкай Беларусі... Як нацыянальныя неба і зямля, як дзяржаўныя класіка і графаманія...

Новапрызначаны пралетар-старшыня падабраў у сваё «правіцельства» слупка-капільскіх землякоў: камісарам па нацыянальных справах прасіў стаць Фабіяна Шантыра, камісарам працы — Язэпа Дылу. Апошні, дастворваючы казкі-легенды пра БССР, дэталёва «ўзгадаў» («Шлях амаль у сотню год»), як на самым пачатку 1919 года з Цішкам Гартным наведаль Янку Купалу (які на той час жыў у Смаленску і служыў упунаважаным Саюзу гарадоў, нарыхтоўваў у вакольных вёсках прадукты для фронту і шпіталаў). Тое, што доўга блукалі па цёмных вулках (і электрычных лямпачак не было, і налёту нямецкіх аэрапланаў баяліся), выглядае праўдай. Як і тое, што Уладзіслава Францаўна (пазва жонка, шчодрая душа!) засмажыла яечню і сялянскую каўбасу з кменам ды паставіла на стол самаробны сыр. А вось у тое, што Купала і Купаліха «вельмі ўзрадаваліся вестцы пра ўтварэнне БССР» — няма веры (бо нават назва дзяржавы пададзена не тая — не ССРБ). І не сказаў тады гасцям Купала (не мог, нават шчодрата запішыць моцным тую каўбасу): «Калі б я раней ведаў, што так хораша вырашыцца наша нацыянальнае пытанне — ужо даўно б звольніўся з гэтай непадыходзячай для мяне службы й паехаў бы ў Менск» — бо і пасля «весткі» застаўся ж працаваць у Смаленску. Як не зманьваў яго на свой бок «прэм'ер»-Жылуновіч...

Не ўгаварылі Янку Купалу Жылуновіч з Дылам — і адны праз некалькі дзён паехалі ў Менск. Там з вакзала — па ўспамінах таго ж Дылы — зайшлі ў прыватную рэстарачню, замовілі кожнаму па дзве порцыі. А затым і нямецкага мёду-эрацу захацелі паспытаць. Гаспадар насцярожана яго прынёс — і пачуў ад Жылуновіча:

— Баіцеся, што новая ўлада адбярэ ў вас гэты мёд?

— А хіба будзе нейкая новая ўлада? — не зразумеў гаспадар.

— А як жа! Ужо ж абвешчана Сацыялістычная Савецкая Рэспубліка Беларусі!

Так сталіца-Менск упершыню даведлася пра новую дзяржаву — з умядованых вуснаў яе першага кіраўніка!..

Дарэчы, у згаданым вышэй «гістарычным і лёсавызначальным» маніфесте Жылуновіча-Гартнага пра аніякую ССРБ новым «правіцельствам» не распавядалася! Як, зрэшты, і не думалася аб тым ягонымі лялькаводамі. Ужо 16 студзеня (праз паўмесяца пасля абнародвання «манихваста» аб абвешчэнні савецкай рэспублікі большавіцкае кіраўніцтва ў Маскве прыняло рашэнне аб яе фактычнай ліквідацыі: да Расіі-РСФСР далучылі Віцебскую, Магілёўскую і Смаленскую губерні ССРБ, а астаткі аб'ядналі з Літоўска-Беларускай ССР! 3 лютага 1919 года Свядлоў, старшыня Усерасійскага ЦВК, абвясціў у Менску пастанова «Аб прызнанні незалежнасці Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Беларусі» — і ў той жа дзень абвясціў аб стварэнні новай краіны: ЛітБелССР! І, натуральна, глядзеў — як і Ленін са Сталінным — на тое квазістварэнне як на звычайны буфер (ці санітарна-ваенную зону) паміж большавіцкай Расіяй і буржуазным «Захадам»... А пасля сакавіка 1921-га і наогул ад Савецкай Беларусі застанеца толькі шэсць паветаў ды паўтары мільёны чалавек: большасцю беларускага буфернага пірага большавікі адкупяцца ад Польшчы.

А самога гора-кіраўніка Цішкі Гартнага — аднаго з першых нацкаларантараў у большавіцкім абозе — праз некаторы час выкінуць на гістарычны сметнік. Перад тым, праўда, ён ледзь не атрымае (першым!) званне народнага паэта Беларусі; яму дазволіць пакіраваць-парэдактарстваваць і ў «Савецкай Беларусі», і ў часопісе «Польмя», і дадуць акадэміка, і прапануюць ачоліць дзяржаўнае выдавецтва. І колькі ён за той кароткі час папсуе нерваў і лёсаў маладых літаратурным талентам! Гэта пры ім ні Уладзімір Дубоўка, ні дзясяткі «ўзвышаўцаў» — цяперашнія сапраўдныя класікі — не змаглі прабіцца ў Беларусь са сваімі кнігамі. Цень-здань Гартнага-выдаўца і па сёння ходзіць па краіне — здань цэнзура-большавізма! Ходзіць і пацяшаецца ў вачах «чэсных» рэдактараў-пісьменнікаў найноўшага прызыву...

...Наковальню стальную свою
Приготовил давно под удары,
Из железа — смягчилось от жара —
Острый меч для себя я кую, —

яшчэ ў 1912 годзе пісаў Цішка Гартны, і друкаваў тыя радкі ў «Правде», і думаць не думаў, што прарочыў у іх свой лёс... Не вытрымаў ён «стальной» накавальні-рэпрэсій: выключаны з партыі, звар'яцеў — і ў псіхбальніцы завостранай лыжкай прабіў-перарэзаў сабе горла. Усё адно як і не па неахайнасці напісаў быў так: «Острый меч для себя я кую», — не для ворага, а сабе. Толькі не меч (яго нават прароцка-паэтычнай гіпербалай можна назваць) каваў-вастрыў Цішка Гартны ў апошнія хвілі свайго жыцця, а ўсяго толькі сталовую лыжку...

ПУБЛІЦЫСТЫКА

12 (4)

▶ ПАЗІЦЫЯ

КАПІРКА СТРЫВАЕ,
АБО ПІСАННЕ АД ВАЛЕРЫЯ ГРЫШКАЎЦА

◀ Працяг.

Пачатак на стар. 1 (9).

Тот же Н.И.Чергинец помог не одному десятку талантливых людей, от которых вы отвернулись, реализовать свой творческий потенциал. Ты же поэт, носи достойно это звание, для истинного поэта, как я понимаю, оно выше всяких КРЕСЕЛ. Угмонись, Нельсона Манделы из тебя не получится. Да и Шандора Петефи, и Гарсиа Лорки тоже...». Вось табе!

Не, не прабачыў Грышкавец Някляеву. Гэтак адхвастаў з «дзяржаўнай» газетнай трыбуны.

А Някляеў, сам таго не ведаючы, адказаў яму яшчэ раней, у 2007 годзе, кароткім вершам:

І слава, і грошы — вадою ў пясок.

І горы ў нізіны, і вусце ў выток.

І ўсё-ткі жыццё — як на святой квіток.

І жар ва ўсіх жылах.

Напружанне.

Ток.

І пайшоў ён, гэты Грышкавец, лесам...

Цяпер дастану і я сваю тэчку. «Бываюць странный сближения...». У 1966 годзе, калі ішоў судовы працэс над пісьменнікамі Сіняўскім і Даніэлем, у «Известиях» выйшаў зласлівы артыкул Д.Яроміна «Перевертыши». На яе адказалі У.Карнілаў і Л.Чукоўская — лістом у рэдакцыю «Известий», які, вядома ж, не быў апублікаваны, перавандраваўшы ў «самвыд». Былі там такія радкі: «От авторского словаря и системы мышления разит тем словарем и тем ходом умозаключений, которым отличались газетные статьи в наиболее острые периоды сталинских кровавых облив на людей... Прежде всего статья Дм.Еремина безнравственна. Наносит публичные оскорбления людям, которые в данную минуту находятся в тюрьме и лишены возможности ответить, — неблагоприятно, низко».

Гэта ж таксама якраз з няпісаных правілаў літаратурнай супольнасці. Але, мабыць, для Грышкаўца «милость к падшим» — пустая архаіка. Ды ў яго і свая шкала каштоўнасцяў маецца, па якой сам карае смерцю і мілуе. Вось як ён у тым жа апошнім артыкуле між іншым прыбіў «пригвоздил» да ганебнага слупа Васіля Быкава і Алесь Адамовіч:

«До гробовой доски не забыть мне день 5 октября 1993 года... Накануне тех трагических событий в газете «Известия» появилось «Обращение творческой интеллигенции к президенту России Б. Ельцину» с призывом самым решительным образом покончить с «засевшими в парламенте подонками». Среди подписавшихся были, как это ни покажется кому-то странным, имена и двух белорусов — это наши «выдающие писменники-гумансты Алесь Адамович и Василь Быкаў»».

Сумленне

Падвёў аўтара «гвоздильный аппарат». Зварот гэты, вядомы таксама як «Ліст 42-х», выйшаў у вядучай маскоўскай газеце не «напярэдадні тых трагічных падзей», гэта значыць разгону расійскага Вярхоўнага Савета 4 кастрычніка, а пасля. І зусім не было ў ім (ды і не магло быць) закліку пакончыць «с засевшими в парламенте подонками». Грышкавец сам прыдумаў і «впарил» чытачам гэтую вынятку нібы з ліста. Пераканацца нескладана, знайшоўшы ў Інтэрнэце гэты дакумент. Так што дарма ён навешвае на Быкава і Адамовіча сваіх «сабак» у духу ўсё таго ж «Политического собеседника», які ганьбаваў гэтых пісьменнікаў за беларускасць, адстойванне незалежнасці і суверэнітэту краіны.

Да таго ж аўтар цалкамвольна, у духу эмацыйных кухонных гутарак, тлумачыць тыя сапраўды

Ну што тут папішаш! Не заехаў у Пінск да вялікага гуру Грышкаўца «искатель денег и чинов» Някляеў, не выказаў душу наконт найўных дамаганняў на прэзідэнцкае крэсла!

трагічныя падзеі кастрычніка 1993 года: «Ночью в барже по Москва-реке тайно вывезены десятки трупов (кто их считал?!), защитников Верховного Совета, расстрелянных из танковых орудий среди бела дня 4 октября». Так, ахвяры былі (з абодвух бакоў) — па афіцыйных дадзеных, якія ніхто не хаваў, — не меней 150 чалавек. Каля паўсотні — прырэальным штурме Астанкінскага тэлецэнтра прыхільнікамі Вярхоўнага Савета з ужываннем тэхнікі. Яшчэ частка — на вуліцах пры ўзброеных сутыкненнях. Самая вялікая колькасць загінулых была ля сценаў парламента — пры захопе яго спецназам. Але

ад залпаў танкавых гарматаў, па найўных дадзеных, загінуў толькі адзін малады чалавек. Гэта я да таго, што і ў літаратарскіх пісаных трэба быць дакладным не менш, чым у журналісцкіх.

А вось куды адводзіць Грышкаўца наступны ход яго развагаў: «Вот бы туда, в ту московскую бойню — нет, не под снаряды и пули, а так, «сведками» — Ирину Халип, Яэпа Середича со Светланой Калинкиной, да всех тутешних глашатаев «воли». На всю жизнь «вдохновения» хватило бы!.. Что там «Площадка Независимости» с громом дубинок о щиты омонцевцев? Так, детский сад для капризных детей. Одному-другому дали оплеуху? Что ж, не без этого: другой раз, может, умнее будете... У Верховного Совета РФ, в самом что ни на есть центре 10-миллионной Москвы, предвартельно опутав его тремя рядами

«колючки», бронетранспортеры и тысячами солдат и милиционеров, били из башенных пушек прямой наводкой, лупили из пулеметов и автоматов! По людям — на глазах тысяч других людей. Тех же самых журналистов, дипломатов и прочей, прости Господи, так и хочется сказать, провокационной НЕЧИСТИ... Вот так зрелище, вот так впечатлений бульварным писакам и острословам продажных теле- и радиоканалов, борзописцам расплодившихся в неимоверном количестве «независимых» газет и журналов!..».

Гэта каму і па кім Грышкавец кідае маланкі літаратурнага кра-

самоўства? Ці дарэчныя аналогіі Масквы-1993-га з Менскам-2010-га? Там, у расійскай сталіцы, за пару дзён да разгону Вярхоўнага Савета Аляксандр Рудкоў, выкарыстаўшы сотавы тэлефон журналіста, у прамым эфіры радыё «Эхо Москвы» заклікаў: «Товарищи, поднимайте самолеты, летите бомбить Кремль!». А Руслан Хасбулатаў, выступаючы перад прыхільнікамі ВС з балкона, абвясціў: «Я призываю наших доблестных воинов привести сюда войска, танки для того, чтобы штурмом взять Кремль и узурпатора бывшего — преступника Ельцина». Усё гэта дакументальна зафіксавана, а не выдуманна доўгімі языкамі. Розніцу адчувае з «Площадкой» у Менску? Расія рэальна стаяла на мяжы грамадзянскай вайны. Нікога не хаду абяляць у той трагічнай гісторыі, абодва бакі грэшныя былі ў супрацьстаянні. Але Ельцын хоць павініўся перад народам, пакідаючы прэзідэнцкае крэсла, папрасіў у яго прабачэння ў тэлевыступе. І, між іншым, праз тры месяцы адсідкі ў Матроскай Цішынні і Рудкоў, і Хасбулатаў, і ўсё іншыя ўдзельнікі «заварухи» былі амніставаныя і працягвалі далей заставацца ў вялікай палітыцы. Ініцыятарам амністы быў Сяргей Шахрай, пра якога Грышкавец згадвае ў такім кантэксце: «Как вспомню фамилии ТЕХ «победителей» — Ельцин, Чубайс, Гайдар, Бурбулис, Шумейко, Шахрай (ничего вам не напоминает, любители страшилок «пра трыццаць сёмы год») — так и поньне тошнит!». Якім бокам гэта тычыцца да трыццаці сёмага года — адказ ведае толькі вецер у галаве выдумшчыка, які дазваляе сабе і такія пасажы:

«Вот и лихо «раскрученный» в свое время советский версифика-

тор-флюгер Евгений Евтушенко вступился из штата Оклахома, где давно уже ТВОРИТ, в защиту белорусского коллеги. Что, как по мне, не делает чести Владимиру Некляеву. Впрочем, насколько знаю, оклахомский творец Евтушенко большой специалист по части «заявлений», он их постоянно и делает — то по собственной инициативе, то по «рекомендации» определенного круга. Это именно Евтушенко как раз и стал одним из инициаторов того, печально известного «заявления творческой интеллигенции» в газете «Известия» с требованием «покончить с засевшими в здании Верховного Совета подонками», под которым поставили подписи Алесь Адамович и Василь Быков».

Ізноў жа, атрымліваецца, «марьянетка». І бухнуў жа Грышкавец, не зазірнуўшы ў святцы, гэта значыць у «сумна вядомы» ліст. Няма там прозвішча Еўтушэнкі сярод падпісантаў. Гэта значыць «адным з ініцыятараў» ён аніяк не быў. І фразы наконт «покончить с заседавшими...» таксама няма, пра што я ўжо згадаў.

«Но вернемся к Некляеву, — піша ў завяршэнне Грышкавец. — Это перед ним испытываю я чувство и собственной вины, не удержав от дурного соблазна похода за властью...». Ну што тут папішаш! Не заехаў у Пінск да вялікага гуру Грышкаўца «искатель денег и чинов» Някляеў, не выказаў душу наконт найўных дамаганняў на прэзідэнцкае крэсла!

А фарысейства працягваецца далей: «Дорогой Владимир Прокопович, дай Бог тебе здоровья! А еще — сил и мужества не только вытерпеть тяготы лишения, что, согласись, ты сам накладывал на свою голову (и не только на свою!), но и прозреть, ибо ненависть затмевает разум еще больше, нежели жажда денег и власти...». Ізноў жа дэжавю — «Барьер политической слепоты» Т. Бумажковой. Як пад капірку пісана: «прозри!»

І ўжо зусім інтымна, як бы на вухка Някляеву: «Мы давно уже не в том возрасте, когда шутят со своим здоровьем, играют в прятки с совестью...».

Мы — таварыш Сальеры і спадар Моцарт...

Пра сябе Грышкавец, падкрэсліваючы сацыяльную чысціню біяграфіі (не з буржуаў!), піша:

«Вся моя молодость (да что там молодость!) прошла в казармах, общаках, бараках, на стройках, в геологии, колхозах-совхозах — в тайге, в степях, у далеких и близких морей. Тем не менее я, в отличие от всяких-разных советских «паэтаў-ляўрэатаў», ни разу не позволил себе не то что плюнуть, дурного слова сказать в адрес Страны, что нас родила, что была нашей Родиной».

А няўжо нешта благое ў адрас краіны Саветаў казалі або пісалі Барадулін, Някляеў і іншыя абляяныя Грышкаўцом паэты? І якую Радзіму ён мае на ўвазе, калі яна «была»?..

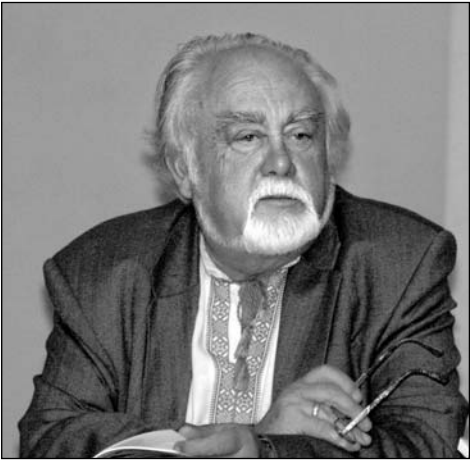
...У фільме «Халоднае лета 53-га» ёсць такі эпізод. Блатнякі, якія захапілі вёску, шыягаюць са свірана двух «палітычных»: Капальчыка і Луску. Шырокаморды урка хапае Луску за каўнер: «Радзіму не любіш?! Нна-а-а!» — з размаху каленам у твар ды кулачышчам па мазгах.

Таксама ж — патрыятычнае выхаванне...

▶ СВЕТАЧ

ШАЎЧЭНКАВА «СЛОВО НОВЕ» — НОВАЙ УКРАЇНЕ

Раман ЛУБКІЎСКИ

Ідэал Тараса Шаўчэнкі («Раю світлий... моя Украіно») выплываў з нацыянальнага досведу, страчанага, прыхаванага, нішчанага, а пасля Шаўчэнкі — плюндраванага яшчэ паўтары стагоддзі.

*Погибнеш, згинеш, Украіно,
Не стане знаку на землі,
А ты пишалася колись
В добрі і розкоші! Вкраіно!*

*...Воскресни, мамо! І верніся
В світлицю-хату; опочий,
Бо ти аж надто вже втомилася,
Гріхи синові несучи...*

*...Скажы, што правда ожыве,
Натхне, накліче, нажене
Не ветхе[е], не дрэвле слово
Розтленное, а слово нове
Меж людзьмі криком пронесе
І люд окрадены спасе...*

(«Осія», раздзел XIV)

Ужо ў адным з ранніх твораў паэт кінуў сваім сучаснікам заклік, які сёння набыў новы змест:

*В Украіну ідзь, дзіці,
В нашу Украіну...*

Наша Украіна, паводле Тараса Шаўчэнкі, гэта бацькаўшчына сэрца, айчына духу, краіна рыцарства, зямля, дзе пануюць дабро, згода, высокая мараль. Віртуальнае, так бы мовіць, утварэнне, заснаванае на гістарычных рэаліях тых часоў, калі Украіна была княжскай дзяржавай, а потым казацкай рэспублікай, і дапоўнена ўяўленнямі пра досвед вядомых дэмакратычных дзяржаў («Чи діждемося Вашингтона з новим і праведним законом?...»), — Шаўчэнкавае бачанне ўкраінскай дзяржавы разам з тым натыйкаецца на многія балявыя парогі розных этапаў украінскага дзяржаватворства, непераадоўнага супярэчнасці, розныя анамаліі і дэфармацыі ў мадэляванні ўкраінскай ідэі, закладзеныя і яе ворагамі, і недалугімі дамарошчанымі ўладарамі.

Шаўчэнкаўскі ідэал самастойнай украінскай дзяржавы — на мяжы дэмакратычнага федэрацыі славянскіх народаў і ліберальна-грамадзянскай супольнасці, досыць невыразнай за сацыяльнымі прыкметамі, але выразнай, адзначым, дужа выразнай нацыянальным характарам, традыцыямі, этычнымі і духоўнымі каштоўнасцямі. Гэта значыць, аўтар «Кабзара» марыў і сніў Украіну іншую, чым яе бачылі сябры-кірыламефодзіеўцы ці патрыёты «каўбасы і чаркі», прыхільнікі «вальнадумства ў шынку». Ён прагнуў, люляў у душы Украіну ўкраінскую, аднак з таго плацдарму пераносіў яе ў страшны, забойчы, ненавісны, самазнішчальны кантэкст расійскай дэспатыі.

Можа быць, у вачах еўрапейскага і сусветнага чытача — ачысцілася нашая вялікая гісторыя, якую стагоддзямі перайначвалі, перахлусілі ды сплюндравалі прыдворныя царскія гісторыкі, публіцысты, папулярызатары «собиранія земель», плакатнікі пра «общее отечество» і хатнія міфатворцы «братной колісцы».

Міжнародная супольнасць нарэшце павінна ацаніць уклад у скарбніцу сусветнай культуры і навукі, які зрабілі ўкраінцы, — ад Юрыя Драгобыча да Івана Пулюя, ад Міколы Гоголя да Сергія Каралёва, ад Аляксандра Архіпенкі да Аляксандра Даўжэнкі, ад Васіля Грашэнкі да Якава Гніздоўскага ды Святаслава Гардзінскага.

Агалошваю тое, бо супраць каго найбольш, як не супраць Шаўчэнкі не толькі ў расійскамоўным асяродку, а і сярод англамоўнага распаўсюджваюцца не зярняты ісціны, а спекулятыўныя, українафобскія сцверджанні і ацэнкі.

Мабыць, прадумана і добра аплочаная кампанія дыскрэдытацыі генія ёсць толькі фрагментам шырайшых і далёкасяжных антыўкраінскіх праектаў...

Але няхай будзе вядома ўсім апанентам нашага выбару: у XX стагоддзі Украіна перайшла Даліну смерці, і нават калі яе змушаюць азірацца, дык яна не спыніцца. Вырывае нас на цывілізацыйны прастор са шматстагоддзевых блукання па «розпуттях велелюдных». Адольваем анямю, апатыю.

Вырывае нас з палітычнай летаргіі так паспяхова, што палітычныя партыі пладзяцца, як аўстралійскія кралі... І далей бярэцца ў супярэчнасцях — ужо цяперашніх, постмайданавых.

Не зважаючы на ​​прыход амроянай новай улады, дыхаем смурома раскладзенай імперыі, нам тычкаюць у душы саўковай і савецкай настальгіяй.

Не эвакуяваны акупацыйны кантынгент з украінскай інфармацыйнай прасторы, не выведзена на свет божы ўкраінская кніга.

Не паставілі на месца паэта і палітыка Аляксандра Мароза, моўнае пражэктарства якога аб наданні расійскай мове афіцыйнага статусу — не што іншае, як канвульсіўнае намаганне «матір катувати...».

Тарас Шаўчэнка ўсім сваім подзвігам і таксама ўсім «жытцям пільна жытця» дамогся нечуванага: поўнай ідэнтычнасці са сваім народам, з гістарычнай і палітычнай сутнасцю вызваленай бацькаўшчыны, з доляй «і мертвых, і живих, і ненароджених» украінцаў. Ён яднае ва ўкраінскай і сусветнай часапрасторы рознаадалены ад сябе пакаленні, згуртоўваючы іх у адзіную і святую «сем'ю вольну, нову».

У творчай спадчыне Аляксея Новакіўскага зберагаюцца эскізныя нарысы задумага жывапісца незвычайнага сюжэта. Гэта меў быць трыптых. У першай частцы, за плячыма ў Шаўчэнкі, які абдымае

двух дзетак, з'яўляецца смерць з касою. У другой — яе ўжо няма: зноў бачым паэта з дзецьмі.

У трэцяй з'яўляецца Анёл. Ён абдымае магутнымі крыламі Шаўчэнку і дзяцей — хлопчыка і дзяўчынку.

Змяняецца відэашэраг, і выява набывае сімвалічны сэнс: перад ШАЎЧЭНКАМ, перад яго вечна жывым, вечна новым заклікам-жаданнем: Сваю Украіну любіць!

ШАЎЧЭНКА.
АЎТАПАРТРЭТ СА СВЕЧКАЙ

Раман ЛУБКІЎСКИ

*Казарма... Ноч... Сцярожка спяць
і сцены, і вузлы, і дзверы.
Ён захачеў намаляваць
сябе самога на паперы.*

*За штрыхам штрых — так лёс-плавец
пад пенай хвалю расцінае...
Ды сілаў сіцснучу алавец
у пальцах зболёных не мае.*

*Няма... Ёсць — ноч. І той мундзір,
і безнадзейнае храпенне.
І плац. І ротны камандзір.
І боль — тупы да атупення.*

*«Цябе няма. Цябе няма!
Ты сам у тых пясках — пясчына.
І знаць не будзе Украіна,
які буран цябе ламаў!»*

*«Як не зламаем, дык сагнём.
Навечна
жыцьмеш
пад прымусам!...»
Гарыць сляза сівым агнём
пад непакорна звільным вусам.
І ўжо казарму, трон і плац
жарэ агонь несамавіты.
Не плач, Тарасе. Цар — заплач:
у тым агні — ты будзеш біты!»*

Пераклад з украінскай А. А.

▶ СУСТРЭЧЫ

ЮБІЛЕЙ БЕРАСЦЕЙСКОЙ ЛІТСЯБРЫНЫ

У пачатку гэтага года споўнілася 30 гадоў Брэсцкаму абласнаму аддзяленню Саюза беларускіх пісьменнікаў. Урачысты сход з нагоды юбілею прайшоў у актавай зале абласной бібліятэкі імя М. Горкага. Адначасова адбылася прэзентацыя трэцяга нумара альманаха «Жырэндоля», які выдаецца пісьменніцкай суполкай.

Фота Паўла Рывоня

Прысутныя ў зале пісьменнікі і прыхільнікі роднага слова аддалі даніну памяці і павагі тым, хто пачынаў распальваць літаратурнае «Берасцейскае вогнішча». У мінулае вярталі відэаматэрыялы пра жыццё і творчасць Уладзіміра Калесніка, Міхася Рудкоўскага, Ніны Мацяш...

Свята стала знакавай падзеяй у культурным жыцці вобласці, засведчыла яднанне нацыянальных творчых сілаў. Неаспрэчна адно: пісьменніцкая сябрына

старэйшая і незалежная творчай арганізацыі жыве, аберагае традыцыі, дбае пра заўтрашні дзень. «Мы ёсць, — сведчылі выступоўцы, — мы нікуды не зніклі і не збіраемся гэтага рабіць». І нават «перабжыкаў» у прыўладны Саюз (пра гэта зазначыў прысутны ў зале старшыня СБП Аляксандр Пашкевіч) у берасцейцаў менш, чым у іншых аддзяленнях.

Свята атрымалася. Няхай не было ў зале дзяўчат у нацыянальных строях з кветкамі — зіма ўсё

ж, выдаўцоў, рэдактараў перыядычных выданняў (акрамя Мікалая Аляксандрава, рэдактара газеты «Брэсцкі кур'ер», паэта, журналіста, «трымалніка офіса» пісьменніцкай суполкі)... Няхай не было на ўрачыстасці і людзей, што адказваюць за культуру... Напісаў апошняе, і падумалася: нешта не тое, бо менавіта самі юбіляры ў першую чаргу лічаць сябе адказнымі за нацыянальную культуру, імкнучы ўсё зрабіць для таго, каб не ператварылася

яна ў тло. А плён ёсць, бо і сама берасцейская сябрына, як зазначыў Аляксандр Разанаў (ён таксама быў госцем свята), — «выспа неўміручасці», якая, на суперак усяму, убірае ў сябе творчую энергію прасторы і не баіцца балотнай каламуці. (Дарэчы, ні ў адным з вядомых мне слоўнікаў (гэта адказ «Вечернему Бресту») слова «выспа» не перакладаецца як кочка-купіна. У тых, хто на выспе і на купіне, — вельмі розная жывапісца філасофія).

Акрамя названых вышэй гасцей, павіншаваць юбіляраў прыехаў з Менску даўні сябар берасцейскай пісьменніцкай суполкі Анатоль Вярцінскі. Называць госцем сённяшняга менчука Васіля Жуковіча ўжо неяк і не зручна — ён заўсёды заставаўся «сваім».

А яшчэ мы мелі гонар вітаць гасцей з Украіны. У чарговы раз Берасце наведалі кіраўнік Валынскай пісьменніцкай арганізацыі Нацыянальнага саюза пісьменнікаў Украіны Ніна Горык і адзін з яе старэйшых — паэт, празаік, дасціпны апавядальнік Іван Чарнецкі. Трэба сказаць, што прыехалі валыняне (як і заўсёды) не з пустымі рукамі — з новавыдадзеным альманахам «Свіцязь», ладнай бібліятэчкай навуковых

і мастацкіх выданняў. А яшчэ са сталовым сервізам, адзін у адзін як у пісьменніцкай рэзідэнцыі, што ў самым цэнтры Луцка. Так што, як гаворыцца, будзем каву піць і вас, шаноўныя суседзі, успамінаць.

Ну і сустракацца, вядома. Украінскія сябры падтрымана ініцыятыва Аляся Пашкевіча на конт таго, каб, прымаючы пад увагу плён сумеснай працы берасцейцаў і валынскіх літаратараў, праводзіць супольныя міжнародныя літаратурныя фестывалі. А паколькі і ў нас, і ва Украіне ёсць знакавыя азёры Свіцязь, то і сустракацца добра на іхнім памежжы.

Як і бывае ў добрых людзей, на свяце гучалі песні. Іх, на словы паэтаў Прыбужскага краю, выканалі Аляксандр Паплаўскі і Вольга Сідарук.

«Свята заўсёды было ў народзе школай маралі», — ужо цяпер, калі галоўныя ўрачыстасці закончыліся, прыйшло разуменне глыбіннага сэнсу гэтых слоў Уладзіміра Калесніка. Хочацца спадзявацца, што мы, усе тыя, хто рыхтаваў святочныя мерапрыемствы, улічылі гэты напамін арганізатара і першага кіраўніка нашай пісьменніцкай сябрыны.

Мікола СЯНКЕВІЧ

ПУБЛІЦЫСТЫКА

14 (6)

▶ РОЗДУМ

У ПОШУКАХ РАДАСЦІ,
АБО ЦІ ПАТРЭБНА ВЕРА БЕЛАРУСАМ?

Алесь ГІБОК-ГІБКОУСКИ

Вясна, якая пачынае набіраць моц, прыносіць з сабой і традыцыйныя веснавыя святы.

Усялякія святы, а веснавыя, што сімвалізуюць сабой пачатак новага жыцця, асабліва, падштурхоўваюць да нейкіх зменаў у жыцці, выяўляюць нашыя прыхаваныя таленты і здольнасці, мабілізуюць на добрыя ўчынкi, часам вельмі важныя, чаго ў паўсядзённым жыцці ад нас бывае цяжка дачакацца. Добрыя святы заўсёды пакідаюць у нашым жыцці выразны след — след сапраўднай Радасці, дзеля якой, магчыма, мы і з'яўляемся на гэты Божы свет.

Дзяцінства светлая пара...

Прынамсі з найлепшых успамінаў майго дзяцінства ў мяне засталіся якраз згадкі пра святы. Тыя прыгожыя вясковыя святы, якія яшчэ жылі ў нашых вёсках і вёсачках сваім паўнаважным жыццём. Прычым не толькі галоўныя рэлігійныя: Вялікдзень ці Каляды. Якраз святы і стваралі згаданую Радасць жыцця. (Пішу гэтакія слова з вялікай літары, бо яно ўключае ў сябе вельмі значныя духоўныя сэнс, пра які і хочацца пагаварыць ў гэтым артыкуле.) Тую самую Радасць, да якой сёння, моцна ўстрывожаныя эпідэміяй дэпрэсій ў грамадстве, актыўна заклікаюць павярнуць псіхологі, псіхатэрапеўты і нават псіхіятры. Відавочна, што сёння мы назіраем вялікі дэфіцыт яе ў нашым жыцці. Сёння на вуліцы той жа сталіцы нават элементарную праяву гэтай жыццёвай Радасці — усмешку — сустраць нячаста. Агульны выраз нашага народнага твару — заклапочаны і засяроджаны, механістычна-дзелавы. Што ж — які век, такія і мы...

Дык вось, святы майго дзяцінства былі як мае быць напоўнены гэтай самай Радасцю жыцця. Яны запамніліся сваёй асаблівай, нязмушанай атмасферай. А ў сукупнасці з усімі належнымі святочнымі рытуаламі, у тым ліку і з багатымі святочнымі сталамі, на якія выстаўлялася ўсё самае-самае, гэта было нешта незабыўнае. Ды і не была тады яшчэ страчаная тая наша амаль першабытная здольнасць радавацца жыццю проста так, да прыкладу, ад таго, што ты жывы і здаровы, што растуць побач твае дзеці і ўнукі, што поле засеяна, што ў хлявах падае голас жывёла і т.д., і т.п.

І хоць ужо моцна прайшоўся тады па нашых землях балшавісцкі бот, пакінуўшы шмат брутальных слядоў — як вонкавых, так і ў душах, але згаданая Радасць усё яшчэ бруліла навокал. У такіх моманты людзям хацелася выяўляць усё самае лепшае ў сваёй душы, самае чалавечнае. І яны яго актыўна выяўлялі.

Немалую ролю адыгрывалі царква і касцёл. (А ў нашых мясцінах яны суіснавалі на парытэтных пачатках.) Гэтыя, маючыя амаль тысячагадовыя традыцыі, інстытуты нашага быцця хоць і былі тады моцна прыціснутыя дзяржавай, але ўсё ж заставаліся адным з нямногіх апірышчаў ад усяго інфернальнага. Мае ўласныя наведванні з матуляй нашай сельскай царквы, дзе было некалькі па-вясковаму проста і ўтульна, дзе ніколі не маглі навучыць дрэннаму, таксама з самых цёплых успамінаў...

На мяжы эпох

Зразумела, што і ў мінулыя часы хапала ўсяго — і ўсемагчымых нягодаў, пакутаў, болю. Але яны былі няздольныя цалкам тую нашу дамінуючую Радасць жыцця папсаваць...

А потым... Потым яна, гэтая Радасць, некалькі адразу знікла... Як мне здаецца, менавіта мае пакаленне, дзяцінства і юнацтва якога прыпадала на канец 50-х-60-я гады мінулага стагоддзя, было апошнім, якое яшчэ застала тую нязмушаную прыродную Радасць жыцця, што як эстафету стагоддзямі прымалі мы ад сваіх продкаў. Потым, калі лёс закінуў мяне, 15-гадовага хлопца, у вялікі гармідар сталіцы, я больш ніколі такога цудоўнага непаўторнага стану не адчуваў.

Хутчэй за ўсё перыяд нашага сталення прыпаў на час нейкай грандыёзнай цывілізацыйнай мяжы, за якой завяршаўся вельмі значны цыкл у жыцці нашага этнічнага арэала. А тое, што надыходзіла, было ўжо зусім новым, зусім іншым. Да нас уладна ўрываўся новая незнаёмая цывілізацыя, якая несла новыя адчуванні. Ранейшыя нязмушаныя праявы няўлоўнай, амаль фантазмагарычнай прыроднай Радасці жыцця, вельмі блізкай, дарэчы, светаўспрымання астатняга жывога свету, да прыродных крыніцаў, раптам некуды зніклі, як скрозь зямлю праваліліся...

Але ці раптам? Вядома, што і асобны чалавек радуецца жыццю, пакуль ёсць добры запас сілаў, энергіі, а потым... Існуе, відаць, нейкі запас энергетычнай моцы і ў душы кожнага этнасу, набіраны не адным пакаленнем. Доўгія стагоддзі гэты запас (па

сутнасці — залаты!) скрупулёзна памнажаецца і беражліва перадаецца нашчадкам. (Тут я маю на ўвазе не этыку, якая па сутнасці ў спадчыну не перадаецца, не назапашваецца, яна кожным пакаленнем фармуецца як бы занова...) У нашым выпадку размова ідзе менавіта пра энергетычны прыродны запас.

Але, відавочна, што тыя ці іншыя прыродныя і гістарычныя катаклізмы, што прыпадаюць на лёс розных пакаленняў, прымушалі той «залаты запас» расходваць. Думаю, што так здарылася і з нашым этнасам, якому калісьці «пашчасціла» апынуцца і пасяліцца на сталае жыццё між двума магутнымі цывілізацыйнымі сіламі. Пэўны час, пакуль тыя сілы «аперваліся», ішоў іх перыяд акліматызацыі і ўрастання ў ландшафт, усё было адносна цяжка. Акурат тады ледзь не сенсачыйна ўзнялася на згаданым цывілізацыйным памежжы першая наша дзяржава — ВКЛ, хутка набрыняла сілай і нават нейкі час магло дыктаваць у пэўнай ступені свае правільныя гульні. Але ў суседзях быў значна большы фізічны патэнцыял і аператыўная прастора, так патрэбная для нагульвання «масы цела» — і вынік быў драматычна прадказальным.

Раней ці пазней апырыоры небяспечнае наша «санітарна-кардоннае» становішча мусіла даць свой адмоўны плён. Чужыя ідэалогі, як небяспечныя вірусы, актыўна атакавалі наш этнічны арганізм, імкліва разнажаліся там і сталі паціху раз'ядаць ягоную душу знутры. Пакутлівы гэты стан, які доўжыўся некалькі стагоддзяў. Яго сляды і сёння яшчэ захаваліся ў нашай генетычнай памяці, таму і сёння яшчэ нам часам сніацца кашмары нашых продкаў. А вынік яго быў заканамерным. Што, да прыкладу, адбываецца з кавалкам жалеза, якое апынулася паміж двума вялізнымі і магутнымі магнітамі? Яго ўнутранная малекулярна-атаманная структура падвяргаецца дэфармацыі, парушаецца яе баланс і ўрэшце кавалак той становіцца непрыдатным для добрага вырабу...

Дык вось, згаданы «залаты» запас трываласці, які стагоддзямі не даваў нам загінуць, на мой погляд, практычна скончыўся акурат

у 50-60 гады мінулага стагоддзя. Некалькі дзесяцігоддзяў пасля мы жылі па інерцыі... Акурат тады сталі імкліва праяўляцца ўсемагчымыя рысы маральнага і нават фізічнага выраджэння цэлых сацыяльных груп нашага народа...

Антысістэма — як дадзенаць

На першы погляд, у кожнага з нас ёсць выбар усялякіх спакусаў пазбегнуць. Але чалавек па сваёй сутнасці — істота цікаўная, чым усё інфернальнае цудоўна карыстаецца. Адсюль і згаданая небяспека, прычым небяспека не толькі для асобных людзей, але і для чалавечага грамадства ў цэлым. Якраз дзякуючы вышэйзгаданым тэхналагічным дасягненням, сёння зноў вельмі актыўна выйшла на сусветную духоўную авансцэну так званая «антысістэма».

Аўтарства гэтага тэрміну належыць аднаму з самых цікавых навукоўцаў і філосафаў XX стагоддзя Льву Гумілёву. У сваіх творах ён бліскуча апісаў і ахарактарызаваў гэтую смяротна небяспечную для чалавецтва пачвару. Калі паспрабаваць даць ёй простае вызначэнне, то гэта светапогляд, супрацьлеглы ўласна самому жыццю на Зямлі. Задача ягоных носбітаў — разбурыць усё існае і адправіць яго ў небывыццё. Зразумела, загінуўшы разам з ім і самім. Нешта накштал бледнай спіражеты, якая трапляючы ў арганізм, за нейкі час з'ядае яго знутры і гіне пры гэтым сама. У тым жа хрысціянстве такая сіла з даўніх часоў слухна носіць назву «нячыстай», і змаганне з ёй — галоўнае поле барацьбы гэтага рэлігійнага вучэння.

Дык вось, яшчэ задоўга да хрысціянства адным са стаўпоў абароны ад наступу «антысістэмы» быў наш жывіцёвы інстынкт самазахавання, які сілкаваўся якраз ад прыроднай Радасці жыцця. І што парадаксальна, заўсёды быў найгалоўнейшым саюзнікам хрысціянства ў гэтай барацьбе пасля яго з'яўлення. Пры тым, што рэлігія многія праявы згаданай Радасці адносіла да грахоў. Але барацьба з агульным магутным і небяспечным ворагам зрабіла гэтыя дзве вялікія сілы саюзнікамі.

Трэба сказаць, што нашыя продкі заўсёды выдатна адчувалі небяспеку носбітаў «антысістэмных» поглядаў, бачылі за іх сенсачыйныя «откровения» разбурэнне і пагібель для ўсяго жывога. Царква проста ўзначаліла гэтую барацьбу, нягледзячы на сваю неманалітнасць на нашых землях. Нават у самых цяжкіх узамных канфліктах між сабой на нашай зямлі ні царква, ні касцёл не спакусіліся звярнуцца за дапамогай да «антысістэмы». І сам па сабе гэты факт для гісторыі ўнікальны, бо ў іншых землях было, мякка кажучы, па рознаму...

Да якога берага плысці?

Дык можа лягчэй адказаць на другое сакральнае пытанне: «Што

рабіць?». Бо асабліва ў людзей майго веку нагатоў шмат рэцэптаў — толькі паспявай запісваць. Але ведаю адно, усе яны будуць крайне суб'ектыўнымі і ад Божай ісціны ў той ці іншай ступені аддаленымі.

Але і зусім прамаўчаць у гэтай сітуацыі не выпадае. Раз зачапіў «ліха», адказвай за свае словы.

Найперш варта было б усім, хто жыве на гэтай зямлі, яшчэ раз успомніць пра свайго галоўнага саюзніка ў вечнай барацьбе з «антысістэмай» — царкву. Яна адрозна ад многіх з нас ніколі тую барацьбу не спыняла. Нават тады, калі на Беларусі дзейсна заставалася толькі дзясятая частка ад усіх храмаў. А, значыць, і веру бацькоў і дзядоў, да якой сёння многія з нас усё ж пахінуліся, захоўвала...

Нехта нагадае мне, што і царква сёння так ці інакш задзейнічана ў супрацьстаянні эліт. Не буду спрачацца... І ўнутры царквы няма маналітнасці. Добра сказаў адзін знаёмы святар: «І ў царкоўнай «дзяржаве» не ўсё спакойна...». Што ж, і там служыць жывыя людзі, у якіх ёсць свае прыватныя погляды і прыхільнасці, як палітычныя, так і духоўныя.

Але па сваім вышэйшым духоўным прызначэнні, у асобе сваіх самых сумленных, самых выбітных сыноў, царква проста абавязана выконваць сваю кансалідуючую функцыю. Прычым на ўсіх узроўнях. Найперш — як рэтранслятар сапраўднай веры. А давайце сумленна адкажам: што ёсць сёння для нас больш важнае, чым вера? Што ёсць у нашым жыцці больш складанае, чым вера? Па сутнасці мы жывем менавіта так, як верым. Гэта яна, вера, актыўна фарміруе наш быт, звычкі і прымхі, нашыя ментальнасць і тэмперамент, нашыя традыцыі і законы... А значыць, і нашу дзяржаўнасць, і нашу будучыню. Мы, бадай, не ўсведамляем, да якой ступені ўвесь лад нашага жыцця прадвызначаны гэтай самай верай. Прычым нават тады, калі нам здаецца, што мы не верым ні ў Бога, ні ў чорта...

Яшчэ адзін мой знаёмы, надзвычай адораны чалавек, філосаф, па духоўных перакананнях — атэіст. Гэта не перашкаджае мне — хрысціянину — сябраваць з ім. Дык вось нават ён, няверуючы, не можа не прызнаць, што калі сёння адпрэчыць у нас хрысціянскае вучэнне, то што ўзамен?..

І насамрэч: што можна прапанаваць сёння ў нашым краі як альтэрнатыву хрысціянству, альтэрнатыву веры? Што можа нас рэальна кансалідаваць у духоўным плане перад тварам прагнай, бязлігаснай «антысістэмы»?

Пішу не ў піку іншым рэлігіям, да якіх стаўлюся з вялікай павагай. Тут вельмі важна абазначыць кантэкст, а ў нас ён менавіта такі...

Перакананы, што калі мы ў рэальнасці зможам выканаць задачу духоўнай кансалідацыі, калі да нас вернецца сапраўдная вера, то беларусам больш не будзе пагражаць духоўная і фізічная анігіляцыя. Маючы пэўнасць у будучыню, мы здолеем ажывіць і тую нашу сапраўдную спаконвечную Радасць жыцця. А ці не так і ў лёсе канкрэтнага чалавека? Пэўнасць дае яму і сілы, і Радасць!

Не магу не паўтарыць тое, з чаго пачаў: а ці не для Радасці мы з'яўляемся на гэты свет?

15 (7)

ПРОЗА

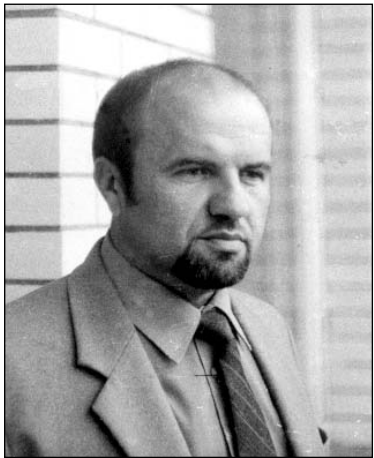
▶ **ВИДАРЫСЫ**

НЕ ДЗІВАКІ ЛЮДЗІ

(З КНІГІ «ПА ДАРОЗЕ ДАДОМУ»)

Алесь ЖУК

Прайшлі дзясяткі гадоў, многае сцерлася і сціраецца з памяці, здавалася б значнае, сур'ёзнае. А дзяцінства помніцца светла, востра і нават балюча, ажно да тых па-сутнасці бяскрыўдных дзіцячых крыўдаў. Забываюцца нават абліччы аднавяскоўцаў. Згадваюцца яны найбольш з-за вясёлых ці недарэчных прыгод, якія з імі здараліся.

Спрадвечны конюх Іван Іванавіч па мянушцы Дзед дужы. Успамінаецца гэты Дзед дужы найперш у вясёлай сітуацыі: будучы на падпітку зайшоў да нас у двор, дзе за яго ўзяўся невялікі, але надта ядавіты і ўчэпісты чырвоны Шарык. Дзед дужы рашыў адмахнуцца ад нягрознага з выгляду сабакі, шмаргануў са штаноў зробленую з конскае збруі пагоністую сырамятную папрукку, але не ўспеў прытрымаць рукою штаны. Нагнуцца па іх не даваў сабака, і ходу са спусчанымі штанамі з двара не было. Пачаў клікаць дапамогу. Калі я ўслед за бацькам выбег на двор, то ўбачыў Дзеда дужага без штаноў, які адмахваўся ад сабакі сваёй фірмоваю папруккаю...

А вось прыхожыя людзі запомніліся і памятаюцца. Найперш старац дзядзька Аніска. Быў ён вышэй сярэдняга росту, касцісты, валасы даўгаватыя, сівыя, твар злёгка зарослы ні то пасівелай барадой, ні то даўгаватай шчэпцо. На ім і ўлетку была суконная, вынашаная і парыжэлая світка амаль да каленяў, гэтакія ж парыжэлая суконная летняя шапка, на баку вялікая палатняная торба, у руках акораны дубовы кій з убітым на канцы цвіком. Дзядзька Аніска не кульгаў, а толькі злёгка накульгваў, хаця было заўважна, што нага яго не зусім слухаецца.

Ён чамусьці заўсёды прыходзіў у вёску праз мост. Якою дарогаю і калі Аніска сыходзіў, ніхто не бачыў.

Аднойчы і мне давалося дапамагаць дзядзьку Аніску дабрацца к нам у вёску.

Наша невялікая рэчка Лакнея нават пасля таго, як яе скалечылі меліяратары, — каналізавалі — першыя гады не хацела змірацца і пакарацца, устроівала вясновыя паводкі: залівала пойму з кіламетр шырынёю вадою, гнала крыгі і на пацеху нам, дзецям, зносіла мост. Дзякуючы насыпу былой вузкакалейкі мы маглі падыходзіць амаль да самага моста і назіраць, як гэта адбываецца.

Спачатку адна вялікая крыга ўпіралася ў палі пад мостам, падплывала другая, нырала пад яе, потым трэцяя, крыгі грувасціліся, і ўжо пасля абеду, калі з палёў сама імчалі ручаі, вада ў рацэ падымалася, мост пачынаў патрэскацца, потым трашчаць, і ўрэшце не вытрымліваў напору льдзін, зрываўся з паляў.

Льдзіны вырываліся на чыстую ваду, адны імчалі далей па плыні, другіх зносіла на мелкую ваду. Яны пасля паводкі раставалі на поплаве. Мост, на якім за зіму набіваўся тоўсты пласт льду, не рассыпаўся на асобныя плахі, пагойдвалася на вадзе, як паром з парэнчамі. Мужчыны выцягвалі яго на мелкае і ставілі на прыкол. Так ён і стаяў, пакуль не спадала вада і не расставалі ледзяны набой на ім і насціл не рассыпаўся на асобныя плахі. Тады з іх выкладвалі мост нанова, мацавалі скобамі да наступнае паводкі.

Мост, на якім за зіму набіваўся тоўсты пласт льду, не рассыпаўся на асобныя плахі, пагойдвалася на вадзе, як паром з парэнчамі. Мужчыны выцягвалі яго на мелкае і ставілі на прыкол. Так ён і стаяў, пакуль не спадала вада і не расставалі ледзяны набой на ім і насціл не рассыпаўся на асобныя плахі. Тады з іх выкладвалі мост нанова, мацавалі скобамі да наступнае паводкі.

Пад вясновым сонцам пачынала адскокваць маладая трава на прырэчнай аселіцы, жаўцела амаль суцэльным дываном лотаць. У гэту пару ўжо выпускалі з канюшняў скудлачаных за зіму коней і дзеля травы, і пагрэцца, абветрыцца на сонцы.

У той дзень была мая чарга быць падпаскам у Дзеда дужага. Пасьба была лёгкая, мы з Іванам Іванавічам палезвалі на вузкакалеечным насыпе, калі пачулі, што з другога берага нехта кліча.

На тым беразе стаяў Аніска і махаў кіем.

Моста яшчэ не было, на палі была толькі пакладзена з двух шырокіх і тоўстых дошак часовая пераправа над ужо спакойнаю і неглыбокаю рэчкаю.

Мы падышлі да дзядзькі Аніска, ён патлумачыў, што па гэтай хісткай пераправе яму не перайсці. І побач не станеш, каб падтрымаць.

Іван Іванавіч пакалупаў пугаўём зямлю і сказаў:

— Ну во, Аніска, гэта табе не паказаваць, які Дзед дужы дадому п'яны ідзе. І ў брод не палезеш, вада халодная і глыбакавата. — І да мяне: — Ты, Сашка, ідзі на той бок, за каўнер яго дзяржаць будзеш, каб у рэчку не ўпаў. Аніска, сядзеш верхам на дошкі, на світку сваю садзіся і полы дзяржы. Дошкі не габяванья, стрэмка ў с... улезе. Нага твая хворая балець не будзе, калі за яе цягнуць буду?

— Не, Ванька, балець не будзе. — А світка яшчэ не гнілая, выдзержыць?

— Сукно яшчэ моцнае. У мяне і новая ёсць, ляжыць у Шуляках.

Дзядзька Аніска сеў на дошкі, азірнуўся па баках — ці ніхто не бачыць.

І мы паехалі. Іван Іванавіч за каны, Аніскавы ногі за аглоблі, палатняная торба збоку, кій у руках. Пасля пераправы

напсыдзелі на дарожным адхоне, Іван Іванавіч скурывуў самакрутку, Аніска расказаў анекдот і, злёгка пакульгваючы, пакіраваў у вёску.

Іван Іванавіч задумёна паглядзеў яму ўслед і сказаў:

— Вось жа жыве чалавек. Нашто жыве? — І да мяне: — Абыдзі наўкруга, стабунуй троха іх, а то па ўсёй аселіцы распаўзліся.

Вёска наша выцягнулася ў адну вуліцу ўздоўж рэчкі, рабіла гэтакія ж крывуліны, як і рэчка: пляцы ад кожнае хаты сыходзілі да рэчкі, у канцы пляцоў агароды, бо капуста любіць расці на нізкім. І дзятлілася вёска на «гэты канец», на «гару», на «той канец». «Гэты канец» быў ад дарогі, якая вяла ад рэчкі, «гара» — сярэдзіна вёскі, на пагорку, «той канец» — зноў у лагчыне. Адтуль былі дарогі толькі ў поле.

Напачатку Аніска атабарваўся ў «гэтым канцы». Не магла ж уся доўгая вёска адразу збірацца ў адным месцы. Канцэрты пачыналіся вечарам, калі людзі вярталіся з работы і ўходжваліся па гаспадарцы.

Доўгія яны і цёплыя, вясновыя вечары, гудуць майскія жукі, з поля павявае цёплага ралёю, маладою рунню — ды ўсё ў такіх вечары пахне вясною і поўніцца жыццём. І пакуль не заспяваў першы салавей, не горай за яго цешыў спевам Аніска. А потым паказваў голасам, як ляцелі дзікія гусі, жураўлі. Яшчэ высвітваў шпаком, паказаў і як шпак перадражнівае сабаку: гаўкае з галіны на сабаку, сабака пачынае брахаць на шпака. На вэрхал выходзіць гаспадар. Аніска пад аглушыў рогат паказаў і гаспадара, як той усмірае шпака і сабаку. Прытым гаварыў голасам каго-небудзь з прысутных мужчын. Усё гэта перамяжоўвалася анекдотамі, жартам, вясёлымі прыказкамі. І гэтак дапазна, пакуль нас, дзяцей, не праганялі спаць. На другое аддзяленне Аніскавага канцэрта нас не дапускалі. Там было ўсяго многа, нават як і Сталін з Гітлерам сварыўся, але нам, малым, больш хацелася б паслухаць, як сварачца бабы ў Аніскавым выкананні.

Раніцаю ён доўга спаў у хляве на сене пад кажухом. І мы цікавалі, калі ён устане, выйдзе на двор, сядзе ў цянічку, выпянуўшы свае нечакана белыя ногі, даючы ім адпачыць ад цяжкіх скураных бацінак.

«З гэтага» канца Аніска перабіраўся на «гару», там ладзіў свае канцэрты, потым у «той канец».

І аднойчы раніцаю, калі мы ўставалі, Аніска ў вёсцы ўжо не было. З «таго канца» кудысьці ў поле вяла палявая дарога, па ёй і ішоў Аніска далей. У вёсцы паціху заціхалі і Аніскавы світкі, бо высыхала ліпавае кара.

Калі прыедзе ў вёску другі чаканы дзятвою, ды і не толькі дзятвою чалавек, мы прыкладна ведалі. Вестка, што кіноперасоўка прыехала з вясёлым кіноперасоўшчыкам Міцькам, імгненна аблятала вёску, і мы кнулі да пачатковае школы, якая служыла і вясковым клубам.

На першым часе кіноперасоўку прывозіў на падводзе дзядзька з суседняе вёскі. Пакуль мы наперагонкі насілі ў будынак даволі цяжкія металічныя, пагнутыя і абшарпаняныя скрынькі з лентамі, Міцька з дзядзькам здымалі з воза «дзінаму» — невялікі электрагенератар, які, пакуль ішло кіно, стракатаў матарам на ўсю вёску. Праўда, часам замаўкаў, і тады кіно рабіла перакур, пакуль Міцька корпаўся ў ім.

Быў Міцька сярэдняга росту, чарнамазы, круглатвары, вясёлы і мацокальны. Старэйшым хлопцам ён расказаў пра свае бясконцыя любоўныя прыгоды. З сабою ён вазіў рулон афішаў. Скручанаю ў трубку папераю пісаў вучнёўскім чарнілам на афішах назву фільма і пачатак сеанса. Кому папгасціла разнесці афішы, той меў права бясплатна глядзець кіно. Таму вакол Міцькі мы і гужаваліся, пакуль ён не ішоў да цёткі Марусі. У Марусі спыняўся не толькі ён, але і розныя там рэвізоры, якія прыязджалі ў калгасці правяраць сельпоўскую краму. Калі б рэвізоры, ці той жа Міцька спыніўся ў нейкае іншае ўдавіцы, то ўся б вёска перамявала косьці і тае ўдавіцы, і тых пастаяльцаў. А ў Марусі чамусьці можна было. Працавала яна тэхнічкаю ў школе, менавіта тэхнічкаю, а не прыбіральшчыцаю, была заўсёды неяк святочна адзета: у вышыванцы, у чорнай спадніцы, з тугою чорнаю касою. На той заробак тэхнічкі і здабытак з прысядзібнага ўчастка Маруса гадала дачку і сына. Яны не былі прыжытыя з пастаяльцамі, а былі дзецьмі таго камандзіра, за якім Маруса была замужам да вайны, калі ў суседняй вёсцы стаяў у колішній панскай сядзібе кавалерыйскі полк. Камандзір пайшоў на вайну, Маруса перажыла вайну ў бацькоўскай хаце і так і не дачкалася свайго камандзіра.

Міцька пад расшпіленаю на грудзях рубашкаю насіў марацкую цяльняшку, на руцэ, на вялікім пальцы ў яго быў выкаланы якар, і сваёй флюксасцю Міцька ганарыўся не меней, чым сваімі любоўнымі прыгодамі. Кіно круціў спраўна, нават будучы і пад мухаю лоўка склейваў ленты, рамантаваў «дзінаму».

Потым у яго работу прыйшла палёгка: у вёску правялі электрычнасць, затым і кінапраектар памянчалі на вузкаплёначны, і ўвесь фільм умяшчаўся на дзвюх вялікіх лёгенькіх бабінах. Дзякуючы Міцьку і яго кіноперасоўцы мы ў дзяцінстве пабачылі тое, што цяпер называюць класікай савецкага кіно, пабачылі таго ж «Тарзана», «Ночы Кабіры», індыйскага «Валацугу»...

Але час кіноперасоўка канчаўся.

Мянушку Сашка-Машка ён даў сам сабе. Мы дзецьмі баяліся падыходзіць да яго, калі ён п'яны летнім днём спаў у цяньку пад плотам проста на вуліцы. Беглі гаварыць дарослым, што ў вёску прыйшоў Сашка-Машка. Ён быў нязлосны і п'яны, гэты рослы мужчына ў хромавых ботах і галіфе нават улетку, з густою прыкаратка стрыжанаю шавялюраю. У яго п'янага губілася адмысловая павязка, якая закрывала выбітае вока, і нас, дзяцей, найбольш палохала чырвоная бяздонне пустой вачніцы.

Ад бацькі я меў інструкцыю: дзядзькі Сашкі-Машкі не баяцца, калі прыйдзе і п'яны, але перш чым пусціць у хлёў спаць на сене, забраць запалкі і папярсы.

Дзядзька Сашка пакорліва аддаваў мне і папярсы, і запалкі, і залягаў спаць да вечара.

Зарабляў дзядзька Сашка на жыццё краўцоўствам. Ён умеў шыць і світкі, і штаны, нават тыя ж галіфе. Шыў кажухі. Умеў пераліцоўваць старое адзенне: распорваць старое і шываць яго навыварат, нявынашаным бокам вонку. Шыў і летнія шапкі.

Потым, калі забаранілі качаваць цыганам, якія кожнага верасня спыняліся за нашай вёскай на аселіцы табарам, дайшла чарга і да такіх вольнікаў, як дзядзька Сашка. Мясоцы актыў, яшчэ ў большасці былыя партызаны — старшыня сельсавета, старшыні калгасаў — прыпісалі Сашку ў вёску да адзінокае бабулькі і выправілі яму пашпарт. Нават болей: знайшлі грошай і адправілі з'ездзіць на радзіму, у Расію, дзе згодна расказаў Сашкі ў яго былі браты і сёстры.

Прайшло тры гады, і ўсе прывыклі, што Сашкі ўжо болей не будзе. Можна і не даехаць да тае свае радзімы, прапаў дзе-небудзь у дарозе. Але ён нечакана з'явіўся ў нязменным галіфе, у хромавых ботах, у акуратна пашытай куртцы. З'явіўся ў сельсавет. Паказаў і новы свой пашпарт, і новыя дакументы. Радню ён знайшоў, яна прыняла яго, клапацілася праз вянкомат і праз архівы, каб пацвердзіць яго франтавое мінулае. Ён атрымаў і дакументы франтавіка-інваліда, нават пенсію. Але потым занудзіўся без вольнага жыцця, захацеўся сюды, на сваю другую радзіму. І прыехаў.

Апошні раз бачыў я дзядзьку Сашку, вярнуўшыся з войска і будучы ў вёсцы ў бацькоў. Ён ішоў па сваёй звычцы пасрод вуліцы ў сваім нязменным адзенні. Толькі густая шавялюра была зусім белая.

Ён пазнаў мяне, падышоў, павітаўся, прысеў на лаўцы побач. Мы пакурывлі. Курыві ён ужо цыгарэты. Я запрасіў яго зайсці ў хату выпіць чарку. Ён адмовіўся, сказаў, што ідзе ў суседнюю вёску дамаўляцца шыць, а выпіўшаму ісці дамаўляцца на работу нельга.

Памёр дзядзька Сашка нахаду, не хварэючы. Сельсавет пахаваў яго згодна месца прапіскі на вясковых могілках.

Кіноперасоўшчык Міцька кудысьці надоўга прапаў. Потым быў аб'явіўся ў вёсцы, нейкі пастарэль, азызлы, прыбіўся на першым часе да цёткі Марусі. Але праз нейкі тыдзень та я выправіла яго з хаты, і ён назаўсёды згубіўся ў свеце. Аказваецца, ён быў родам з аднае вёскі з дзядзькам Аніскам, вось чаму мы бачылі апошнім часам на Аніску Міцькаў панашаны зялёны кляёнчаты плашчык, прыкараткі на дзядзьку. Вёску іхнюю ў час вайны карнікі спалілі разам з людзьмі. Міцька, які выратаваўся, пасля вайны трапіў у дзетдом. Уратаваўся і дзядзька Аніска, а жонку і дзяцей спалілі. Яго пасля карнікаў знайшлі людзі ў кустах за вёскай, параненага і непрытомнага.

Для мяне Дзядзька Аніска так проста аднойчы і пайшоў, можа, да свае былое вёскі паміраць.

Нам, дзецям, тыя людзі здаваліся дзівакамі, бо былі непадобныя на аднавяскоўцаў. Цяпер ведаю, што былі яны звычайнымі людзьмі, якім вайна пакінула жыццё, але ўзяла сваю плату — кожнаму па-свойму паламала і скалечыла жыццё.

▶ ВЕРШЫ

«ЛЁС ТВОЙ — СВАБОДА»

ВЫБРАНАЕ З ВЫБРАНАГА (1994–2010)

Ніла ГІЛЕВІЧ

Устаялі пад ветрам любым, —
Абзываюць фашысцкай падонкі.

І ніхто не заткне ім раты,
Не абсадзіць раз'юшанай банды.
Да чаго ж дажылі мы, браты?
Да якой папусціліся ганьбы?

Колькі будзем яшчэ мы цярынец
Гэты здзек, гэты глум, гэта гадства?
Ці нам суджана так і згібець
Ад дурнога свайго далікацтва?

Народ

Народ! Калі ты ёсць народ,
А не бязвольны раб дармовы, —
Не дай пусціць сябе на звод:
Не выракайся роднай мовы!

Яна не горшая нічуж
За мовы іншых слынных нацый.
Таму — адрыв, адпрэч, адгудзь
Майстроў хлусні і махінацый!

Каб не загналі без пары
Цябе ў магілу злыдні-юды, —
Загавары, загавары
На роднай мове скрозь і ўсюды!

Загавары — каб свет наўсцяж
Пачуў твой голас валадарны!
Тады на дзедзюсках касцях
Уздыдзе лёс — як дзень бяшмарны.

Не падайце духам, хлопцы!

Не падайце духам, хлопцы!
Адкіньце суздром сумнеў!
І гнеў не тапіце ў стопцы —
У сталь загартуйце гнеў!

Не трацьце надзей і веры,
Пакутнай зямлі сыны!
На вежах званіц збуцвелых
Мы ўдарым яшчэ ў званы!

Яшчэ мы абудзім сілы,
Што спяць да пары ў касцях.
Яшчэ мы на Шлях Гусіны
Уздымем наш Герб і Сцяг!

Каб бачыла ўся планета,
Каб ведала людства ўсё,
Якая вядзе нас мэта,
Што ў сэрцах сваіх нясём.

Не падайце ж духам, хлопцы!
Адкіньце суздром сумнеў!
І гнеў не тапіце ў стопцы —
У сталь загартуйце гнеў!

Дзе вы?

— Дзе вы? Што робіце вы, Беларусі сыны?
— П'ём, залажыўшы сумленне ў ламбард
Сатаны.

— А ці яшчэ вы не ўсё, што ільга, прапілі?
— Не! Дзіваем яшчэ. Вось — ізноў налілі.

— Дзіўна! Па-мойму, вы ўсё прасцулячылі
ўжо!
— Не! У запасе — барыш ад прадажы
крыжоў.

— Тых, што на храмах? Што нам сцера-
гуць небасхіл?
— Тья пасля. Напачатку — з дзядоўскіх
магіл.

Не пытаюся...

Не пытаюся, бо знаю, Маці,
Знаю, што ім трэба ад Цябе —

Гэтым нелюдзям жандарскай масці,
Гэтай прагнай, хцівай галыцьбе.

Знаю, чым Ты іх так угнавіла,
Адчаго і шал на іх найшоў:
Воля, воля ім Твая няміла,
Увакрасішая з магіл Дзядоў!

Не да смаку ім, што праўды светач
Азаруў Тваіх вякоў прастор,
Што, як роўная, Ты з цэлым светам
За адзін усаджваеш стол.

Ім нялюба, што на вольнай волі
Дыхаць робіцца Табе лягчэй,
Што дала Ты клятву — больш ніколі
Не ўгінаць перад ярмом плячэй.

Дык трымайся ж гэтай мужнай клятвы!
Не сагніся, Маці, і не ўкленч!
Не зважай, што нейкі найміт платны
Прымрае адэкватны фрэнч.

На сваёй зямлі адвечнай, Маці,
Не дадзім мы ўкрыжаваць Цябе —
Гэтым нелюдзям жандарскай масці,
Гэтай прагнай, хцівай галыцьбе!

Браты! Ачніцеся! Няўжо вам
Не чутна, хоць бы і скрозь сон,
Як прамаўляе божым словам
Да вашых сэрцаў вешчы звон?
Як кліча ён знайсці свой Кіцеж,
Паўстаць з прадоннай нематы...
Дык не праспіце ж, не ўпусціце ж
Час, Богам дадзены, браты!

Родная мова! Ты воч не расі!
Лёс твой — свабода.
Іменна ты незалежнасць дасі
Духу народа.
Ты — чыя веліч, і моц, і краса
Толькі ўзыходзяць.
Ты — чыя слава наперадзе ўся,
Ў тысячагоддзях.

Ізноў брыдота слоў пустых!
Ізноў з экраннай рамкі цеснай
Якісь нявысветлены тып
Бялкамі бліскае злавесна.

Ізноў крычыць пра Беларусь,
Маўляў: люблю і ганаруся,
Але ў вачах яго чамусь
Зусім не бачна Беларусі.

Каб хоць бы што ад той зямлі,
Што ўся замешана на ласцы,
На дабрыні, на цеплыні,
На мроях, светлых, як у казцы.

Пра Беларусь крычыць, аднак,
Як доўга слухаць я ні мусіў —
Каб хоць адзін маленькі знак,
Што гэта голас Беларусі.

Каб хоць бы што ад той душы,
Што ўся збалелася ад болю,
За гвалты дзякуй даючы,
За крыўды плацячы любоўю.

О, краю мой! Ты столькі знёс
Абраз — хапіла б на паўсвету.
Яшчэ і гэту ўскінуў лёс.
Няўжо знясеш яшчэ і гэту?

Усё гэта будзе абярнута ў міф
Судом, што не хібіць ніколі.

І стлеюць паперы, паводле якіх —
Народу гібець у няволі.

Усё ператворыцца ў тлен спакая,
Што мела трываласці знакі.
І здраднікаў косці адрыве зямля,
І іх парасцягнуць сабакі.

Сярод разнамоўных на свеце плямён
Ёсць рэдкі феномен — пачвары.
Па мове іх тут пазнавалі здавён,
А можна пазнаць і па твары.

У чым іх адметнасць, іх код племянны?
У тым, што, адрокшыся мовы,
Якой даражылі іх продкі, яны
І продкаў зрачыся гатовы.

Таму і гукае галоўны іх жрэц
Амаль што не з кожнай трыбуны:
«Пачвары! Тутэйшая мова — сырці,
Не годны для будучай Думы.

Ніякае літасці к ёй, ні спагад!
З касцямі гламзайце ікласта!
З карэннем карчуйце! Як хмыз на лугах.
Як з сэрцаў — Вялікае Княства.

Карчуйце, пачвары, жывей і смялей,
Да ейнага плачу аглушыў!
І будзе ісіці трымфальна далей
«Язык наш, із лудшых найлудшых!»

Нават з амбону

Божжа праведны! Нават з амбону
Бласлаўляеца ўладным крыжом —
Не Свабода, не святасць Закона,
А душы беларускай паэром.

Пра якое яднанне ён кажа —
Гэты знаны вялебны святар?
Злыдзень рукі вяроўкаю вяжа,
Што паклалі вянок на алтар.

Пра якую духоўнасць вяшчае?
Пра якую маральнасць гудзе?
Злыдзень мову народа знішчае
І на вусны мне плямбу кладзе.

Пад якою харугвай святою
Ён п'яе — каб і я падахпіў?
Злыдзень бруднай, паскуднай пятою
На святыні мае наступіў!

Для чаго ж, нібы дыму з кадзіла,
Напускае імглы ягамосць?
Каб забыў я, што наша Радзіма —
Гэта наша Радзіма і ёсць?

Марна, марна ішчыруе вялебны!
Беларусь на планеце — адна.
Нашы продкі ў змаганьнях палеглі
Не затым, каб згібела яна.

А затым, каб насуперак гвалту
Нейчай волі нялюдскай, сляпой,
Узрасла і набралася гарту
Пад уласнай харугвай святой.

Умяшанне ў чужую размову

Ну так, на Парнасе не дзіўнае штось —
І графаманы, і фальсіфікатары.
І блазны з пароды юродзівых ёсць.
І нават, шануючы вас, правакатары.

Усякіх хапае. Ды што — графаман
Ці блазен? Пашліце іх к чортавай матары
І будучы грывець вам на ўсю глухамань
Бясспрэчныя таленты і... правакатары.

Па чым іх адрозніць — ці гэны, ці не?
Па рэчу, што коціцца ўдал з перакатамі.
Так ёсць і так будзе, дзе вечна ў цане
Даносчыкі, сышчыкі і правакатары.

Змешчаныя ніжэй вершы народнага паэта Беларусі Ніла Гілевіча належаць, на думку аўтара, да ліку лепшых у ягонай грамадзянскай лірыцы найноўшага часу.

Вось-вось і трэцяе з Хрыстовай веры
Тысячагоддзе ступіць на парог.
І пойдучь прахам д'яблавых хімеры,
І блаславіць нас на змаганне Бог.

І запануе воля ў нашым стане,
Жыццё памкне свабодна, як рака.
І першым святам Бацькаўшчыны стане
Дзень Дваццаць Пятага Сакавіка.

Мой гнеў прарос са слёз майго дзіцяці

Панок, што ў нашы дні па ўласнай хэнці
Як дысідэнт падаўся на чужыну,
Прылюдна збэсціў крык душы збалелай,
Што даляцеў здаля, з шасцідзясятых.

Шасцідзясятых... Я помню, помню,
Як прыбягаў дадому з горкім плачам
Малы мой сын: «Там хлопчыкі ў двары
Б'юць кулакамі ў твар мяне за тое,
Што я на-беларуску гавару!»

Ён мне крычаў з такою крыўдай гэта
І так глядзеў праз слёзы на мяне,
Як быццам я ва ўсім быў вінаваты.

Я суцяшаў, як мог, малага сына,
Як мог, дзікуства хлапчукоў тлумачыў,
А на душы ў самога закіпала
Святая лютасць: «Ну, чакайце, злыдні,
Правадыры ішчаслівай Беларусі,
Манкуртаў хросныя бацькі! Яшчэ вам
Гісторыя належнае аддасць!»

Мой гнеў прарос са слёз майго дзіцяці.
І страшна мне было за лёс ягоны.
Але, да ганьбы, ведаў я, не дойдзе:
Бацькоўскай мовы не зрачэцца сын!

Табе, панок, не зразумець тых слёз,
Хоць і равеснік ты майму нашчадку:
Яшчэ з калыскі вызвалены быў ты
«От грубога, простаго языка».

Панок!.. А ты часом не быў, прабач,
У тым двары і разам з хлапчукамі
Маё дзіця за мову не грумачыў?
Чаго ж бо так узяў цябе за рэбры
Мой успамін пра той дзіцячы плач?

Ці не годзе?

Вось і вылез з іх жыл і касцей
Дух нядобры, смуродны, агідны:
Беларускай ідэі дзяцей
Абзываюць фашыстамі злыдні.

Нашу мову, што продкі-дзяды
Звеку пецілі ў долі суровай,
Янычары, манкурты, злябы
Абзываюць фашысцкаю мовай.

Нашу песню, якою народ
Волю-шчасце гукаў на прадвеснях,
Ачмурэлы ад лютасці зброд
Абзывае фашысцкаю песняй.

Нашу памяць, што з нетраў-глыбінь
Прарасла, каб нашчадкі-патомкі

Перспектыва

Як жыём і выжываем? Крадзем!
Цягнем так, што аж займае дух!
Тут даўно мы ўжо, калі прапраўдзе,
Разгарнулі усенародны рух.
Многія, аднак жа, як ні дзіва,
Ні рубля не крадучы, жывуць.
Так што ёсць у нас і перспектыва:
Трэба ў рух і гэтых уцягнуць.

Чым і як душу харчуем? Хлусім!
Хлусім — скрозь, бязбожна і штодня.
З краю ў край па ўсёй па Беларусі
Несусветная ідзе хлусня.
Праўда, шмат яшчэ і недарэкаў,
Што не ўмеюць ёй душу лячыць.
Перспектыва ў тым, каб і няўмекаў
Да хлусні татальнай далучыць.

Што ж у выніку? Цынiзму пошасць.
Яд знявер'я. Запраданства блуд.
Адзiчэласць. Прымiтыў і пошласць.
Бруд паклёпаў. Віжавання бруд.
А ў садок, пабраўшыся за ручкі,
Чысты-чысты тэпае народ.
Так што ёсць пад небам беларускім
Перспектыва. Дзейнiчай, звырод!

Скажы!..

Калі хоць кропля гонару жывая
Ёсць у тваёй iстоце, беларус, —
Скажы: няўжо душа твая стрывае
Над ёй, жываю, гэты гвалт-прымус?

Няўжо ў далей цярпець ты будзеш здзекі —
Над горам Маці дзiкуноў азарт?
І прымеш стан нiкчэмца-недарэкі,
Які нiчога сам сабой не варт?

О, братка мой! Якой віхурай-бурай
Цябе ўзбудзiць, ускальхнуць, падняць,
Каб ты расстаўся з немачу панурай,
Каб ты свой лёс у рукі змог узяць?

Крык выгнанніка на Радзiме

Цi ранак, цi поўдзень, цi вечар,
Куды нi пайду, нi ступлю —
Нi следу ад той векавечнай,
Што кроўнай любоўю люблю!

Нi слова на мове народа!
Нi гуку на мове зямлi!
Прыблуды, манкурты, звыроды
Амаль даастатку звялi.

Ад дум у душы халадзе.
Трыванне на частачкi рэу.
Панове начальнiкi! Дзе я
Праз вашу ласку жыву?

Куды, у якую дзяржаву,
Наяве, а быццам у сне,
На гiбель, на здзек і няславу
Вы выгналі з дому мяне?

Куды, паяднаўшы ў хаўрусе
Усякую погань і еньюсь,
З дзяржавы маёй — з Беларусі
Вы выгналі прэч Беларусь?

Ужо сам Бог сказаў

На стыку двух вякоў
І двух тысячагоддзяў
Гiсторыяй самой
Наканавана нам —
Згадаць наказ дзядоў
І, з воляй іх у згодзе,
Адбудаваць свой дом
І асвяціць свой храм.

За тысячы гадоў
Мы столькі крыўдаў знеслі,
Спазналі столькі бед,
Паклалі столькі страт, —
Што ўжо сам Бог сказаў:
«Народзе! Уваскрэсні!
І перайнач жыццё
На свой уласны лад!»

Калі ж і гэты шанц
Упусцім мы бяздарна
І ў новы ступіць век
Бязмоўнымі, як скот, —

«Няўжо, — спытае Бог, —
І я браў слова марна?
Дык што ж за людзі вы?
І што вы за народ?»

Усё жыццё

Усё жыццё к братэрству зваў —
З мальбой удзень, з плачом уночы, —
І толькі сэрца надарваў,
І толькі сплакаліся вочы.

А хоць бы хто, а хоць бы дзе
Азваўся словам забалелым —
У незлічонай грамадзе,
У неаглядным свеце белым.

Куды ж яшчэ з маёй журбой,
З маёй бядой прыйсці на споведзь,
Каб расказаць, як крыўда-боль
Ізноў душу мне есць упоедзь?

У цёмны лес пайду і там
Апошні раз нагаваруся.
Скажу ўсё дрэвам і кустам,
Хто ёсць я ў роднай Беларусі.

Скажу: «О дрэвы і кусты,
Яшчэ з гадоў маленства мне вы
Былі як сёстры і браты —
Маёй зямлі кусты і дрэвы.

Пачуйце ж голас-кліч бяды —
Пакуль хаджу, пакуль жывы я.
Пачуйце! Нават і тады,
Калі душа ваўком завые».

Брату беларусу

Не драмі, беларус, не драмі —
Схамянiся, аглядзься відушча.
Што табе ўгатавана, зiрнi,
Каб зайшоўся хутчэй ад дудушча.

Мала цынкавых трун-дамавін
Атрымаў ты з чужацкiх фарпостаў?
Зноў гатовы хадзiць да магіл,
Што пачнуць курганець на пагостах?

Знецярпеўшы глядзець у журбе
На знябытасць тваю і гiбенне,
Бог наважыў даць волю табе,
Даць адхланне, ад гнёту збавенне.

Не праспi ж, беларус, не праспi
Гэты лёс, гэты дар легендарны.
Разламі, разварочай, разбi
Векавую шкарлупiну ганьбы!

Глянь, як вольны шыкуецца свет,
Як жывуць пабрацiмцы-славяне,
Супакойныя тым, што павек
Квет свабоды ў іх сэрцах не звяне.

Не дазволь жа і ты, не дазволь
Над свабодай занесці сякеру!
Акрывавіць адвечны твой боль.
Апаганіць твой гонар і веру.

Кліч да беларускай моладзi

Новы век
Азарыў небасхіл.
«Чый ён будзе?» —
Прарокі гамоняць.
Будзе наш —
Калі выстарчыць сіл
У цябе,
Беларуская моладзь!

Значыць,
Трэба па долю ісці
З цвёрдай верай,
Што вёрсты не змораць.
Дык не страць,
Не ўступі,
Не ўпусці,
Гэты шанц,
Беларуская моладзь!

Хай за зданню
Пачварыцца здань —
Сілу волата
Цені не зломаць.
Час прабіў:
Уздыміся
І стань

У шыхты,
Беларуская моладзь!

Веру:
Выпаўзні з чорнай начы
Дух твой вольны
На здраду не змоваць.
Раздрузгоч,
Раскрышы
І змяці
Іх кубло,
Беларуская моладзь!

Помні:
Волю ў змаганні бяруць,
А не просяць,
Не кленчаць,
Не моляць.
Толькі ты
Зберажэш Беларусь!
Толькі ты,
Беларуская моладзь!

Нясмертны дух слова

Ці гляну навокал, ці памяць крану —
І чую і бачу: па гуку, па слову
Стараюцца злыдні пакласці ў труну
Маю беларускую мову.

Стараюцца! Сотні ўжо гэтак гадоў —
Па гуку, па слову, па выразу цэлым —
І душаць, і душаць, і зноўку, і зноў, —
Каб стаўся наш край анямелым.

Ад злосці пры гэтым шалеюць ажно.
Аж кожны з іх зекры на лоб вырачае:
«Якая жывучасць! Дзе ўсмерцяць адно —
Там сем узамен вырастае!»

І лезе, і лезе — куды нi паглянь —
То гукам, то словам, то цэлай прымоўкай,
Як лезе стаквецце на ўлоннях палян
Ці ў пойме, цяпльнню прамоклай.

І злыдням ужо не хапае разваг:
Што здумаць-прыдумаць,
каб справіцца з ёю?
Ну хоць ты суцэльны будуй саркафаг
Над гэтай праклятай зямлёю!

Не цямяць чужыныцы, не кемяць свае,
Што тут не паможэ і покрыў бетонны.
Любыя прыдумы ўзарве і сарве
Нясмертны дух слова бунтоўны!

Як жа сталася?

Не павераць, напэўна, нашчадкі,
Што такія былі ў нас парадкі,
Што дурнілі нас так верхаводы —
Незавiснiкі нашай свабоды,
Нашай мовы, і кнiгі, і песнi,
Нашых скарбаў і нашых святынь, —
Усяго, што мы ў душах пранеслі
Праз стагоддзяў смяротную стынь.

Як жа сталася, як гэта выйшла,
Што пад выжлаю шчэрыцца выжла,
А пад быдлам скацінiцца быдла,
А пад хлусам крыўляецца хлус,
А пад злодзеям хмыліцца злодзей,
А пад лёкаем мыліцца лёкай,
А пад гнусам капошыцца гнус,
А пад гэтым усiм — беларус?

А павiнны, а мусiм...

Беларускую справу
Трэба, хлопцы, рабiць
Не цяп-ляп, а на славу.
Справу трэба любiць!

Цяпам-ляпам, паспешна,
Мы і цэлым гуртом
Не збудуем належна.
Беларускі наш дом.

А павiнны, а мусiм
Так яго збудаваць,
Каб майстроў Беларусі
Свет з'язджаўся вiтаць.

А павiнны, а мусiм
Так свой гонар явiць —
Каб у дом Беларусі
Бог зайшоў блаславіць.

Пачуйце!

Магчыма, і гэты мой кліч
Далёка не дойдзе: заглохне
У нетрах муроў — камяніц,
У зараслях чартапалоху.

Магчыма... І ўсё-ткі, і ўсё ж:
— Пачуйце! Пачуйце! — гукаю. —
Імперцы прыставілі нож
Да горла няшчаснага краю!

Пачуйце ж, о дзеці зямлі,
Што ваша павек, і не дайце,
Не дайце, каб род ваш звялі
Апрычнiкі і запраданцы!

Пытанне

Беларус!
Ты і дужы, і зграбны,
І кемны, і ў працы не зломак.

Дык чаму ж
Ты жывееш, як бяздарны,
Нiкчэмны лайдак-пустадомак?

Дзе твой дух?
Дзе твой гонар? Твой голас?
Твой чын беларускі?

Ці ты гакнеш...
Ну хоць кулаком па сталё —
Каб на дробныя друзкі!?

Беларускаму дзецюку

Што дрыпаеш гэтак дробна
На падагнутых нагах?
Роўна хадзі, брат, роўна!
І кроку прыдай размах!
Шырока ступай і цвёрда!
Паставу ў хадзе змяні!
Годна трымайся ў горда!
Ты — на сваёй зямлі.

Што ты пагляд паньылы
Пад ногі ўпiраеш, у дол?
Што: табе — край нямілы?
Родны прастор наўкол?
Смела, а не як злодзей.
На свет і людзей зiрнi!
Годзе трымецце, брат, годзе!
Ты — на сваёй зямлі.

Што ты ўсё шэптам, шэптам
Ды і на вуха яшчэ,
Нiбы махляр з геiшэфтам:
Крый Бог — сакрэт «працячэ».
Прэч адкiнь гэту боязь!
І праўду перад людзьмі
Кажы, брат, на поўны голас!
Ты — на сваёй зямлі.

А маладых усё хапаюць...

А маладых усё хапаюць,
Усё хапаюць і хапаюць —
Па двух, па трох,
Па пяць, па дзесяць, —
Усё хапаюць і хапаюць,
І ў iзаятар запiхаюць,
І люта палкай лупяць-месяць,
Каваным ботам б'юць пад дых —
«Закон» вучаць маладых.

Ізноў хапаюць і хапаюць,
А маткі бедныя ўздыхаюць
І горка плачуць: гора нам!
Але сваім арлам-сынам
Вымоў-папрокаў не кiдаюць,
Бо добра ведаюць яны —
Калі ў пакутах слёзы роняць, —
Што толькі мужныя сыны
Іх гонар матчын абароняць.

Абман і фальш

Абман — вядзе? Ці фальш — вядучы?
І той, і той. Як герб і сцяг.
Фальш даастатку выеў душы.
Хлусня — і ў жылах, і ў касцях.

Цацанкаў шмат. Гавэнды многа.
За святам свята — на асфальт.
А не мяняецца — нiчога:
Абман і фальш. Хлусня і фальш.

▶ ЛЕТАПІС

ДЗЯДЗЬКА І ПЛЯМЕННІК

УРЫВАК З АПАВЯДАННЯ «ЯРАСЛАЎ»

Генрых ДАЛІДОВІЧ

Сёлетні год багаты на юбілейныя гадавіны беларускай гісторыі і культуры, літаратуры, навукі. Каб пералічыць іх, юбілеі, спатрэбіцца нямала газетных старонак. Ды дзве юбілейныя даты, спалучаныя з адной буйнай нашай асобаю, бяспрэчна, асабліва вылучаюцца.

1010 гадоў таму за князіў у Полацку Рагнедзін унук, Рагвалодаў праўнук Брачыслаў. 990 гадоў ад нашых дзён адбылося ягонае рашучае сутыкненне з дзядзькам, вялікім кіеўскім князем Яраславам. Тую сутычку царкоўныя летапісцы, а за імі свецкія царскія гісторыкі падалі як паражэнне Брачыслава і яго такія баязлівыя ўцёкі з поля бою, што з-пад ног яго камя ажно пыл курэў.

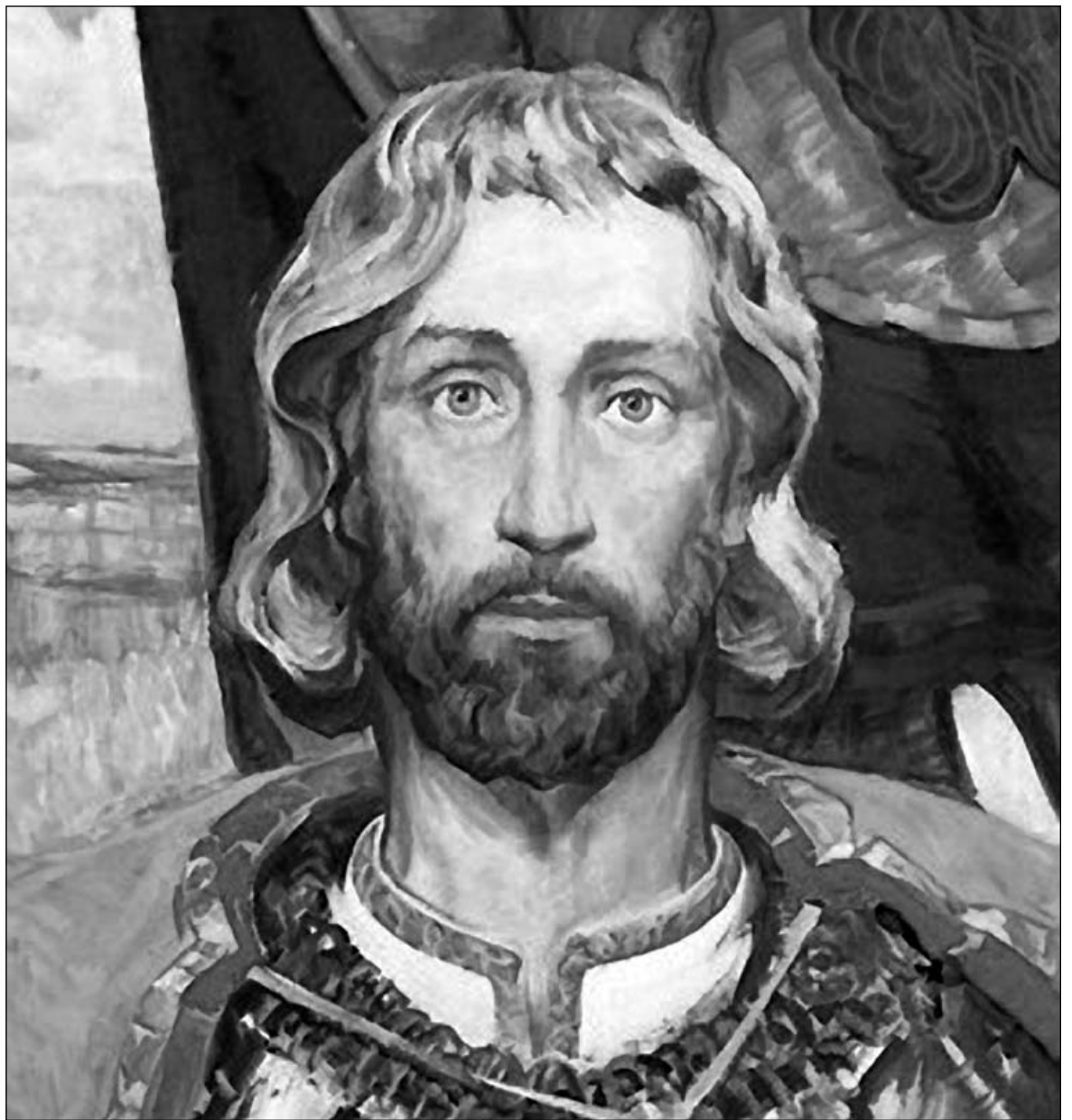
Ды... Брачыслаў не толькі не страціў пядзі полацкай зямлі, а яшчэ... вярнуў Віцебск, Усвяты, іншыя воласці! Вось дык параз! Паболей іх, такіх, было б у нашых князёў! Пераможцы не суступаюць — дыктуюць свае ўмовы! Гэтая акалічнасць дала падставы некаторым нашым сучасным даследчыкам меркаваць, што той бітвы ў 1021 годзе... не адбылося! Была мірная дамова! Наконт чаго? Думаю, такі погляд у пасляслоўі гэтай публікацыі можна падмацаваць развагай С. Салаўёва (1820—1879), якога не без слухнасці савецкія энцыклапедыі адносілі да ліку «русского историка государственной школы».

...Полацк даўно ўжо, з часу «сватання» Уладзіміра да полацкай князёўны, ні з кім не ваяваў, дык больш чым за сорок гадоў абагацеў. Яго князь, сынавец (пляменнік; у гэтым выпадку Яраслава) Брачыслаў, як той малады воўк, набраўся развагі, спрыту, сілы. Яму мала было ўжо таптацца каля лагава, хацелася адыйсціся, пусціць у ход меч, кап'ё, лук. Вось ён, Яраслаў, і падумаў, каб залучыць таго сабе ў спадручнікі ды спажыць яго малады запал, хітра заманіў: памажы расправацца з Каінам (маецца на ўвазе вялікі князь кіеўскі Святаполк, бітва з ім адбылася ў 1019-м, пасля яе Яраслаў

зноў вярнуўся ў Кіеў. — Аўтар.). Пасля там удвух у згодзе, у памяць добрую да ўсіх нашых «пакудзель» будзем правіць Руссю. Брачыслаў, канечне, разважаў, раіўся з баярамі і ў дамоўлены час прайшоў узбоч Заходняй Дзвіны па сушы, мінуў рэчку Абалянку, сустрэў яго каля Ршы (Оршы), дзе смаленскі Дняпро рэзка паварочвае на поўдзень, імкнучыся да Панційскага мора. Святаполк, печанегі былі ўшчэнт разбітыя; пасля Брачыслаў на радзе з баярамі і дружыннікамі сядзеў побач з ім і меў важкі голас таксама вялікага князя. Яму ў Кіеве пабудавалі хорам, а месца вакол назвалі Брачыслававым дваром. Тут ён мог сам-насам прымаць самых розных гасцей. Праўда, не грашыў гэтым, у многіх варунках, дзях не ўладнічаў паасобку, раіўся з ім (вось яму Прадслава і Праміслава (сёстры Яраслава; цёткі Брачыслава; былі заняволены і вывезены польскім вялікім князем Баляславам у Кракаў. — Аўтар.) пісалі, казалі, што і як робіцца на іх новых землях, як складваецца жыццё ў іх саміх).

Свет вялікі і заадно малы; асабліва на мацерыку, дзе здаўна пракладзены заваёўніцкія і гандлёвыя пуцявіны; далёка дачуліся: у Кіеве разам з дзядзькам уладзіць малады, прыгожы, разумны і, галоўнае, магутны князь-халасцік. Адусюль пайшлі сваты — так-так, у розведы да Брачыслава з багатымі дарункамі ад уладароў плямён і краін, каб аддаць за яго сваю дачку. Вось паслы і з Даніі ад Кнута Вялікага, які падкаленіў не толькі Данію, але і Нарвегію ды англійскія землі, да «караля Русі» прывезлі паклон: ці не мог бы ён ашчаслівіць яго малодшую сястру Эстрэль? Няма слоў, Данія тады была моцная дзяржава; Эстрэль на партрэце спадалася; яна з вялікім пасагам прыбыла ў Кіеў; маладыя шчыра пакахаліся. І тут...

Як яму нашэптвалі прыстаўленыя ім да Брачыслава выведнікі, ім адразу ж захапілася Ірына (шведская прынцэса Інггерда, Яраславава маладая жонка), схіляла яго да блізкасці, ды ён не паддаўся на жаночыя спакусы. Ірына затаіла злосць. Эстрэль яна сустрэла прыязна: багатыя дары дасталіся і ёй, а яшчэ якія амаль зямлячка, маглі вестці бяседы на зразумелай мове і праславуць падзвігі іхніх землякоў, спяваць любімыя песні. Ды, як кажуць, чорная кошка прабегла і між імі (мо і з-за таго, што малодшая Эстрэль хацела быць нароўні з ёю). Як жонка таксама вялікага і, на яе думку, больш галоўнага князя; тады яшчэ не зналі, што і як учыніла яе, мякка кажучы, натурыстая маці са збеглым у Данію самым малодшым братам Яраслава Усеваладам. Яны ўсё больш і больш пачыналі сустракацца, а калі бачыліся, дык між імі апаноўвалася халодная ветлівасць. Ірына дзень за днём нагаворвала яму, Яраславу, на Брачыслава і ягоную жонку, у праваслаўі Анастасію (у гонар Рагнеды, Брачыслававай бабулі-манашкі): гадуў-гадуў змеяў

на грудзіне! Рана-позна ўдзяляць! Мабыць, няма страшнейшай сілы, чым жаночыя нашэпты, папрокі, абразы, а ўрэшце і слёзы!.. Яраслаў пацярпеў пляменнікаву роўнасць, пачакаў, пакуў у яго зноў збярэцца сіла, перамовіўся з баярамі, дружыннікамі і аднойчы на радзе не даў сесці побач з сабою. «Вось што, сынавец, — сказаў пагрозліва. — Стала мне ведама: задумы цёмныя супроць мяне і маёй сям'і выношваеш! За здраду мог бы цябе зняволіць. Ды не буду дзеля памяці светлай усіх, хто нам радня «па кудзелі!» Вяртайся ў свой Полацк і сядзі там ціха!». Карацей, агаварыў. Як некалі Ірынінага жаніха перад яе бацькам.

Брачыслаў пакінуў Кіеў. Канечне, без славы вялікай. Як змоўшчык супраць дзядзькі, «які прытуліў яго як сына». Кажуць, яго Анастасія не вельмі загаравала, што з Кіева патрапіла ў Полацк, паразумелася з Брачыслававай маці, і яе там не толькі прызналі за жонку іхняга падманутага князя, але і палюбілі. І вось... Брачыслаў — на Ноўгарад!.. Канечне, гэта — не проста так скачок Полацка... Трэба ісці і, як каза Ірына, збіць пыху з сарвігалавы! Каб іншым не панадна было падняць галаву, забунтаваць! Хоць... Хоць гэты ўжо за ім, Яраславам, — новая варажасць Ноўгарада і Кіева з Полацкам... Мо і далёка наперад... Што ж, каб ён быў полацкі князь, як брат Ізяслаў і пляменнік Брачыслаў, то мо таксама паводзіўся

б, як яны. Але ён не полацкі, ён — вялікі князь Русі. Дык мо і варта было б падначаліць, як і ў Ноўгарадзе, полацкую гордасць...

«Паглядзім, — падумаў. — Без бітвы не абыйсціся. А яна калі не ўсё, то многае пакажа і рошыць...»

Першы ўлегцы (без абозу) са сваёй варажскай дружынай паімчаўся з Кіева Эймунд (вараг-швед, Яраславаў ваявода, неаднойчы памагаў яму сілай заняць кіеўскія вялікакняжскія пасады. — Аўтар). Яраслаў нават здзівіўся: у таго ледзь не ўспыхнулі агнём вочы ад радасці, калі пачуў пра Брачыслава ўварванне ў Наўгародскую зямлю. Прадзед, Рагвалод, самае вялікае асмельваўся пасля смерці Святаслава і пры малалетнім ноўгародскім князі Уладзіміры нападаць на памежныя плескаўскія (пскоўскія) землі, два-тры разы заскочыў у наўгародскія, а васьмь праўнук... Яраслаў палічыў: заўсёды незадаволены, хмурны Эймунд (а засмучаны таму, што яму мала заплацілі за апошнюю перамогу над Святаполкам і печанегамі) адчуў пах здабычы — яе, канечне, будзе везці Брачыслаў, дык васьмь можна перахапіць на рабаванае першаму і добра пажывіцца.

Яраслаў не развітаўся з Ірынай (казалі, што яна з дзецьмі раптоўна выехала ў Берастова) і паволі, везучы з сабой правізію, таксама пакінуў Кіеў. На гэты раз падаўся з дружынамі не па Дняпры (нялёгка веславаць супраць

цячэння), а ўздоўж яго на конях. Балазе шлях быў дагледжаны перад яго апошнім паходам сюды — дрэвы і кусты павысяканы, балоты і балоты вымашчаны, а па прыдняпроўскіх рэчках перакінутыя масты. За Любечам трусіў пад ціхім і цёплым дажджом у сярэднямесячны дзень, далей — пры яркім сонцам і парнасці, і не мог па-новаму не здзіўляцца. Дрыгавіцкае звычайна вельмі ажыўленае прырочча было абязлюдзенае — ні начных вогнішчаў пастушкоў коней на гуртавым лузе, ні раніцай на сенажацях касцоў у лапцях, зрэбных кашулях і партах ды ў саламяных капелюхах, ні босых, у белых касынках вясёлых жанок каля падсушаных пракосаў, ні копаў і стагоў, а ў паселішчах — ні душы, толькі чуўся мляўкі сабачы брэх. Пахаваліся насельнікі. Сям-там сустракалі з хлебам, малаком, яйкамі, засмажанымі курамі, зялёнай цыбуляй толькі пастаўленыя ім старасты, цівуны, падвойскія, знатныя людзі са сваёй чэлядзю. Ад іх і даведаўся, што люд затаіўся не проста з-за варажасці, а з-за Эймундавых пабораў коней і ежы («Сам злупшую мязотніка») і што для Брачыслава пад назіркам яго вояў гацяць балотцы, наводзяць масты праз рэчку Судому паблізу паселішчаў Дуброўка і Парэчча (так у М. Карамзіна; хутчэй за ўсё Брачыслаў перапраўляўся праз раку Ловаць: сённяшняе пскоўскае Парэчча якраз паблізу яе. — Аўтар.). Калі робяць гаці і

19 (11)

ПРОЗА

масты, значыць: будзе сюдой везціся, сапраўды, вялікая здабыча і ісці вялікі палон.

Прылужжа з нечэпным сіўцом, вытаптаная каровамі, коньмі і асабліва авечкамі паплавіна, а бліжэй да ракі прасторны, ужо скошаны, але яшчэ амаль без атавы, з рэдкімі чорнымі кравінамі луг, абпал лісцевы, а далей хваёвы лес па абодва берагі здаўна не зялёныя, высокае неба — не блакітнае, сонца — не яркае, а ўсё паціямнела ўваччу: да новага з акораных бярвёнаў маста вась пад'ехаў... Эймунд на чале сваёй дружыны. І ў гарачыню ў даспеках, з мячамі. Значыць, чакалі, што на сёмы дзень Брачыславава паходу ён, Яраслаў, можа апынуцца тут. Хоць маглі сутыкнуцца за Ловаццю, ужо на віцебскіх абшарах. Эймунд запыніў каня, прыклаў руку да лоба і пачаў пазіраць сюды. Да яго дружыны пад'ехалі полацкія воі, а за імі паказаліся коні, запрэжаныя ў высока напакаваныя дабром калёсы, а за імі — людзі. І іх усё большала і большала. Як стала хутка бачна, іх была не адна тысячыча. Маладыя мужчыны і жанчыны, дзеці. Пярэднія згледзелі яго раць, загаласілі. А хто не нёс неўмаля, ускінулі рукі ўгору. Зразумела. Хто хоча ісці ў палон, быць не гаспадаром на сваёй зямлі, а работам? Сціснулася сэрца: значыць, Ноўгарад разрабаваны, а то і спалены. Калі нападзе Мсціслаў (Яраславаў брат; княжыў у далёкай Т(ц)мутаракані — сёння ад Украіны Паазоўе; пасягаў на бліжэйшы да Кіева ўдзел. — Аўтар.), то на гэты раз ужо не будзе ад Ноўгарада помачы. Вось пад'ехаў і стаў каля Эймунда Брачыслаў. Мо і шапталіся яшчэ ў Кіеве? Брачыслаў — рослы, русывы (валасы доўгія, на высокім лобе і зашыўку бел-чырвоная стужка), з русывымі вусамі, але па маладосці яшчэ безбароды, у вышываных ботах з увабранымі ў іх палатнянікам, расшпіленай па грудзіну белага шаўковага сарочыцы. Ён і ў Кіеве не прагнуў ні ў чым раскошы. Казалі, такімі былі і ягоны бацька і прадзед па Рагнедзе Рагвалод. Прайшло толькі паўгода, як яны не бачыліся, але здаецца: ён рэзка амужнічыўся. Пасуровей. Пазірае спадылба. Але і гэта яго, прыгожага, зусім не брыдчыць. Надае нават вялікаснае аблічча. Быў бы ўсім такі ягоны Ілля! Каля пярэдніх ног Брачыслава гнядога каня стаяў высокі рыжаваты, з цёмнаватай спіною ваўкадаў (некаторыя князі пры сабе на час сну трымаюць маленькіх сабак-абярэгаў: тыя пры падыходзе чужога чалавека ўсчынаюць пранізлівы ях).

Па абодва бакі ракі воі стаялі моўчкі, не дражнілі адны адных. Толькі лемангавалі запалоненыя, рваліся сюды, ды ім перагарадзілі дарогу коп'ямі полацкія дружынікі.

«Брачыслава з Эймундам мне не адолець, — зеляніна і светлата ў вочы, а свядомасць у галаву пачалі вяртацца да Яраслава. — А калі і паб'ём, то гэта будзе Пірава перамога, а я — палкаводзец без арміі. Тады Мсціслаў возьме Кіеў голай рукою. Хочаш ці не хочаш, а трэба ісці на перамовы. Але як і пра што дамаўляцца?»

Эймунд штосьці гарача гаварыў Брачыславу, паказваў сюды рукою. Мабыць, угаворваў напасці, пераконваючы, што ваенная ўдача, а з ёю і багатая здабыча будзе за імі. Яраслаў азірнуўся,

даў знак, каб яго дружыны былі непарушныя, а сам адзін падаўся да маста. Запыніўся. Гукнуў:

— Сынавец, давай перамовімся.

Было ўжо чуваць, як гарачыўся Эймунд: не-не, не ідзі. Давай знак трубіць на бой. Мы адужаем яго. І Палацеск табе нізка паклоніцца! А пазней рушым на Плескаў! Або на бліжэйшыя землі радзімічаў ці дрыгавічоў! На яцвягаў альбо пашукаем выйсця да Варажскага мора! Палацеская дзяржава разрасцецца! Будзе моцная славянскасца!

— Сынавец, — папрасіў ужо Яраслаў. — Не слухай яго. Не вер юдам. Прадаў мяне — прадасць і цябе. Будзе служыць таму, хто больш заплаціць.

Брачыслаў павагаўся. І, здаецца, не вельмі слухаў Эймундавы ўгаворы. Апусціў руку на хораша ўпрыгожаны дамаскі меч, паправіў яго і тузнуў каня. Ехаў спакойна, у вачах — ніякай боязі. Запыніў каня ўзбоч. Не павіталіся. Не міргаючы, пазіралі адзін аднаму ў вочы. Блакітныя ў Брачыслава, яны вылучалі дабрыню. Толькі цяпер суровую. І ніякай віны ў іх.

— У спіну ўдарыў, сынавец, — падакараў Яраслаў. — Адпомсціў?

— Ты ж паклікаў на перамовы, — безуважна адказаў Брачыслаў, — а не на малібоны (папрокі). А калі гаварыць пра помсту, то яна — наўгарадцам. За тое, што прадзед, прабабулю з сынамі забілі, многіх паланілі і прадалі ў рабства, а Палацеск разрабавалі і спалілі. Я, каб ты ведаў, больш міласцівы: многіх наўгарадцаў пабіў, у палон вяду, але горад не падпаліў. Я — баявы князь, а не варвар-дзікун. А пра перамовы маё слова такое, вуй (дзядзька па бацьку): давай разыздемся мірна. Табе нас не адолець. І кіеўскага пасада больш нават не бачыць...

— «Мірна разызся!» — нярвова перакрывіў ён. — Які мір, калі напалі на маю дзяржаву!

— Што ж, — пачуў спакойны адказ. — Калі лічыш мяне вінаватым, то спрабуй пакараць. Бой — дык бой! Мае воі поўныя рашучасці пастаяць і за мяне, абылганага табой і выгнанага з Кіева, і за Палацеск!

— Спажываеш выгадны шанец!

— А хіба гэта не логіка дзяржаўцы? Рагвалодавіча і «па кудзелі», і па духу? І хіба так лёгка не паслухацца Радзі і веча? Яны прынялі на службу — яны за пралікі ды няўдачы і прагнаць могуць... — Усмійнуўся. Гарэзна.

Не зважаючы, што ён усё ж малодшы, пляменнік. — І яшчэ ёсць адно, што цябе змусяць пайсці на перамовы... Твая Ірына з дзецьмі ў Палацеску... Хацела падацца з Эймундам у Ноўгарад, але я не ўзяў... Так што ёсць пра што перамаўляцца! — І строга: — Сяцёр ты лёгка аддаў на ганьбу, а любімую жонку з дзецьці, думаю, пашкадуеш?

У Яраслава адняло мову. Не, не за тое, што пляменнік вась гэта смела і калюча сцябае па вачах. Ды Эймунд — Эймундам: хцівец. А вась Ірына?.. Што за яе выбрык? (У летапісах будзе тлумачыцца гэта тым, што яе сілай прывёз да Брачыслава Эймунд. — Аўтар.) Слыла ад яго? Ён — муж-пакідалец?

— Давай прысядем, ногі замлелі за доўгую дарогу, — папрасіў Яраслаў, першы спешыўся, махнуў рукою свайму дворнаму. А калі той падбег, загадаў: — Прынясі лаўкі, стол. Квасу халоднага, — медавухі ці віна не наказаў падаць: ведаў, што пляменнік, як і бацька, не п'е моцных напояў.

Хутка тое, паходнае, стаяла тут. Слуга прыпадніў накрывку з глінянага збана і наліў рудога ад падсмажаных хлебных скарынак пітва ў гліняныя конаўкі. Сеўшы, Яраслаў адціў першы: не атручана. Доўга маўчаў. Утаймоўваў думкі і разгубленасць. А каб схаваць гэта, марудна цацкіў квас.

— Дык як мірна мы можам развязаць завязаны табой вузел? — запытаў праз некалькі хвілін.

— Як Македонскі — гордзіеў... — Брачыслаў бачыў ягоную пакуту. Пацяшаўся.

— Што і па чым, па-твойму, нам секчы?

— Ты — вуй, старэйшы і мудрэйшы. Дык падказвай сваё выйсце.

— Здабыча — здабычай, Бог з ёю, — уголас пачаў разважаць Яраслаў. — А вась палон адпусці. Ірыну вярні ў Кіеў.

— Ясна, — сказаў Брачыслаў. — Гэта — выйсце для цябе. А што — мне ўзамен?

— А што ты хочаш? — Вяртаю я — вярні і ты. Віцьбеск, Усвяты, — Брачыслаў загнуў на левай руцэ мезенец, а пасля пачаў загінаць і большыя пальцы. — Дай заруку, што Смаленск не будзе пасягаць на Ршу і Копысь. Пацвердзі наша права на Менск, Нямігу і Лагожаск. Пакуль што гэта — усё. Але ні ў чым не саступлю. Інакш мір будзе знаходзіць меч. Выбірай.

Яраслаў і зазлаваў, і заадно ўразіўся пляменнікавай рашучасці і настойлівасці. А тады:

— Дарагую плату хочаш.

— Не вельмі. Тым больш, што я ўсё роўна буду мець названае. Ты калі не страціш дружыны сёння — страціш хутка ў бітве са Мсціславам... — пацешыўся як пераможца: — Так што пішы, давай грамату, інакш больш запатрабую, скажам, на дрыгавіцкай зямлі! (Мсціслаў, Яраславаў брат, тады князіў у Цьмутаракані, што была за сённяшнім Азоўскім морам, і дабіваўся княжання бліжэй да Кіева, у больш знаных гарадах. Але Яраслаў яго ў іх не дапускаў. — Аўтар.)

— Вымагаецца! — здаўся Яраслаў.

— А мне, вуй, не выпадае быць іншым... Ды не столькі я вымагаю, колькі вымагаюць палацескія інтарэсы! Інакш, кажу, мне не даруюць. Ні цяпер, ні пазней. Палічаць баязлівым ці бесталковым, а то проста абалтухам!

— Яны, гэтыя вашы інтарэсы, павядуць цябе і на латгаліскія і іншыя землі? Не выпадкова ж ты памежны горад Браслаўль збудаваў! Думаю, і на яцвяжскія землі, на Літву зырышся! (Здаецца, без значных гарадоў паселішчы той, летапіснай, Літвы былі паміж сённяшнімі Мінскам, Навагрудкам, Слонімам і Маладзечна.

Пазней там будзе некалькі дробных княстваў, але шмат князёў і міжусобнай барацьбы між імі. Іх мірным шляхам падпарадкуе Навагарад, запрасіўшы да сябе князю Мяндога ці Міндоўга, які мог быць выхадцам з полацкіх зямель. — Аўтар.)

— Як, вуй, у святой кнізе напісана: дасць Бог новы дзень — дасць і ежу!.. — Быў поўны маладой радасці Брачыслаў, ужо не прадчуваючы, а ўпэўніўшыся, што выводзіць Полацкую дзяржаву на новы ўздым. — А ваяўнічыя Яцвязія ды Літва — спакусна смачныя скібы!.. І не для аднаго мяне. Не так, вуй?

— Ладна, — скрушліва перамовіў Яраслаў. — Пра Яцвязію, Літву ды пра іншых пагаворым пазней. Цяпер хачу пачуць ад цябе іншае. Калі на мяне нападзе Мсціслаў, на чым баку будзеш? — На сваім... — Брачыслаў не пакідаў усмеху.

— Памажы мне, — папрасіў Яраслаў. — Як-нікак мы з табой ужо добра знаёмыя. Я на вялікія ўступкі для цябе пайшоў. Мсціслаў — таксама вуй табе, але ўсё ж незнаёмы чалавек... Не думаю, каб у выпадку перамогі ён запрасіў цябе ў Кіеў...

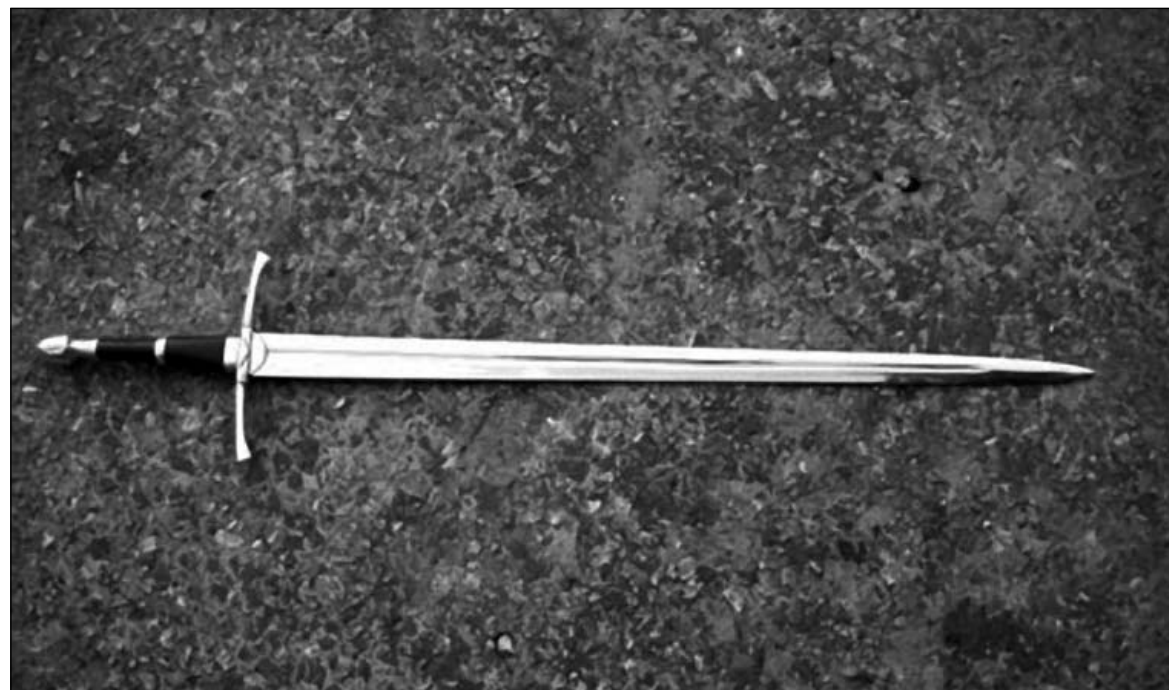
— Ды не патрэбен мне ваш Кіеў! Мне і ў Палацеску ўсяго хапае. Адно скажу пэўна і цяпер: меч першыю на цябе не падыму, — ужо засур'езнічаў пляменнік. — А пра тваю просьбу пра падмогу пагавару на Радзе, а то і на вечы. Гэта ў вас веча мала значыць, а ў нас яно моц мае. Дзе срэбра і да срэбра — я трачу. Каб цяпер узяць гэтага Эймунда, таксама буду гаварыць з вечам. Думаю, пашлем яго пасадыкам у адну з валасцей.

— Ну, і за гэта дзякуй, — схіліў галаву, але не шчыра і не радасна Яраслаў. — А Эймунда аддай мне. Я яго пашлю... на неба. Ці, лепш сказаць, у пекла. Ці сыйдзі і пакінь яго тут.

— Не. Ён зробіў для мяне вялікую паслугу... Каб не яго пераход, ты са мной так спакойна не гаварыў бы! Нягоднік, але патрэбны мне. І мо не толькі сёння... Ну, кліч, вуй, пісца, давай грамату складаць ды падпісваць. З-за яе гатоў сёння і медавухі альбо інша-земнага віна конаўку выпіць!..

P.S. С. Салаўеў у асноўнай сваёй працы «История России с древнейших времен» таксама, як В. Тацішчаў ды М. Карамзін, для «шырокага чытача» паўтарыў «истолкование» царкоўнікаў і імпершчыкаў пра доблесць упаданага імі Яраслава (пазней названага Мудрым), але ў дадатку-каментарыі (туды зазіралі і зазіраюць найперш даследчыкі) аспярожна заўважыў аспярожнае: тыя (у 1021 годзе) падзеі маглі адлюстраванаць «желание Ярослава заключить союз против Мстислава». Словам, дзядзька мог мірна саступіць пляменніку, якога тады яму нельга было адолець мячом. А пазней, зноў жа лічычыся, запрашаць у сумесныя паходы на летапісную Літву і яцвягаў, што было выгадна абодвум...

P. P. S. У красавіку Міколу Ермаловічу — 90. Напісаць і мне пра яго? Чарнавік ёсць. Даць даволі рэдкія здымкі? «І мне» азначае, што публікацыя не павінна абмяжоўвацца строгім фарматам у адным нумары. Яго Асоба заслугоўвае некалькіх публікацый розных аўтараў у некалькіх нумарах. Не так?!

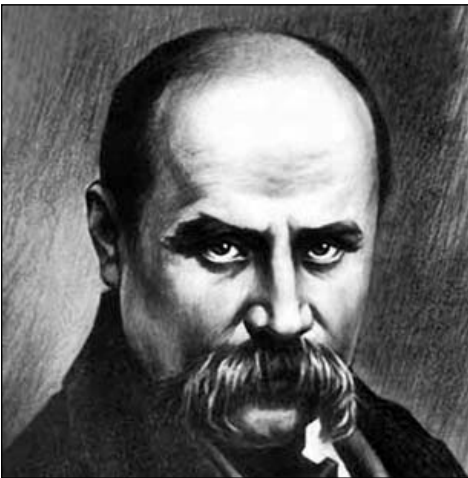
▶ ПЕРАКЛАД

«І ВОЛЯ, І СЛАВА»

Беларуская грамадскасць адзначыла юбілей сусветна вядомых украінцаў: 150-годдзе з дня смерці Тараса Шаўчэнкі і 140-годдзе з дня нараджэння Лэсі Украінкі. Адна з яркавальных вечарын з гэтай нагоды пад назваю «Тарас Шаўчэнка, Лэся Украінка: паэзія і лёс» адбылася ў Музеі гісторыі беларускай літаратуры, праведзеная намаганнямі Саюза беларускіх пісьменнікаў, пасольства Украіны ў Рэспубліцы Беларусь, харавога калектыва «Крыніца» (кіраўніца М. Кучук), супрацоўнікаў музея. Прысутныя з цікавасцю паслухалі выступленні вядомых беларускіх пісьменнікаў Міколы Аўрамчыка, Генадзя Бураўкіна, Анатоля Бутэвіча, Генрыха Далідовіча, Леаніда Дранько-Майсюка, Васіля Жуковіча, Сяргея Законнікава, Міхася Кеньку, Арсеня Ліса, Сяргея Панізіка, Вячаслава Рагойшу, Валерыя Стралко, Сяргея Сыса, Міхася Тычыны. Сваімі думкамі падзяліліся таксама Надзвычайны і Паўнамоцны пасол Украіны ў Рэспубліцы Беларусь Раман Бяссмертны, прадстаўнікі украінскай дыяспары: член прэзідыума Украінскай сусветнай каардынацыйнай рады Валянціна Логвін, гісторык Уладзімір Гуленка. «Крынічане» цудоўна праспявалі песні на словы юбіляраў, бліскуча правяла вечарыну паэтэса Аксана Спрычан.

Арганізатар вечарыны Валерыя Стралко выступае ў сённяшнім нумары «b» з новымі перакладамі вершаў Тараса Шаўчэнкі і Лэсі Украінкі.

ТАРАС ШАЎЧЭНКА (1814–1861)

Псалмы Давыдавы

1. Муж блажэнны да няшчырых
Не імкне на раду,
І не ступіць на шлях злога,
І з лютым не сядзе.
У Господняга закону
Яго сэрца й воля
Вучыцца; і стане ён —
Бы на добрым полі
Над вадою схіленае
Дрэва зелянее,
Плодам спее. Так і муж той
Сэрцам добрым спее,
А няшчырых і бязбожных
І след прападае, —
Бы той попел, над зямлёю
Ветрам раскідае.
І не ўстануць з праведнымі
Злыя з дамавіны,
Справы добрых закрасуюць,
Справы злых загінуць.

12. Ці мяне Ты, Божа правы,
Навек забываеши,
Позірк ясны ўбок адводзіш,
Мяне пакідаеш?
Дакуль мучыцца яшчэ мне
І сэрцам хварэці?
Дакуль будзе вораг люты
На мяне глядзеці
І смяцца?.. Душу, Божа,
Ратуй мне і долю,
Каб не баяў люты вораг:

«Я яго адолеў».
І каб злыя не паклілі,
Калі траплю ў рукі,
Руки ворага. Ратуй жа
Ад лютае мукі,
Ратуй мяне, — памалюся,
Апяю нанова
Тваю славу чыстым сэрцам,
Псалмам ціхім, новым.

43. Божа, нашымі вушамі
Чулі Тваю славу,
І дзяды апавядаюць
Пра пажар крываваы
Летаў лютых: як рукою
Цвёрдаю сваёю
Развязаў Ты нашы рукі
І пакрыў зямлёю
Трупы ворага. І сілу
Тваю мы ўсхвалілі,
Твае людзі, і ў спакоі
Добра адпачылі,
Бога славячы!.. Сягоння ж
Кожны зноўку гіне:
Зноўку Ты пакрыў нас ганьбай...
Ворагі ж другія
Раскрадаюць, як курэй, нас
І жаруць!.. Без платы,
Без цаны аддаў, есі Ты,
Ворагам праклятым;
Нас пакінуў на суседзяў,
На іх перасуды,
Нас пакінуў, як у прытчу
Неразумным людзям.
І смяюцца, мелюць твая
Злымі языкамі,
І штодзённа, штохвілінна
Ганьба наша з намі.
Абакрадзены, у глуме,
У пугах канаем,
Багам іншым не молімся,
Цябе ж умаляем:
«Памажы перамагчы нам,
Збаў нас ад нядолі,
Зваліў першыю Ты сілу
І другую здолей,
Найлюцейшую! Дзей, Божа,
Годзе Табе спаці,
Не звязаць на нашы слёзы,
Жалі забываці!
Скарылася душа наша,
Ліха ў нашых хатах!
Стань жа, Божа, памажы нам,
Стань ізноў на ката».

52. Утрапёны ў аслабленні
Бога адмаўляе,
Беззаконіць, мізарнее,
Добрасць не стварае.
Азірнуўся Бог, а дзе ж той,
Хто б усцешыў Бога?
Ды няма штось дабрачынцаў,
Няма анікога!
Калі яны, нясытыя,
Грахі ўразумеюць?
Ядуць люд заместа хлеба,
Не па-боску дзеюць,
Там страшацца, там пасуюць,
Дзе й страху не будзе.
Самі так сябе баяцца
Няшчырых людзі.
Хто ж паіше нам паратунак,
Верне людзям долю?
Неяк верне Бог нам волю,
Разаб'е няволю.
Усхвалім жа Цябе, Божа,
Хваленнем усякім;
Будзе рады ўвесь Ізраіль
І святы Іакаў.

53. Вазьмі, Госпадзе, мяне Ты
Пад Сваю ахову.
Малю, Божа, утлумач ім
Вуснаў маіх словы.
На душу чужыя ўсталі
Гора-дабрадзеі —
Над сабой не чуоць Бога,
Чын зламысны дзеюць.
Але Бог мне памагае,

Верай ахінае
І ім праўдаю Сваёю
Злое іх вяртае.
Памалюся Богу шчыра
Сэрцам адзінокім
І на злоснікаў пагляну
Нязлым маім вокам.

81. Між царамі й судзіямі
На радзе вялікай
Стаў зямных царкоў судзіці
Нябесны Ўладыка:
«Дакуль вам хіжа грабіць хаты
І кроў нявінную смактаць
Людзей убогіх, а багатым
Судом ілжывым памагаць?
Удоўцы ўбогай памажыце,
Не засудзіце сіраты
І выведзіце з цеснаты
На волю ціхіх, засланице
Ад рук нясытых». Не карціць
Спазнаць, развезыць цьму няволі, —
І марна — Госпада патоля,
І марна — хісткае зямля.
Рабы, цары — аднолькавы
Сыны перад Богам;
Памруць усе — і цар, і князь,
І ваш раб убогі.
Судзі ж, Божа, свет нягожы
І суддзяў няправых.
На ўсім свеце Твая праўда,
І воля, і слава.

ЛЭСЯ УКРАЇНКА (1871–1913)

На гадавіну [Шаўчэнкі]

Яе хто толькі не любіў...
Спадвечна Украіну
Патты славілі наўздзіў,
Бы красную дзяўчыну.

Век ад яе ўбіралі смех,
Жартоўных вех званочкі,
І песні, байкі, быццам квет,
Уплётвалі ў вяночкі.

Хто даўніну ў ёй пакахаў,
А хто — пльнь мрой святую.
Ён першы палюбіў яе,
Як сын сваю матулю.

Ды хай была б старой, крывой
І ні на што не годнай,
Для сына вернага яна
Была адзінай, роднай.

Ці хай была б яна сляпой,
Калекай разубогай, —
Ў ім ранай, полымем гарыць
Любоў, што ўся ад Бога.

Украіна бачыла не раз
Дзяслоўку замілавання,
Што нанач забывалі ўсё,
Аб чым спявалі ўранні,

Што бралі ў ёй дары, і йшлі
Да іншага прыколу,
І знаць не зналі гэты знак —

Любіць яе да скону.

Ён першы за сваю любоў
Здабыў сабе кайданы,
Але да смерці ёй служыў,
Быў да канца адданы.

Усё яна перамагла,
Яго любові сіла.
Таго вялікага агню
І смерць не пагасіла.

Легенды

У легендах старажытных
Справядлівасці не знойдзеш,
Мова ідзе там пра ахвяры
Ды крываваы падзеі.

У легендах тых чытаем,
Як ружовая кроў дзетак
Раны гоіла на целе
Жабрака, старога дзеда;

Як убогая дзяўчына
Крыжаносца ўратавала
Ад праказы сарацынаў,
Свайго сэрца кроў аддаўшы;

Як людзей ліхія чары
Перайнавалі на камень,
Але кроў невінаватых
Ажыўляла зноў з каменя.

Чырвануюцца легенды,
Бы раскошная барвовасць,
Пурпур бы высакародны,
Ад крыві людзей нявінных.

Ды ў мяне крываваць сэрца,
Толькі я іх прыгадаю, —
І супроць легенд чырвоных
Бледным белы свет здаецца.

Адкуль пайшло: аслабла я,
Скараюся нядолі? —
Хіба трыміць рука мая
Ці я пяю не тое?

Магчыма, чулі, як звяла
Я стогны, галашэнні?..
То ж бура весня была —
Не шум дажджу асенні.

А восенню... Адкуль журба,
Як хто цвіце ці вяне? —
Тады й плачучая вярба
Ўся залатою стане.

Калі ж суровая зіма
Пакрые барвы квету,
На іх труне яна сама
Рассыпле самацветы.

Агні дасвецця

Ноч цёмная люд абняможаны ўкрыла
Пад чорныя змрочныя крылы.
Агеньчык нідзе не міне,
Усе спачываюць у сне,
Уладна ўсіх ноч пакарыла.

Скарыцца любы мусіць вусцінай сіле.
Шчаслівы, хто сон мае мілы!
Ды мой сон благі, бы слама,
Вакол — цяжкі змрок, немата,
Вакол усё спіць, бы ў магіле.

Мне здані ліхія душу калацілі,
Змагацца ж не мела я сілы...
Ды раптам ясната ў акне
Ад сну прабудзіла мяне, —
Дасвецця агні засвяцілі!

Дасвецця агні пераможна-прароча
Развешваюць жудасці ночы.
Яшчэ промні сонейка спаць,
Дасвецця агні ўжо гараць,
То свеціць іх творца, рабочы.

Устань, хто жывы, чыя думка паўстала!
Гадзіна для працы настала!
Не бойся імглы на зямлі, —
Дасвецця агонь запалі,
Хутчэй каб зара запалала!

Пераклад В.Стралко

21 (13)

▶ ЛЁСЫ

НЁМАН ПЛЫВЕ Ў ВЕЧНАСЦЬ

Яўген ЛЕЦКА

Аўтар прапанаваў свой матэрыял — як прадмову да падрыхтаваных ім успамінаў Ніны БУЛАЎКА «Пішу і плачу...», як прадмову да сімвалічнага і паказальнага заходне-беларускага лёсу. Яна ж паказалася рэдакцыі «Б» самастойнай публікацыяй: ці пачаткам-накідам рамана, ці — прынамсі — эсэ. Згаданыя ж успаміны чытайце ў наступных нумарах...

Надзвычай прыгожая наднёманская вёска... А мо і мястэчка, бо хатаў і людзей было там багата. Купіск (туэйшыя людзі называюць Купіцк, ці Купіцак) дзвюма доўгімі паралельнымі вуліцамі выцягнуўся ўздоўж Нёмана. Адзін канец, ад Любча, падступаецца да ацалелай у нягодах замкавай вежы. Яна на ўзвышшы, а таму і відаць здалёку...

Купіцкая паўшэхная (як яе звалі тады, бо было гэта за польскім часам), што па-беларуску абазначае пачатковая школка. Усе прадметы, апрача польскай мовы, тут вучылі па-свойму. Але палякам тая беларускасць была не да носу. А таму яшчэ да пачатку заняткаў прыехаў прадстаўнік адміністрацыі, нейкі важны службовец, па-польску ўжэнднік, і пачаў агітаваць, што для добра саміх людзей трэба перавесці школку на польскую мову.

...Так ужо заведзена, што ў нас на Беларусі частуюць гасця, няхай сабе дасюль і незнаёмага. Ну, а тут у прыдачу яшчэ і важная асоба, ужэнднік з самой Варшавы. Дзякаваць Богу, не зломкі і абібокі, а людзі працавітыя, шмат да чаго здатныя жылі ў Купіцку. І хоць цяпер быў прыканец лета і шмат чаго смачнага з'елі сенакос са жнівом, але не бяды: нішчымнымі, а тым больш у хаце настаўніка, ніколі не заставаліся. На гарышчы ў падстрэшы ў вялізным, на два абхваты лазовым кашы, што, апустелы, злёгка пагойдваўся пад самай страхою, яшчэ дасюль датрывалі дзве пары шкідэндаў — важкіх, напханых у тоўстыя кішкі каўбасаў, якія могуць вісець і да першай свежаніны. А яшчэ ў кашы ацалелы ладны, як булавата галава, каўбух, які ў Прынямонні называюць паўхіром. Дзеля гэтага выкарыстоўваюць самы звычай-

ны свіны посік, кажучы не вельмі мілагучна, каструбавата, але ж «па вучонаму», мацавы пузыр, які праз адтуліну выпягваюць навыварат, старанна саскрабаюць тупаватым нажом мяздру, каб быў чыстым і без усякага паху, потым мнуць на сталю, некалькі разоў надзінаюць паветра, каб расцягнуўся да патрэбнага памеру, раскочваюць далонямі па стольніцы. Потым праз тую самую адтуліну ёмістасць набіваюць самым лепшым: любівым, без плевак і сала, мясам, — і ўрэшце кругляк робіцца падобным на тугі футбольны мяч.

Клеман абрэзаў почапку, беражна павагаў каўбух у далонях. Ім ён і наважыў пачаставаць ганаровага гасця, спадзеючыся, што ўсярэдзіне, не дай Божа, не завяліся чэрві ці плесень, і паўхір да гэтага ўрачыстага моманту як належыць датрываў. Беражна прыціскаючы каўбух да грудзей, асцярожна спусціўся па драбінах у каморку, выйшаў праз сені ў хату на кухню, паставіў каўбух на сталю, паляпаў далоняй па круглай бакавіне, ласкава пагладзіў, быццам паддобраваючыся. Потым узяў з прыпечку вялікі, яшчэ пазалетася адмастачаны ў купіцкай кузні са скоска, гэта значыць касы, што адслужыла гаспадару свой век, востра адточаны нож і, прымружыўшы вока, прыкінуў, які кавалак адчваліць, і (была не была!) разануў напрапалу. Ладны кавалак бакавіны адваліўся ад кругляка, Клеман з палёгкай уздыгнуў. Асцярожні, дзякаваць Богу, былі марнымі, каўбух удаўся на славу: чырванюшчы, як сёння напханы. Пах ад розных гародных і лясных прынадаў напўніў хату так, што ў мужчынаў адразу слінку пагнала. Кот, які цёрся аб нагу ды мурлыкаў сваю нязменную песню, узрадаваўся, перакуліўся на спіну, задрыгаў лапкамі і аж замяўкаў ад пажаднасці, просячы смачнага.

На сталю тым часам з'явіліся грыбы трох гатункаў: гэта паласаченькія, як тыя далёкія заморскія зебры, шчодра палітыя самаробным (на недалёкім адсюль нёманскім прышыве хуткачэнай рэчцы Валоўцы былі ў мльнах алейні, дзе з льянога семні ціснулі залацісты алей) заменікам тлустасці, ды аздоблены тонкімі скрыльчэкамі цыбулькі рыжыкі. А ў другой глінянай місцы раскашавалі ў смятане лахмаценькія ваўнянікі. Тут ужо падаспела і патэльня са смажанымі баравічкамі, чырво-нагаловікамі і лупенікамі — падымаўся пахучы ад цыбулі і ўкропу, і яшчэ нейкіх зёлак парок.

А яшчэ ж была рыба, бо як без яе абысціся, калі ціхімі пагодлівымі вечарамі яна гуляе так, што аж ходырам ходзіць Нёман. Таму і грэх не чарпануць з таго нічыёго, але для людзей, багачы. Радаваў вока невялікі, кіло на паўтара, падвэнджаны сомик, ды два ладныя залацістыя ліні. Следам пасярод стала заняла ганаровае месца апаньва з падсмажанымі на свіным тлупчы невялікімі, іх тут называюць сіцзорыкамі, шчупачкамі.

Дарэчы, рыбу ў Прынямонні смажылі толькі тую, якая толькі што зракі, яшчэ жывая. Спытаеце, а адкуль ёй было тут жывой узяць-

ца, калі гаспадар марнаваў перад гэтым цэлы вечар на сходзе. Але ж, шаноўныя, перад гэтым была раница, і ўлоў настаўнік пакінуў у кустоўі, дзе была крынічка, у драцяным садку, адкуль рыбу і прынёс пасланец. Прынадна выгладзілі і скрылькі жаўтлявага, таксама дома зробленага на могіне (сычыгу) з маладзенькага цяляткі, швейцарскага сыру. Ну і, як без іх такою парою абыдзешся, мала-сольныя агурочкі ды парэзаныя чырвоныя і жоўтыя памідоры...

— Ну, пане Казак, я вам скажу, маеце чым страўнік пацешыць — жывяцё, нічога не скажаш, няблага. А скажыце, — хіравата прыжмуркуў вока, — чаго гэта мужыкі бунтуюць, каб далучыць нашу, Заходнюю, Беларусь да Саветаў? Няўжо вы думаеце, што беларускі савецкі настаўнік можа сабе дазволіць такое? — абвёў рукою стол школьны службовец і змоўк, чакаючы адказу.

— Ай, што тут доўга казаць... Давайце лепш спачатку для знаёмства зробім па кілішку, каб ахвотней гаварылася. Я во тут для ганаровага гасця прызапасіў кручок «Польскай выбаровай». Каб было нашае застолле не проста так, а афіцыйна, як належыць у нашым паньстве. То здраве, Васпана!

Дзецюкі кульнулі невялікія чарачкі, якія тут называлі напарткамі, крактанулі, падчпілі на відэльцы тое, што кожнаму было дастападобы. Перапыненую гаворку павёў настаўнік:

— Што я вам, пане Баляслаў, адкажу на ваша пытанне: не быў, не бачыў, што і як у тых Саветах. А гавораць і пішуць, самі ведаеце, усяляк. Але скажу вам па шчырасці: каб мець, трэба рабіць. Бо нічога з неба не зваліцца. А наш народ працавіты. Мы ж усе графскія, не ведаю ці чулі... Шчорсы адсюль, як напасткі, мо верст дзесяць, не болей. Паншчыны, прыгону ў нас за графам ніколі не было, чыніш з гаспадарак яму плацілі, бо ён жа ўсіх сваіх падданных адпусціў на волю яшчэ задоўга, як зрабілі гэта ў Расеі паводле царскага дэкрэта ў 1861 годзе. Асабліва людзям да душы быў стары граф, па-мойму Літавор Храбтовіч. Людзям спрыяў у няшчасці. Калі, скажам, мор на скаціну нападзе, ён дапамагаў чалавеку акрыяць і зноў на ногі стаць: даваў на развод маладняку. Ды якога, спытаеце?! Не нейкіх прасяцкіх, а завадовых параст і цялят самай чыстай пароды, завезенай ім сюды з самой Галандыі. Мо бычылі дзе ў дварох, бо ў нас свіней на выган не выпускаюць. Парода і да гэтых пор датрывала: прыроста, чорна-белая з кароткімі задзірастымі лычачкамі, чаплавуха, з доўгім тулавам на кароценькіх ножках. Такога як выкарміш, заколеш — мяса і сала нават на вялікую сям'ю да Калядаў хопіць. А потым, пасля свята, людзі колюць другога. За Вялікдзень хапае. Бо яшчэ ж і авечак, і гусей рэжуць. А на прадвесні, а то і пад Сёмуху хто падгадуе, то цялё. Каровы ж таксама з графскага статку, чорна-белыя аляндэркі. Во, зірніце на масла, бачыце, як красок жоўцеўняе. І малака маладая дае літраў пад дваццаць, старая, бо ўжо ў гадох, трохі меней. Але

скажу вам, пане Баляславе, яшчэ раз паўтаруся, каб мець — трэба на гаспадарцы працаваць з раницы да вечара, ад цямна да цямна. А гэта не кожнаму пасуе. Вось агітатары і падбухторваюць народ, што ў саветах у тых калхозах надта добра жывецца: адрабіў восьм гадзін — і хоць трава не расці: як хачу, так сваім вольным часам распараджаюся. І галава не баліць, што дождж сена ў пракосах змочыць, што засуха выпаліць увесь ураджай, а ў мокры год усё ў лагчынах пагніе. Адным словам, як той казаў, жыві і радуйся, бо там чалавек свабода...

— Вы што, пане Казаку, жартуеце, ці што?.. Свабода! Дзе свабоду знайшлі! Ды там усе як пад шнур ходзяць, баяцца адхінуцца ці ўправа, ці ўлева. Але ўсё адно органы выяўляюць ухілы адзін за адным. І, паверце, па галоўцы за гэта не глядзяць. А вы — свабода!.. Наконт таго, што весела пры той свабодзе жывецца, дык ад вяселосці той заскачаш. Толькі, ведаеце, як той мядзведзь на патэльні, да чырвона распаленай...

— Яно, мабыць, так і ёсць. Ну, а што там беларуская мова нібыта паўсюль у пашане, што ўся адукацыя, знізу да верху, толькі на сваёй беларускай мове. Што вы пра гэта скажаце?..

— Вучаць там ого як удала і паспяхова! Асабліва ў такой вышэйшай навучальнай установе, як НКВД. Месяц-два актыўна-інтэнсіўнай вучобы, пасля чаго выпісваюць дакумант на беларускай мове аб паспяховым завяршэнні вучобы і адразу пасылаюць удасканалвацца ў суседняю Матушку-Расею, у далёкія сіберныя краі. Вось там-та ўжо грунтоўна, як нідзе ў свеце, адукацыю атрымаеш. Каму дзесяць, каму пятнаццаць, а каму і ўсе дваццаць пяць гадоў бясплатнае вучобы гарантуюць...

— Няўжо праўды? — замаркоціўся Казак. — Няўжо ўсё гэта, што вы, пане Баляславе, кажаце — праўда?

— Яшчэ якая праўда! Чыстая праўда. Паверце мне, пан Кліменцій. Была там, што таксама праўда, так званая беларусізацыя. Сёй-той ад радасці і шчасця аж рот разавіў, крычучы: «Няхай жыве савецкая ўлада і яе мудры правадыр, бацька ўсіх народаў Сталін!». Наіўныя! Уся гэтая беларусізацыя была патрэбнай бальшавікам, а гэта тыя самыя расейскія імперыялісты, толькі што ў чырвоны колер перафарбаваныя, каб выявіць сапраўды нацыянальна свядомых беларусаў, а потым зрабіць з імі тое, што мы і бачым. Вось так, пане Казача!..

— А вы? Хто ж вы самі такі, пан Баляслаў? Вы на зборні сябе выдавалі за заядлага паляка, агітавалі, каб людзі перавялі беларускую школку на польскую, самі па-польску размаўлялі, а тут, чаму я вельмі адразу здзівіўся, гаворыце па-беларуску не горш, чым я, спрадвечны беларус, а да ўсяго і настаўнік беларускай мовы. Неяк не ўкладваецца, выбачайце, у маёй мужыцкай галаве...

— Іх-хе, браце... — Баляслаў неяк раптоўна абв'яў, куды і падзелася ягоная яршыстасць. — Расказаць... Дык я і так занадта шмат

гавару... А ты... — ён пільна, нібы працінаючы наскрозь, паўзіраўся настаўніку ў вочы. — Але, бачу, не зтых... Ды, ладна, я, здаецца, яшчэ ў людзях не памыляўся... Што ж, паспавядаюся. Тым больш, што ў споведзі даўнавата не быў...

Засяродзіўшыся ў сябе, Баляслаў распавядаў пра сваё жыццё, Кліменцій, напачатку верачы і не верачы, уважліва слухаў, усё больш пранікаючыся чутым...

Выявілася, што па нараджэнні гэты ўжэнднік з Варшавы быў нікім не палякам, а самым сапраўдным, з крыві і касці, беларусам. Нават праваслаўнага веравызнання з радавітай, хоць і небагатай тутэйшай шляхты. Ягоны продак браў удзел у паўстанні Каліноўскага, адбыў пасля паражэння пакаранне ў Сібіры і да кону жыцця цікавіўся ўсім беларускім: запісаў ад сялянаў песні, казкі, паданні, усё пра даўнейшае чутое, ды і сам часам пісаў беларускія вершыкі ў народным складзе. Ці не пад яго ўплывам Болек (тады яшчэ Тодар) паступіў у Віленскую беларускую гімназію, а потым на гістарычны факультэт універсітэта імя караля Стэфана Баторыя. Але там беларушчыны нават і заваду не было, усё дыцціпліны выкладалі па-польску, больш таго, усё пранізваў польскі дух, і Тодар пару семестраў меў праблемы са сваім, як потым выявілася, уніяцкім імем, і беларускім невыгодным вымаўленнем. Шмат хто са студэнтаў, а таксама выкладчыкаў глядзеў з-за гэтага на яго як на непаўнацэннага, крыху прыпыленага, хоць вучыўся ён старанна і шмат каму са сваіх насмешнікаў мог уцерці нос. Але пачуццё сорама і брыдкасці за свой акцэнт, як працякае, увесь час над ім вісела, і, каб неяк яго пазбыцца, ён з трэцяга курса перастаў ездзіць да бацькоў да хаты, каб здерці і змыць з сябе ў горадзе, як яму тады здавалася, усю гэтую заразу, з-за якой ён мо папсаваць сабе ўсё далейшае жыццё, бо пра які службовы рост можна было казаць і марыць з яго імем, верай, нацыяй і мовай...

З першымі трыва складнікамі бяды ён даў рады. Праз неймаверныя душэўныя пакуты, пераадолюючы страх перад вышэйшымі нябеснымі сіламі, ён стаў прыхрыстам: перапісаўся з беларуса на паляка, з праваслаўнага на каталіка, змяніў імя Тодар на Баляслаў. Заставалася толькі мова, дакладней вымаўленне, бо з лексічнага гледзішча ён размаўляў па-польску бездакорна. Стыль маўлення ён таксама засвоіў, можна сказаць, на выдатна, хоць пры гэтым меў нямаля клопату, бо пабудова фразы, інтанацыя, правільнае ўжыванне натуральнага менавіта для гэтай мовы сінтаксісу — шмат значыць для класічнага валодання вуснай гаворкай. Для таго, хто, вядома, у гэтай тонкай, нават далікатнай справе разбіраецца. Бо большасць людзей гаворыць так, як ім ад нараджэння, на генным узроўні ад продкаў перадалося. Кожнаму народу і яго асобным прадстаўнікам родная мова ад Бога дадзена, і як на ёй гаварыць — ад роду напісана.

Працяг на наступнай стар. ▶

▶ ЛЁСЫ

НЁМАН ПЛЫВЕ Ў ВЕЧНАСЦЬ

◀ Працяг.
Пачатак на стар. 21 (13).

Але калі слабейшы народ падпадае пад панаванне мацнейшага, то і імкнецца пад захопнікаў падладжвацца, ды і гаворыць не на сваёй мове, а на мове прыхадняў. Іякімі ж наівамі выглядаюць тыя, хто засвойвае пару соцень слоў чужой мовы і, пазбыўшыся сваёй, карыстаецца імі, наіўна спадзеючыся, што ён размаўляе на мове іншага народа, скажам, расійскай ці польскай. А насамрэч гэта штосьці дзікунскае і ненатуральнае, карыстаючыся чым можна паразумецца ў справах бытавых, нават тэхнічных, але не духоўных, асвечаных вышэйшым сэнсам. Таму жалю вартымі выглядаюць тыя, хто на мове не свайго, а іншага народа стараецца выявіць сваю душу, стварыць вышэйшыя духоўныя каштоўнасці. Атрымліваецца падробка, імітацыя, бо вышэйшую сілу не ашукаеш. Кожнаму народу ад Бога — свая мова, а іншае — ад нячыстага...

Да гэтых, цяпер для яго бяспрэчных ісцін, Баляслаў прыйдзе пазней, а пакуль што ягоную душу раздзіралі сумненні, распач, пакуты. Хто ведае, кім бы ён мог стаць у нянавісці да свайго, беларускага, з якім ён так дарэшткі не мог звалодаць і ад яго пазбыцца так, каб ніхто не мог здагадацца, што ён прэрхрыст і прэрэварацень. Самыя змрочныя думкі апаноўвалі яго, пачынала нарастаць пачуццё саманянавісці, ён перабіраў сваё жыццё ад пачатку — і ўсё больш знаходзіў у ім такога, што сведчыла пра яго нікчэмнасць і неадпаведнасць духоўным ідэалам як продкаў, так і ўласнай маладосці...

Усё гэта разам, з дня ў дзень нарастаючы, урэшце магло прывесці да самагубства, бо думка пра тое, каб скончыць усё раз і назаўсёды апаноўвала яго вельмі востра, спараджаючы ўпадак духа, дэпрэсію, што цяжкім гнётам ціснула на яго з сярэдзіны, пазбаўляла адчування жыццёвай перспектывы і радасці змянога існавання. У такія часіны зняверанасці нічога яму было няміла: ні забавы з адна-

годкамі, ні лобшчы з паненкамі, да чаго раней ён быў ахвочы і здатны, ні яшчэ штосьці. Нібы злы дух намертва ўпіўся вострымі кіпцюрамі ў яго знявераную і спакутаную душу, цягнучы гвалтам яе ў свае цяніты...

Збавенне прыйшло звонку: напрыканцы вучобы ва ўніверсітэце яму надарыўся чалавек, які перавярнуў нанова амаль усё ягонае жыццё, ягоныя погляды на свет, самаўсведамленне найперш у стаўленні да сябе самога і адначасова да нацыянальнага лёсу беларусаў.

Сам па сабе Зэнэк быў разумным і глыбока дасведчаным у гісторыі роднага народа, рашучым і бескампрамісным, зняважлівым да тых, хто не падзяляў ягоных поглядаў і перакананняў. Яго здольнасці да навукі заўважлівыя, пакінулі працаваць на кафедры новай польскай гісторыі і для доктарскай дысертацыі зацвердзілі тэму польскіх паўстанняў XIX стагоддзя супраць Расійскай імперыі на землях колішняга ВКЛ, а цяпер так званых Крэсах Усходніх. Здавалася б, Зэнэка падсадзілі на каня, які вывезе вершніка ў далёкі і надзвычай перспектывны жыццёвы шлях. Бо абраная тэма была надзвычай выйгрышна для кар’ераў у санацыйнай, што адраджалася, Польшчы. Зэнэку, з улікам ягоных асабістых здольнасцяў, свяціла бліскучая навуковая будучыня, пашана і слава сярод сучаснікаў. Польская прафесура ўсялякім чынам падтрымлівала свайго ўлюбёнца, спадзеючыся, што дактарант у тэрмін напіша такую навуковую працу, якая апраўдае патрачаныя намаганні і спадзяванні.

Наконт асобы маладога навукоўца сумненні не ўзікалі: па веравызнанні каталік, па дакументах — паляк. Тое, што меў досыць выразны тутэйшы акцэнт — асабліва не насцярожвала, бо Віленшчына, як і сама Вільня, былі заселены зборным народам, у пераважнасці беларусамі.

Сякія-такія неспадзяванкі часамі вытыркаліся з ранніх публікацый Вазьняка і насцярожвалі прафесуру. Ды хто ў маладосці

не спатыкаецца, а тым больш не памыляецца...

Аднак тое, што ён паклаў на кафедру ў якасці доктарскай дысертацыі для ўніверсітэцкіх навукоўцаў, сталася сапраўдным шокам і жахам. Гэта ж трэба да такога даўмеца: антыцарскі вышваленчы рух на «крэсах усходніх» Зэнэк асэнсоўваў з гледзішча не польскіх, а беларускіх нацыянальных інтарэсаў, у першую чаргу як змаганне за аднаўленне дзяржаўнасці Вялікага Княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага да вуні з Польшчай, якая паводле дысертанта, непасрэдна спрычынілася да трагедыі беларускага народа, што доўжыцца да нашага часу...

Унія тая, паводле дысертанта, нічога добрага ў прычыне даць беларусам не магла, бо само яе заключэнне абазначала перамогу мацнейшага над слабейшым. Толькі наівы ад палітыкі ці здраднікі свайго народа спадзяюцца і разлічваюць на нейкую ідылію сужыцця двух народаў у адной дзяржаве, на роўнасць іх культуры і моў, пашаноўнае стаўленне да гістарычнай спадчыны абодвух народаў, паміж якімі ў гісторыі ўсяго было: сварак і звадак, крываваў сечаў, перамогаў і паразаў аднаго народа над другім. Тое, што ў адных выпадках з’яўляецца для аднаго святам і ўрачыстасцю, для іншага — жальбой і трагедыяй. Дык як гэтыя гістарычныя даты адзначаць у адной дзяржаве на дваіх? І хто і як ёю будзе кіраваць? Па чарзе, ці што, будучы выбірацца альбо прызначацца прадстаўнікі народаў? Безліч па сутнасці невырашальных пытанняў, на якія немагчыма адказаць на ўзроўні не толькі гэтых канкрэтных дзяржаў, але і на ўзроўні ўсяго чалавецтва, бо ўсе спробы аб’яднанняў заканчваліся поўным крахам, адасабленнем ці паглынаннем слабейшых мацнейшымі...

Наколькі ж раўнапраўнай для абайх народаў выявіла сябе Рэч Паспалітая, можна было зразумець і на гэтым канкрэтным факце стаўлення прафесуры да доктарскай дысертацыі Зэнэка Вазьняка. Здавалася б, павінна была разгарэцца вострая гарачая

дыскусія, у якой погляды Вазьняка будучы разматлошыны ў пух і прах. Ды ці мала што можа здавацца? Абмеркаванне калі і было, дык патаемнае, без самога вінаватага. Нават, казалі, гарачыя галовы патрабавалі перадачы дысертацыі ў судовыя органы і абвінавачвалі яе аўтара у дзяржаўнай здрадзе. Але абыйшлося, пераважыла памяркоўнае, гэта значыць ліберальнае стаўленне: Вазьняка ўсяго толькі звольнілі з універсітэта за неадпаведнасць пасадзе, якую ён займаў... Пасля гэтага знайсці сабе працу па спецыяльнасці стала ў прычыне немагчымым. Трэба было выбіраць з двух адно: альбо вяртацца на бацькоўскую котліну і працаваць на зямлі (да чаго Зэнэк быў ужо няздатны, бо горад яго хлебарабскую натуру сапсаваў), альбо перабываць з хлеба на соль выпадковымі заробкамі ў Вільні. Вазьняку пашанцавала: апрача гісторыі было ў яго яшчэ адно моцнае, хоць пакуль што аматарскае захапленне: фатаграфія. А ў той час славай як майстар-фатограф на ўсю Вільню карыстаўся выхадзец з Наваградчыны Ян Булгак. Ён і ўзяў пад сваю апеку Зэнэка. Усё было б добра, майстар пачынаў глядзець на свайго падмайстра як на магчымага пераемніка і наступніка. Але таго падвяла апантанасць беларушчынай. Цяпер ён бачыў сваё прызначэнне ў тым, каб вярнуць сусветнавядомага майстра ў сваё спрадвечнае беларускае лона. Аднак натыкнуўся на глухое непрыняццё. Скончылася тым, што пан Ян папрасіў пакінуць яго ў спакой: я, сказаў, пачуваюся стопрацэнтным палякам, як па мове, культуры, так і па адукацыі, па поглядах. Зусім верагодна, што ў часы Вялікага Княства Літоўскага нашы продкі належалі да стопрацэнтнай беларускай шляхты, але ж чалавек жыве не мінулым, а сённяшнім днём. Я маю любімы занятак, прызнанне ва ўсёй Польшчы, маю спакой у душы і не бачу ніякай патрэбы ламаць праз калена свой лёс і перажыць тое, што, шаноўны пан Зэнэк, напаткала вас...

На тым і развіталіся. Па апошніх звестках Баляслава Вазьняк

пару гадоў таму ўзяў манаскі пострыг і цяпер знаходзіўся ва ўніяцкім марыянскім кляштары. Бо не знайшоў сабе прымянення ў жыцці свецкім. Быў па натуры лідэрам, ідэолагам, але органы дзяржаўскай яго абклалі так, што ні пра якое грамадскае паўнакроўнае жыццё не магло быць гаворкі. Пра тое, што збіраецца ісці ў манастыр, Баляславу не прызнаўся, бо, зусім верагодна, і сам не быў упэўнены ў слупнасці такога рашэння. Але пры той іхній апошняй сустрэчы выказаў некалькі важных для Баляслава думак. Кожны сведомы беларус, меркаваў ён, павінен сам перада сабой паклясціся ў вярнасці Бацькаўшчыне і жыць з верай у яе адраджэнне як паўнаватарскай еўрапейскай дзяржавы. І рабіць усё ад кожнага залежнае на яе карысць, на памнажэнне адданаў ёй прыхільнікаў і абаронцаў. Рабіць гэта па магчымасці патаемна, бо і тут, у Заходняй, а пра Усходнюю і казаць няма чаго, усё адсочваецца тайнымі і яўнымі агентамі спецслужбы. У гэтай сітуацыі татальнай слежкі кожны сапраўдны патрыёт Беларусі павінен быць на вагу золата. Бо немінуча прыйдзе час, калі зазвоняць вечавыя званы з заклікам на ўсенароднае рухэнне за вольную і незалежную Беларусь. І тады зноў высокая ў неба ўзляціць і ўзаўсёда наш святы, бо гэта сцяг збаўцы роду чалавечага Ісуса Хрыста, бел-чырвона-белы сцяг, наш спрадвечны герб «Пагоня», на якім крыж нябеснай апякункі беларусаў Еўфрасіні Полацкай. І як бы д’яблы ні дралі кіпцюрамі зямлю, як бы ні бэспілі нашыя святыя сімвалы — служкам апраметнай ніколі не падолець светлыя нябесныя сілы. З верай у гэта і будзем жыць!

Зэнэк моцна паціснуў Баляславу руку, павярнуўся і, нічога больш не сказаўшы, знік у накірунку да Вострай Браны...

Было пазнавата, шэрая гадзіна, зямлю агортваў лёгкі прыщмак.

Назаўтра раніцою Баляслаў сеў на прысланую солтысам падводу і ад’ехаў ва Уселоб. Больш у тутэйшых мясцінах ён не паяўляўся. Але шмат чаго, пра што ён гаварыў з настаўнікам, спраўдзілася...

▶ MEMORIA

СПАЧЫЛА ТАДЗІЯНА КЛЯШТОРНАЯ

2 сакавіка, на 79-ым годзе жыцця, памерла старэйшая дачка расстралянага ў Курапатах Тодара Кляшторнага Тадзіяна Кляшторная.

У Тодара і яго жонкі Яніны (у дзявоцтве Германовіч) было тры дачкі. Усім ім давалі новаўтвораныя ў духу часу і з паэтычным ухілам імёны: старэйшай — Тадзіяна (ад першых складоў імянаў бацькі і маці), сярэдняй — Весналіна (ад «вясна»), і малодшай — Мая (ад назвы месяца). Ды лёс іхні склаўся, як вядома, далёка не павянаваму, непагодна, як лёс сям’і «ворага народа». Дзеткі-малалеткі спаўна адказвалі за бацьку. Яніну з чатырохмесячнай Майяй саслалі

ў «Алжир» (Акмолинский лагерь жен изменников родины). Старэйшымі апекавалася некаторы час сястра Тодара Александрына, а затым іх адправілі ў розныя, з улікам узросту, дзіцячыя дамы Мардовіі...

Пасля вайны Тадзіяна (у роднай вёсцы бацькі Парэчча яе звалі Тадзіяна) скончыла Лепельскую педагагічную вучэльню. Настаўнічала некалькі гадоў на Браслаўшчыне, дапамагала як магла гадавацца і набываць веды малодшым сёстрам. Мела ўласную сям’ю, і сама стала маці траіх дзяцей — двух сыноў і дачкі. Пасля заўчаснай смерці мужа давялося расціць іх адной. І яшчэ — выхоўваць чужых у дзіцячым садку (апошняе месца працы). Словам — дзедці. Таму і першыя

вершы былі пра дзяцей і для дзяцей, таму нават нейкі час вяла дзіцячы літаратурны гурток пры Віцебскай гарадской бібліятэцы. А калі задумвалася ў вольную часіну пра сваё жыццё-быццё, клаліся на паперу радкі: *Шчасце — гэта дабрата людская, Усё, што іншым ты зрабіў, аддаў. Ведай, што тады яно спаткае, Калі сам яго ты будаваў.*

Мы пазнаемліся ўпершыню ў рэдакцыі газеты «Літаратура і мастацтва»: Тадзіяна зайшла да нас, каб аддаць адзін свой вершаваны водгук на публікацыю З. Пазьняка і Я. Шмыгалёва «Курапаты — дарога смерці». Потым сустрэліся, калі рыхтаваўся да друку ліст за подпісам усіх трох дачок Тодара Тодаравіча Кляшторнага, — ліст, якім газета

распачынала размову пра тое, якім быць помніку ў Курапатах. Ён варты таго, каб згадаць яго тут. «Цяжкія нагоды выпалі на наша жыццё, на жыццё сям’і «ворага народа», — пісалі сёстры Кляшторныя, — але варта было іх цярэць і жыць хоць бы дзеля таго, каб дажыць да гэтых дзён — дзён Праўды і Справядлівасці. Курапаты — гэта кавалачак шматпакутнай нашай Радзімы, гэта наш боль, наш смутак, наша горкая непазбыўная памяць...».

Гэты ліст друкаваўся ў лютым 1989 года. А з самой Тадзіянай Тодараўнай мы бачыліся ў апошні раз увесну 2008 года ў мястэчку Камень, дзе пачынаў вучыцца ў яшчэ земскай школы яе бацька і якое суседнічае з яго родным Парэччам. Адзначалася 105 гадавіна з дня нараджэння паэта. На святаванні былі запрошаны з Мінска і мы: Мая Тодараўна, я і Аляксей Пашкевіч як кіраўнік пісьменніцкага саюза і да таго ж укладальнік зборніка

выбраных твораў Тодара Кляшторнага «Сляды дарог». З Віцебска прыехала Тадзіяна Тодараўна. Таварыская, ветлівая. Гучалі са сцэны вершы паэта-юбіляра ў выкананні старшакласнікаў, выступалі яго землякі, з асаблівай цеплынёй і цікавасцю ўспрымаліся словы яго дачок — Тадзіяны і Маі. Тадзіяна чытала верш «Душа» — пра сваё адчуванні на роднай Лепельшчыне, пра патрэбу прадаўжаць «сэрца светлую песню», недапетую бацькам.

І вось яе не стала. Яна пайшла ў той, лепшы, свет — да бацькі. Думаю: што адкажа яна, калі бацька спытаецца пры сустрэчы: «Як там, што там чуваць на нашай Беларусі, дачушка? Па-ранейшаму лепшых сыноў абвясчаюць «ворагамі народа» ці, можа, усё змянілася да лепшага?» Думаю, цяжка будзе ёй, Тадзіяне Кляшторнай, адказаць на гэта пытанне. Бязрадасным будзе яе адказ.

Анатолий ВЯРЦІНСКІ

23 (15)

ГРАМАДСТВА

▶ ГУТАРКА

Антаніна ХАТЭНКА: «БЕЛАРУСКАГА НЕ СТАЛА МЕНЕЙ, АЛЕ ЯНО ПРЫХАВАНАЕ»

ЭТНОГРАФ З КАНДЫТАРСКАЙ ФАБРЫКІ. — ДЗІВА-ДЗІЎНАЕ НА «ЎКОНЕ». — КАМЕРЦЫЯ ПЛЮС КУЛЬТУРА. — ПАЭЗІЯ ЦІ «ЦУКЕРКАВЫ ФЭСТ»?

Прапануем чытачам размову з Антанінай Хатэнка — паэткай, этнакультуралагам, якая займае рэдкую для айчыннага вытворчага прадпрыемства пасаду вядучага спецыяліста па этнаграфіі на кандытарскай фабрыцы «Ўкон».

З ініцыятывы спадарыні Антаніны, падтрыманай кіраўніцтвам фабрыкі, у 2010 годзе ў мястэчку Івянец адбыліся два феерычна цудоўныя мерапрыемствы: «Цукеркавы фэст» і «Творчы кірмаш» — з цукеркавымі дарункамі, этнічнымі строямі, дзівоснымі вырабамі народных майстроў, з русалкамі, музыкамі і князем Вітаўтам. Безумоўна, адметная атмосфера свята ў значнай ступені тлумачылася адметнасцю самога Івянца: утульныя вузкія вулкі, дом з надпісам «Жыве Беларусь!» на даху, беларуская мова...

Фота Кірылы Дробана

— **Спадарыня Антаніна, як атрымалася пераканаць кіраўніцтва «Ўкона» ў мэтазгоднасці ўвядзення пасады вядучага спецыяліста па этнаграфіі?**

— Дзіва-дзіўнае, але прапанова ішла не ад мяне, а ад гэтай кампаніі. Так здарылася, што я з імі што-нішто рабіла, былі нейкія тэарэтычныя размовы. І вось атрымалася, што я працую на «Ўконе» ўжо каля года. «Ўкон» імкнецца, каб праз прывабліванне людзей да традыцыйных рэчаў паступова гучала і сама кампанія. Адна з іх мэтаў мне якраз пасуе: судачыненне людзей, якія займаюцца камерцый, з нацыянальнай культурай. Пакуль што такіх прыкладаў у нас мала, яны рэдкія і выключныя. Так, на пачатку дзевяностых, калі ўтвараліся прыватныя кампаніі, хараша займала гэтую нішу кампанія «Дайнова». Там былі нацыянальна свядомыя, беларускамоўныя людзі. Цяпер штосьці па-беларуску робіць шмат хто з вытворцаў, а калі казаць пра практыч культуры, этнічна ўгрунтаваныя, то нашыя спробы тут ці не першыя.

— **Ваша справа — менавіта арганізацыя этнаграфічна-культурных мерапрыемстваў, альбо плануецца нейкім чынам улічваць беларускія традыцыі ў назвах цукерак, у дызайне абгортак, пры афармленні цукеркавых набораў?**

— Я, вядома, думала, што перакуло свет дагары нагамі, усе цукеркі стануць беларускімі, з беларускім дызайнам абгортак, але так яно не выходзіць, і не таму, што хтосьці вельмі ўпіраецца: ёсць рэальная эканамічная сітуацыя, і немагчыма штурмам усё перайначыць, бо тут ёсць рызыка для кампаніі. Пакуль з усіх прапаноў, што я давала па назвах цукерак, прайшлі толькі дзве — не таму, што яны беларускія, а таму, што ёсць свае механізмы, якія рухаюцца вельмі павольна, — стандартызацыйныя механізмы. Назва цукеркі, дызайн абгортакі трэба зацвердзіць у камітэце стандартызацыі — там адбываецца працэдура па вышук аналагічных назваў, каб яны не паўтараліся ў нас і ў арэале бліжніх краінаў.

І такі сёння мы пачалі вырабляць цукеркі з беларускімі назвамі: «Верас» і «Ласунак». У кожнай з іх свая рэцэптура — і ў «Верас» наша галоўная тэхналагія ўвяла міндальны арэх. Цукеркі прыгожа абгорнутыя, купалападобныя, як гэта цяпер папулярна.

— **З якімі цяжкасцямі вы сутыкаецеся на працы?**

— Вельмі цяжка, надзвычай цяжка штосьці прапаноўваць людзям, якія забылі карані, у якіх глыбока загнаны нейкі энергетычны клін, што беларускае — гэта занябанае, някаснае, прыніжальнае. Гэты бар'ер немагчыма так хуценька ўзяць і перайсці, гэта і не патрэбна, бо з'явіцца альбо пустэля, альбо агрэсія, і таму я ўсё прапаноўваю вельмі павольна — нават калядную аздобу ў офісе — каб гэта было зразумела, каб прынялося, а не ўспрымалася так, нібы ўсе падэксперыментам. Гэта вельмі тонкая псіхалагічная праца. Напрыклад, у нас ёсць свой сайт. Напачатку я памкнулася прыўнесці туды этнічную рысу: апавадаць нейкія гісторыі пра Івянец, калі тут знаходзіцца наша вытворчасць і мы лічым гэты гарадок сваім — але пакуль гэта не прынялося, бо на ментальным узроўні яно чужое.

Мне падабаецца, што ранейшае здзіўленне: «Ага, нам прапаноўваюць штосьці экзатычнае, давайце паспрабуем, паэксперыментуем!» — пачало пераходзіць у роўнае пачуццё павагі да беларускай культуры, у памкненне падмагчы гэтай культуры. Ёсць некалькі ідэй адносна таленавітых, майстравітых людзей, якіх хацелася б падтрымаць не толькі на кірмашах, але і рабіць нейкія перасоўныя выставы. «Ўкон» задумаўся, што можа ўклацца ў гэта грошы. Але ўсё гэта акупляецца не наўпрост — павяртаннем грошаў — а духова, нейкай унутранай годнасцю, ці што... Да таго

ж ствараецца культурны арэол вакол прадпрыемства...

— **Калі трапляеш у Івянец, то разумееш, што гэта мястэчка вельмі своеасаблівае. У чым яго адметнасць?**

— Менавіта ў маленькіх мястэчках, скуль узрасталі абрады, скуль жывіцца ўся наша культура, — менавіта там трэба ладзіць культурніцкія, этнічныя з'явы. Там людзі раскрываюцца. У Менску гэта відовішча: людзі стаяць, разяўляюць раты, і свята — гэта нешта адасобленае, як яно цяпер і існуе ў цывілізаваным свеце. У Івянцы мы не сягнулі ідэальнай варыяцыі: каб выканаўца з гледачом былі аднымі і тымі ж, — але, прынамсі, там няма моўнай мяжы. Івянец — унікальнае мястэчка ў тым сэнсе, што людзі толькі на працы, дзе змушаная атмосфера камунікацыі, пераходзяць на расійскую мову. Я вяртаюся адтуль нажыўлена сапраўднай беларускай мовай: мелодыкай, рэгіянальнымі слоўцамі. Мова там вельмі блізкая да літаратурнай, і людзі захоўваюць гэта — ім так камфортна.

Да таго ж у Івянцы шыкоўныя дамы з кветкамі, новая культура жытла, аздоба двара, новыя адносіны да свайго гаспадаркі. Насамрэч не новыя — традыцыйныя, але ўсё гэта было да такой ступені зруйнавана і ў побыце, і ў нашай ментальнасці, што адкрыццё мясцовай побытавай культуры агаломшыла мяне больш, чым тое, што івянчукі гавораць па-беларуску. Мова вельмі чэпкая, яна каранямі трымаецца, а дзіўна тое, што гэтае маленькае мястэчка дагледжанае на ўзроўні чэшскіх ці славенскіх вёсчак. Так, тут ёсць «Ўкон», керамічная фабрыка, маленькае прадпрыемства «Няштун», якое вырабляе накруўкі для кансервавання. Але людзі навучыліся зарабляць так, як мы не ўмелі за сацыялізмам: не адпрацоўваць патрэбныя гадзіны, а ўкладаць свой талент і здольнасці ды атрымліваць з гэтага дывідэнты, якія можна ўклаць у свой побыт, камфорт жыцця. Там дастаткова людзей, якія рызыкнудзі распачаць сваю справу на аграбяздзібах, і яны абавязкова прыўносяць красамоўныя, яркія этнічныя элементы. Гэтыя ідэі новыя па форме, але ўгрунтаваныя ў народнае мысленне.

Івянчукі сталі больш мабільнымі, вышукваюць шляхі самарэалізацыі: не чакаюць, што хтосьці прыйдзе і адкрые тут вытворчасць, з'явіцца працоўныя месцы і беспрацоўе само па сабе знікне — не, тут абудзілася заходнебеларуская жылка: гаспадарліваецца. На ўсходзе больш захапіліся сацыялізмам, калгаснай формай жыцця. А калектывізацыя бывае ўсялякая: талака, дзе адбываецца заўсёды абмен. Сёння зробім табе — заўтра мне, і тое і гэта ператворым у свята. Гэта ў калгасе знікла і перайшло ў нудную абавязалаўку. Нам патрэбна не чаканне шчодрай рукі, а спроба паверыць у самога сябе, і гэта шмат у каго атрыма-

лася. Таму Івянец ператварыўся ў еўрапейзаваны гарадок, туды памкнуліся культурныя лініі, бо там камфортна раскрыцца творчаму патэнцыялу.

— **Што было галоўным у зладжаных вамі святах?**

— «Цукеркавы фэст» быў заснаваны на паданнях пра Івянец. У мястэчку свая мова, свае спрадвечныя законы — але людзі не ведаюць гістарычных паданняў, увесь гістарычны пласт ляжыць асобна. Калі мы звярнуліся да яго, гэта было адкрыццём, і людзі гэта прынялі. Івянец быў заснаваны князем Вітаўтам, і Вітаўт адыгрываў аб'яднальную ролю ў сюжэце свята. Праз гістарычнае мы выстраілі рамантычную апавесць, узвёўшы ў статус таёмнага, рамантычнага коду нашу цукерыну «Світалю», якую адшукваюць як шыфр, як купальскую кветку. Кропелькамі, жменькамі мы збіраем адтуль, здалёк, святло гісторыі, якое дапаможа нам перажыць крызісы, непаразумеўні, хістанні цывілізацыі...

Увогуле, летні фэст быў падарункавы: мы проста раздалі паўтары тоны цукерак. Але гэта справакавала сквапнасць: людзі пачалі прыходзіць з кошыкамі, вёдрамі, бралі столькі, колькі могуць панесці, і ў нас ужо не атрымлівалася абмяжоўваць гэтую справу...

Дамінантай «Творчага кірмашу» было памкненне дапамагчы народным майстрам. Можна было навеці бульбы, морквы, людзей, якія б весялілі, і гэта быў бы кірмаш як па сучасных, так і па даўнейшых варунках. Але плануючы менавіта творчы кірмаш, мы разлічвалі, што там пазнаёмяцца майстры, якія працуюць у розных тэхніках і жанрах, дзякуючы гэтаму стануць рухаць новыя праекты, людзі пачнуць ствараць новыя лініі ўзаемаадносінаў. І сапраўды кірмаш адбыўся не толькі як кароткачасовая з'ява плюс абмен прадукцыі на грошы, а як абмен ідэямі і магчымасць іх рэалізоўваць.

— **Ці ўсё падчас свята атрымалася так, як вы планавалі?**

— На «Творчым кірмашы» мы праводзілі «Творчую пілігрымку», да якой, як я спадзявалася, далучацца ўсе, хто прыйшоў на свята — ператворацца ў русалак, лекараў, цыганоў, разняволяцца, пачнуць жартаваць, спяваць. Мясцовыя людзі прыгадаюць, старэйшыя перакажуць маладзейшым... Але гэтага не адбылося, і справа тут у пачуванні сябе маленькім чалавекам. На сваім двары чалавек ужо выяўляе ўнутраную годнасць, спрабуе прыгожа жыць, але на ўзроўні камунікацыі з іншымі ёсць нейкая скутаць. Нават уключыць людзей у нейкую гульню вельмі цяжка, бо ім замінае комплекс непаўнаважасці.

— **Як спалучаецца праца на «Ўконе» з вашымі ўнутранымі патрэбамі? Беларускія свята — больш дзейсны сродак нагадаць людзям пра іх гісторыю і**

традыцыі ў параўнанні з пісаннем кніг, музейнай працай?

— Для мяне самая актыўная фаза творчага выяўлення — калі адкінуць літаратуру і іншыя камерныя з'явы — была праца за дзевяностымі гадамі ў Беларуска-кім фондзе культуры, калі мы думалі, што пераніцуем увесь свет, комплексна адродзім усю культуру, адразу ўзбагацім беларусаў тым, што яны мелі тысячу гадоў таму. У нейкім сэнсе ўсё пайшло па вітку: час працы ў літаратурным музеі Янкі Купалы альбо сем гадоў на тэлебачанні падаюцца мне кансерватыўным. Гэта былі творчыя пасады, але адбываўся збор інфармацыі, яе запапашванне, а не выяўленне. Фонд культуры, цяпер «Ўкон» — магчыма сць напоўніцу выявіць тое, што я сёння магу аддаць. Фаза аддавання — вельмі прыемная, адно што раней з усімі сваімі ідэямі я была ў асяродку беларускамоўных людзей. А тут я патрапіла з утульнай цёплай сферы ў чужамоўны, чужамысленчы асяродак, дзе я незнаёмка — не зусім чужая, але збоку прыпёку. Я не дазваляю сабе штурмам прапаноўваць тое, што я хацела б прапанаваць: прыходзіць у кожны кабінет і казаць «а давайце зладзем Каляды». Я чакаю, пакуль людзі самі выявяць памкненне нешта рабіць іначай. Улетку мы прымяркуем цукеркавы фэст да адкрыцця новых ліній, запросім шмат замежных партнёраў — з Літвы, Латвіі, Польшчы. Гэта будзе мікраміжнародны ўзровень — з захаваннем гістарычнасці, рамантычнай лініі пра пошук ішчасця.

— **Як змянілася стаўленне беларусаў да свайго гісторыі, культуры з часу выхаду вашай кнігі «Зніч крыжовых дарог» (1992 год)?**

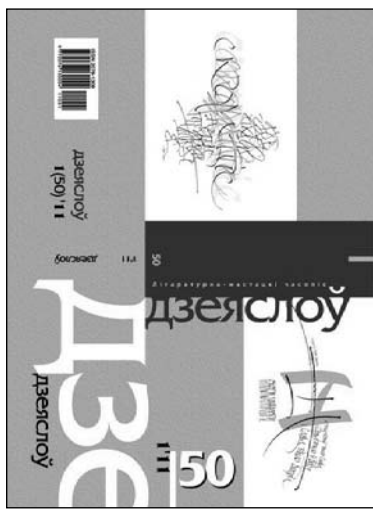
— Хваля дзевяностых, якая захапіла нас этнічнымі, гістарычнымі ведамі, сыйшла вельмі хутка, і новыя пакаленні ўжо не могуць ухапіць той энергетыкі — яна цяпер дыскрэтная, разнесена па лакальных тусоўках. Ёсць шмат маладых людзей, якія прадаюць беларускі этнічны тавар, прычым робяць гэта здорава, хараша, — прыкладам, ладзяць княжыя турніры. Але знікла беларуская дзяржаўнасць. Беларускага не стала меней, але яно прыхаванае. Калі я выклдала раней, моладзь была раскрытая да ведаў па этнаграфіі, міфалогіі, цяпер яна — адсланёная. Разам са мной у кабінете працуюць дзве дзяўчыны маркетологі, якія завочна скончылі тэхналагічны ўніверсітэт. У атмасферы кампанейскіх стасункаў яны зважаюць на тое, што «ага, вы нешта цікавае ведаеце, а раскажыце нам...». А калі размова адбываецца на афіцыйным узроўні, замочак адразу замыкаецца, усе ключыкі пахаваныя. Гэта людзі, якіх выдрэсіравалі казаць: «А нашто гэта нацыянальнае, яно не нада». Раней нацыянальнае было рызыкаўным, сёння для некаторых яно ўжо не патрэбнае.

Аляся Чарнавокая

▶ ЛІТАГЛЯД

«НАБЫТКУ НЕ ВЕРЫЛА СТРАТА»

Юбілейны пяцідзясяты нумар «Дзеяслова» зачынаецца прасторнай нізкай новых вершаў сьлынага паэта Рыгора Барадуліна пад агульным назовам «Анёл спагады». (Найбольш яскравы і падыходны радок я нават скраў для загалюка свайго артыкула.) Цікава, што сучасная літаратура, хоч не хоч, а цесна знітавана з грамадскай думкай і палітыкай. І прыўладныя літаратары, і незалежныя (ці апазіцыйныя) — адны службай, а другія супрацівам — не могуць абмінаць гістарычных дзей сучаснай Беларусі.

Так ці іначай, але наступныя пакаленні не будуць абдзеленыя ні афіцыйнымі дакументамі, ні літаратурнымі помнікамі сённяшніх дзён. Рыгор Іванавіч — сціслы мудры паэт нацыі, які ведае пану хімернаму і сапраўднаму, хоць, што казаць, бывала, і ён спакушаўся. Але не сёння, таму разумее і не крыўдуе:

*Жыццё міне і не заўважыць
Цябе ў спрадвечнай мітусні.
Не шмат усё тваё заваясыць
На шлях зла і дабрны.
Твой лёс затойць са спагадай
Усмешку сумную ў вачах.
Гўцяміш, ашуканы здрадай, —
Агонь патух і жар ачах.
Адстануць ад цябе заганы.
Быць светлым стоціцца гзмін.
І застанешся, смуткам гзаны,
Сабе самому на ўспамін...*

Нечаканы праязны раман паэта Славаміра Адамовіча «Цана Еўропы, альбо гісторыя Вільмана» ўяўляе з сябе задакументаваны і літаратурна падрэдагаваны тэкст ліставання з умоўнымі Сястрой і Братам і, як для абазначаных, то з мала прыхаванымі імёнамі і месцамі дзеяння. Нешта тыпу «нон-фікшн». Цікава, што і краіна (адна з найбольш дэмакратычных, цывілізаваных і сацыяльна абароненых у свеце), куды збягае аўтар у пошуку, як ён зазначае, не так палітычнага прытулу, як матэрыяльнага набытку, аказава-

еша для яго ледзь не таталітарнай душылкай... Пры гэтым чытач даведваецца, што аўтар атрымлівае там дармавыя 400 далараў на месяц, харчуецца нарвежскімі пратэрмінованымі выкінутымі прадуктамі, збірае шклатару, забірае для спажытку чужую хатнюю жывёлу — і з усяго гэтага мае навар для будучага жыцця... (Дарэчы, апісанне забойства маладой авечкі, як і некаторыя іншыя месцы ў раманах, проста выдатныя, пры чытанні іх пераймае дых не толькі ад голага натуралізму, але і ад не надта прыхаванага душэўнага раздраю самога пісьменніка.) Між іншым, аўтар хваліцца, што падобным чынам за два гады змог сабраць 7000 далараў. Аднак пры гэтым пафасна дадае наступнае: «Гэты рэжым, як і рэжым дома, не хоча бачыць цябе, ён баіцца, што ты парушыш іхні адладжаны механізм пажырання, ператварэння добра і красы ў горы дрэні... Ты чужы, чужы на іхнім свяце жыцця! Яны здэкваляся, смяяліся з тваіх змагарных памкненняў, яны даслалі табе адмову ў прытулку на твой дзень нараджэння, а калі ты не спужаўся, яны далі табе права на работу, але не прызналі ў табе палітычнага байца...» Тэкст названы рамана, у якім толькі асобныя кавалкі з'яўляюцца мастацкай прозай. Што гэта за жанр? Але — дачакаемся працягу. Шмат людзей ведаюць перыпетыі біяграфіі паэта С. Адамовіча — хто захапляецца ім, хто ставіцца да яго з іроніяй — але трэба аддаць належнае, паэт паказвае сябе такім, якім ён ёсць (хоць бы ў сваім уяўленні). Мы ўжо чыталі яго турэмны дзённік і запісы з амерыканскай вандроўкі. Але гэты тэкст, як для мяне, — авантурны раман аўтара з уласным лёсам. «Славамір застаецца самім сабой», — дадаў бы наўслед, каб у адначасе з гэтым «рамана» не чытаў яго нядаўна выдадзены зборнік вершаў «Рым»... У пераважнасці гэта сацыяльная і грамадска-палітычная лірыка. Хоць, безумоўна, ёсць і адметныя паэтычныя творы. І тут няма чаму здзіўляцца, аўтар даўно вядомы і адназначна таленавіты. Таму адзначу, што як у вершах, так і ў раманах, нібыта ў вядомым вершы «Нате!» У. Маякоўскага, літаратурныя тэксты падаюць публіцы Адамовіча-пакутніка і змагара з уласным лёсам ды акаляючым яго грамадскім ладам. Часам яго шкада, часам ён выклікае пачуццё спачування, часам — паразумення, але ніколі — поўнага даверу. Яго ўнутраны свет (у тым ліку і мастацкі) такі ж катэгарычна цвёрды, але не сцверджаны, як і яго былыя (ды і сённяшнія, чытанія ў ЖЖ) нацыяналістычныя заклікі. Ён — крэсіва, іскрой ад якога не падпаліш вогнішча. Яго хапае на агеньчык для раскурвання фіміама. Мне здаецца, што Славамір гэта разумее. І ўзрос, і здароўе, і энергетыка, і недабраны ў спланаваных акцыях мастацкі плён даюцца ў знакі.

Сыходзячы з таго, што талент не прагуляеш і не прап'еш, аса-

біста я спадзяюся, што далейшае ўнутранае духоўнае змаганне Славаміра Адамовіча яшчэ выкрасіць-такі тую паэтычную іскру натхнення, якая, калі і не ўзаўвядзе высокім зырккім полымем, то хоць распаліць агмень ці паходню, якія павядуць яго чытачоў на пошукі паэзіі чыстай красы.

У вершах вядомага паэта Андрэя Хадановіча няма ні чалавечага болю, ні трагедыі. Але яго творы цікава і нават займаюць чытаць і з інтэлектуальнага і з лінгвістычнага бакоў. Свет, створаны арыгінальнай метафарай, раптам аказваецца таксама па-свойму жывым і пачуццёвым. Да таго ж гэты своеасаблівы метасвет вызначаецца сваім версіфікацыйным раскладам жыцця, і ператварае ў некаторых момантах гэтыя неардынарныя тэксты ў самую што ні на ёсць Паэзію:

*я куплю ў букніста гадзіну
парыжскага сну
сорок восем хвілінаў спякоты і
дванаццаць залевы
каб накрывішыся мапай,
бы коўдрай, гадзіну адну
наварочвацца з правага берагу
Сены на левы*

Мяккім беларускім лірызмам, добрай мовай і чыгальным стылем уразіў сваёй рыбацкай прозай таленавіты віцебскі пісьменнік Сяргей Рублеўскі. Вядома, найперш тых, хто найчасцей карыстае свой вольны час не для рыбалкі, а для чытання мастацкай літаратуры. Не выключайце, што з часам яго чытачы могуць стаць ягонымі хаўруснікамі ў рыбацкай лоўлі.

«Калі пльывеш адзін па рацэ і спінінгуюш, дык здаецца, што Бог стварыў гэты свет наўмысна для цябе. Мусіць, так здаецца таму, што зусім не адчуваеш адзіноцты, а твая павязь з наваколлем зводзіцца да нітачкі. Па гэтай нітачцы-шнуры-лёсцы бяжыць нязводным сэрцавым токам прадчуванне дзіва. Пльывеш і круціш шпулю зусім паволі, таму што баішся прапусціць шчаслівае імгненне. А ўсё адно ўдача нечаканая, хоць і шчасліва непазбежная, у рэшце рэшт, як першы пацалунак.»

Адклаўся прахалодным ценем на сонечнай і неабсяжнай пляне гульнявога фармалізму Аксаны Спрычан (жаночкі раман і крыху гною «Беларускі дурань») апавед Сяргея Верацілы, аўтара, які раз-пораз узнікае ў сучаснай прозе нечаканна і з ніадкуль. На першы погляд, здавалася б, яго апаваданне «Сержык» вельмі прасценькае, але ў той жа час даткліва-тонкае ў псіхалагічным плане — з лірычнай асновай жыцця і ўсновай смерці... Адметны твор гэтага нумара.

Шукае сябе ў фэнтэзііных сюжэтах малады праязнік Юрый Несцярэнка, а паэт з Наваполацка Аляксей Аркуш спрабуе наладзіць сувяз паміж рэальнасцю і мроямі ў сваёй нізцы верлібраў. Вершы цяперашняга пражаніна (былога берасцейца) Макса Шчура эспрэсіўныя, аддаленыя і вычуваюцца як не заўсёды

разборлівае адчайнае рэха (распачны голас эмігранта ў глухую сцяну Айчыны). Гэтыя радкі тое амаль пацвярджаюць:

*Я цвік праграмы — у труне
ўсяе паэзіі сучаснай.*

.....
*калючкі ж будуць разжаваны
ўсяедным крытыкі вярблюдам,
а рэшта выльецца ўпясок...
Якая прагнасць — зняць прылюдна
з сарамацення паясок!*

Гомельскага паэта Віктара Яраца і віцебчаніна Уладзіміра Папковіча гэта абсалютна абыходзіць — яны, наадварот, трымаюцца ўтаптанага традыцыйнага шляху і спадарожнага суб'яднага гоману, а то і паўшэпту. Як у гэтым радку Яраца:

*Чуецца ў свеце сумётаў голас
адчыненых весніц.*

Альбо прагі паразумення, як у Папковіча:

*Я чытаю чужога паэта...
Адчуваю: па духу ён свой.*

Фарс-казка Вольгі Гапеевай «Кардыяграма: гісторыя адной нязгоды» досыць арыгінальная і, па ўсім відаць, сцэнічная, дзе ў ролях «лобоўнага трохкутніка» выступаюць Розум, Сэрца і Амур.

А вось дэбютанты гэтага нумара (проза Марыі Паўлоўскай і вершы Змітрака Кузменкі і Віктара Сямашкі) найбольш уразілі мяне творам апошняга з вышэйшых упомненых — «Здарэнне», тым самым як бы пацвердзіўшы асноўную характэрную рысу Паэзіі: не пастаянства, а — выпадковасці.

Затое гэтым разам парадавалі пераклады. Чытанне «энастэйнай» навэлы немца Даніэля Кельмана «Разалія едзе паміраць» у перакладзе Веранікі Дзядок доўга яшчэ не адпускала мяне, не зважаючы на спланаваную аўтарам завершанасць тэкста і героя аповеда. Грузінскія паэты (Шота Іяташвілі, Давід Рабакідзе, Звяд Ратыян і Майя Сарышвілі) сталі блізкімі беларусаму чытачу, як вытрыманае вінаграднае віно, дзякуючы творчай дэгустацыі Андрэя Хадановіча.

Паэт Сяргей Законнікаў у сваіх успамінах «Мета скарпіёна» распавядае пра жыццё і працу ў студэнцкіх атрадах на цаліне, якія, як ён зазначае, не супалі з тым, што пісаў у сваім першым паэтычным зборніку «Маладзік над стэпам» Рыгор Барадулін. Тэкст чытаецца ненавязліва, але прыцягальна, так як па ходу яго адкрываецца шмат малавядомых старонак таго далёкага часу. Праўда, падаецца мне, што ў тыя гады і С. Законнікаў пісаў бы не пра «скарпіёнаў», а пра сваё «шчаслівае цаліннае студэнцтва». Усё пазнаецца ў параўнанні: і час і чалавек. Але добра ўжо тое, што мы азіраемся і шчыра пераглядаем гісторыю свайго прамінулага жыцця.

Аднафамілец, малады паэт Аляксей Емяльянаў распавядае пра свайго поўнага пецку, ужо ады-

шоўшага паэта Аляся Емяльянава, і прапануе чытацкай увазе невядомыя творы з яго літаратурнай спадчыны. А няўтомны збіральнік літспадчыны Сяргей Шапран выдрукоўвае архіўныя рэкамендацыі маладым творцам для ўступлення ў Саюз пісьменнікаў, якія калісьці даваў незабыўны Уладзімір Караткевіч. Сярод аднастайнасці гэтых дакументаў трапляюцца і займальныя, вартыя чытацкай увагі. Андрэй Масквін свой чарговы дыялог вядзе з вядомым пісьменнікам Уладзімірам Арловым. Апроч таго, што раскрываецца некаторыя творчыя адметы лабараторыі занага літаратара і паэта, расоўваецца тэрыторыя мастацкіх, спраўджаных і няспраўджаных, задум, выяўляецца і характарызуецца шырокае калегіяльнае кола полацкай школы краснага пісьменства.

Вельмі цікавы нарыс узаемаадносін Масковіі і Вялікага Княства Літоўскага на пачатку XVII стагоддзя (у супярэчнасці з поглядам на гэта расійскіх гісторыкаў і палітыкаў) друкуе ў часопісе доктар гістарычных навук Анатоль Грыцкевіч. Магіяй імён прыцягнуць чытачоў да сваіх тэкстаў Ціхан Чарнякевіч (з гісторыяй аповесці Міхася Стральцова «Конь гуляў на волі») і Юры Станкевіч (разважаючы над творчасцю японскага кінарэжысёра Акіра Курасавы).

У гутарках дзвюх журналістак Кацярыны Безмацэрных і Кацярыны Казаковай гаворка вядзецца пра бесцэнзурны выхад «Ладзі Роспачы» Уладзіміра Караткевіча, які здзейсніў малады паэт Глеб Лабадзенка, і пра погляды на творчасць мастакоў Тамары і Уладзіміра Васюкоў.

Крытык Маргарыта Аляшкевіч у сваёй забытанай крыжаванцы («Улюблёная гульня»), кажучы пра магчымасці і адметы беларускага постмадэрнізму (тыпу: ці ёсць жыццё на Марсе?), сама ўпадае ў магнітнае поле ўласна створанай аўры і, як на дэтэктары хлусні, выкладвае чытачам усе вядомыя ёй імёны і тэксты, блізкія да вышэй згаданай з'явы. Постмадэрнізм — гэта ўспрыняцце свету як тэксту, таму часта пра яго гавораць як пра творчы стыль, скіраваны на літаратурную спадчыну. І трэба сказаць, што М. Аляшкевіч, прынамсі, контурна азначыла межы гэтага працэсу і замалявала зоны іх актыўнага ўздзеяння на сучасную беларускую літаратуру.

З рэцэнзіямі выступаюць Марыя Мартысевіч (на кнігу Валерыя Гапеева «Урокі першага кахання») і Марына Весаўла (на кнігу Дануты Бічэль «Мост святога Францыска»).

Завяршае нумар рубрыка «Архіпелаг Беларусь» з анатацыямі новых выданняў, што пабачылі свет у незалежных беларускіх выдавецтвах.

Як бачым, выбар мастацкіх твораў і літаратурных тэкстаў у чарговым нумары «Дзеяслова» шырокі і разнастайны. На ўсе густы. Ёсць з чаго выбіраць. Прыемнага ўсім чытання.

Легал